

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Om Sprog

og

Folke- Eiendommelighed

i

Hertugdømmet Slesvig

eller Sønderjylland.

af

C. F. Allen.

Med et koloreret Sprogkaart over Hertugdømmet Slesvig.

(Eerstilt Aftryk af „Antislesvigholstenste Fragmenter“).

Kjøbenhavn.

C. A. Reitzels Forlag.

Trykt i det Schulhistke Officin.

1848.

Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland.

Af

C. F. Allen.

I.

Det er først i den nyeste Tid, at Bevidstheden ret er bleven vakt om Betydningen af det Eiendommelige og Særegne, som findes hos ethvert virkeligt Folk. Dette Eiendommelige har sin Grund dels i det Bræg, som Folket fra sin første Begyndelse har modtaget af Skaberens, dels i den Række af Paa-virkninger, som Folket under sin historiske Udvikling har været Gjenstand for enten fra den udbortes Natur, under hvilken det er opvokset, eller fra de almindelige Verdensbegivenheder, der have gjort deres Indflydelse gjældende paa det. Begge i deres Samvirken danne hvad man kalder Folkets Nationalitet. Denne aabenbarer sig i alle de forskjellige Maader, hvorpaa Folkelivet ytrer sig: i Sæder og Skikke, huuslige Liv, Love og offentlige Indretninger, Litteratur og Sprog, og stærkest i det sidste, som det nærmeste og meest umiddelbare Udtryk af Folkeanden. Disse Egenheder give i deres Heelhed Folket en vis Charakter, hvorved det adskiller sig fra alle andre Folkefærd.

Bevidsthed om Nationalitet staaer i nær Forbindelse med den politiske Frihed, hvad enten denne allerede udvortes er indtraadt, eller kun er tilstæde i Attraaen efter den og Modensheden for den. Er et Folk endnu ikke vaagnet til nogen Følelse for Selvstændighed i det politiske Liv, vil det heller ikke synderligt bekymre sig om sin Nationalitet. Det vil kun som af Bane hænge fast ved de fædrene Skikke og Indretninger og sit Sprog, men ikke finde det særdeles krænkende, om der skeer nogen Uklæmpe mod dem, naar kun ikke Forurettelsen er altfor voldsom og tillige medfører Uleiligheder i det borgerlige Livs Gang. Men naar Borgeren lærer at betragte sig ikke længere som et villieløst Redskab i Statsmaskinen, men som et selvstændigt virkende Medlem af Statssamfundet: da vil hans Folks Sprog, dets nationale Egenheder og de af dets historiske Udvikling udspringende særegne Forhold og Indretninger blive ham vigtige og dyrebare, fordi han erkjender, at de høre med til hans og hans Folks Væsen og ere den rette Grund, hvori den politiske Friheds Institutioner maae fæste Rod, om de skulle vinde Barighed og blive til Betsignelse — og ligesom han nu selv agter dem hellige, vil han ogsaa hos andre fordre Agtelse for dem.

Det er derfor, at Bevidstheden om Nationalitet saa seent er indtraadt i Livet. Den er kommen efter eller med Friheden og derfor kun i de Lande, der enten allerede have opnaaet Friheden eller ere paa Veien til den. Den første franske Revolution bragte en betydelig Deel af Europa Friheden, men paa de fleste Steder blev Nydelser deraf indskrænket til den dannede Middelstand og de mere velhavende Samsundsdele. Men disse tilhøre mere den almindelige europæiske Dannelse, og denne er netop paa Grund af sin Almindelighed i flere Henseender snarere fiendtlig end gunstig for Nationaliteterne. Det var derfor ikke at vente, at de Samsundsklasser, der nærmest vandt ved

den første franske Revolution, skulde bryde sig synderligt om Nationaliteten. De gjorde det heller ikke. Det rette Folkelige maa søge sin Grund hos Folket selv. Ved den anden franske Revolution gjordes et videre Skridt fremad, og ved den tredie vandt Folketsfriheden sin afgjorte Seir, idet alle Dele af Folket, der besad borgerlig Selvstændighed, ogsaa erkjendtes berettigede til Deeltagelse i Ledningen af Borgerfællesskabets Anliggender. Det er imellem den anden og tredie franske Revolution, at Nationalitetsspørgsmaalet har udviklet sig til sin nærværende Betydning. Nationalitetens Betydning, der hidtil ved Betragtningerne over Verdens Fremtid laae aldeles udenfor Beregningen, er bleven en Verdensmagt, en af de store Kræfter, der sætte Folkene i Bevægelse og føre dem frem i deres Udvikling. Den har vist sig mægtig baade til at løse og binde. Den har kastet en Kluft imellem de slaviske og tydske Stammer, som Intet vil være istand til at udfylde, og den har sammenknyttet de skandinaviske Nationer til et Folkebroderskab, der forjætter Norden en lys Fremtid.

Spørgsmaalet stillede sig imidlertid forskjelligt efter Folkenes forskjellige Vilkaar. Hos de Folk, f. Ex. det franske, der ikke havde nogen Fare at frygte for deres Nationalitet af en indtrængt overmægtig Stamme, yttrede Deeltagelsen for Nationaliteten sig især i en ivrig Sysslen med Folkets Sprog og Historie, i Omhu for nationale Minders og Bygningers Bevarelse og Fremdragelse fra Glemsel, i en Stræben efter at rense Sproget fra nyere indkomne Bestanddele og Anvendelse af en Mængde Ord af den gamle Sprogalm, i Ugtelse for gamle nationale Skikke og Sæder og deres Fremstilling gennem Skrift og Billede, i Udgivelsen af en Mængde af den gamle Litteraturs Skatte osv. Paa mange andre Punkter af Europa, hvor Nationaliteten befandt sig under Trykket af en fremmed Stamme, der raadede i Landet, afgav dette Spørgs-

maal et af de vigtigste Gjæringsstoffer for Tidens urolige Bevægelser. Saaledes hos Bøhmerne og Polakkerne og de mange andre slaviske Stammer, der ere indlemmede i Tydskland og Ungarn, hos Magyarerne, hos Flamlændingerne, hos Slebsigerne. Ogsaa her søgte man ligesom paa hine Steder at vække og nære den nationale Stemning ved litterær og kunstnerisk Virksomhed, ved at holde Sproget og den nationale Litteratur i Væge og virke for dens Udbredelse blandt Folket. Men det gjaldt her tillige om noget Mere. Det gjaldt om at opreise en nedværdiget Nationalitet og befrie den fra det Tryk, hvormed et fremmed Folk haanligen og voldeligen gennem Aarhundreder havde betyngt den. Her blev Sagen alvorligere og gik dybere ned: Folkene rørtes i deres Jnderste, og Kampen fik det Alvorens Præg, som altid ledsager en Strid, hvor hele Folketærd reise sig for at hævde en hellig Ret imod langvarig Undertrykkelse.

Det er Umagen værd lidt nærmere at betragte den Stilling, som Tydskland har indtaget til de nationale Bevægelser, der ere foregaaede indenfor dets Grændser eller i Nabolandene. Den har været ganske besynderlig. Hvor søndersplittet Tydskland end altid har været i sit Indre, og hvor ringe Indvirkning det end har yttret paa Verdensbegivenhedernes Gang, naar denne skulde bestemmes ved Gjærning og udvortes Indgriben — thi heri er Tydskland som oftest kommet til kort og standset paa Halvveien — saa har det dog udviklet en mægtig Indflydelse paa den almindelige Verdenskultur ved mærkværdige Opfindelser og ved at gaae i Spidsen for Udviklingen paa Religionens og vigtige Grene af den strengere Videnskabeligheds Omraade. Det har tillige aabenbaret en mærkværdig Udvidelseskraft ved at udbrede sine Sæder og sit Sprog vidt ud over sine nationale Grændser. Det har ingen Kolonier i dette Ord's almindelige Betydning, men det har

store Sprogkolonier i de andre Verdensdele. En saare betydelig Deel af Thydskland selv beboes af slaviske Stammer: Øst- siden af Holsteen, hele Mecklenborg, Pommern, Øst- og Vest- Preussen, Brandenburg, en betydelig Deel af Sachsen, hele Böhmen, Mähren, Schlesien, Lausitz, Kærnthén, Krain, Steier- mark og Istrien have en oprindelig slavisk Befolkning. Alle disse Folkstammer ere, ofte ved Bold og blodig Undertrykkelse, i de mange Aarhundreder, de have staaet under tydske Herskere, blevne berøvede deres Sprog, deres Love, deres nationale Ved- tægter, Sæder og Skikke. Hos nogle ere de nationale Ele- menter blevne aldeles udryddede, hos andre er Nationaliteten blot bleven nedtrykt, ikke undertrykt, ligesom levende begravet, indtil Opstandelsens og Gjengjældelsens Dag kom, der viste det forbausede Thydskland, at hvad det troede for længe siden dødt og strinlagt, var lyslevende og paakaldte Nemesis. — Udover sine egne Grændser gif Thydskland, nedtrædende den op- rindelige Befolknings Sprog og Nationalitet i Rurland, Est- land og Lifland. Ogsaa i Danmark trængte Thydskerne ind og gjorde Erobringer, hvilke dog, naar Forholdene frem- stilles saadan som de i Sandhed ere, og ikke som de ved kun- stige Fordreielser og ved en beregnet Forverling af Folkesprog eller Modersmaal og et tillært Skolesprog ofte vanskabes, i Omfang vare langt mindre end man skulde vente af Naboska- bet af et Folk, der allevegne har viist sig som Ddelægger af Sprog og Nationalitet hos de fremmede Stammer, det kom i Berørelse med. Og dog understøttedes det her i sin Germa- niseringsstræben af ualmindelig gunstige udvortes Forhold, men mødte tillige en Stamme, der viste en Seighed i Mod- standen, som aldeles havde manglet hos de slaviske Folk, og i hvis Charakter netop udholdende Standhaftighed og hjærlig Vedhængen ved det fra Fædrene Overleverede er et hæderligt Træk.

Historien kan ikke opvise noget andet Folk, der i den Grad har været sprogødelæggende som det tydske: lebet af en vis aristokratisk Opfattelse af Sprogens ulige Værd, der lægger sig for Dagen i Benævnelsen Høitjydske og Plattjydske, og ligesom for i Sprogene at tilveiebringe den Folke = Enhed, man favnede i de politiske Forhold, har Tydskland forgrebet sig paa sit eget Kjød og Blod. Det Plattjydske var et aldeles selvstændigt Sprog ved Siden af det Høitjydske, med en betydelig og værdifuld Litteratur, udviklet i en Mængde Dialekter og Forgreninger, udbredt blandt en Befolkning af mange Milioner, der brugte det baade i det daglige og offentlige Liv, i Tale og Skrift, og som diplomatisk Sprog gaaende vidt ud over Tydskslands Grændser. Dette plattjydske Sprog, der som Bogsprog tiltaler ved sin Naturlighed og skjønne Simpelhed — deri lige modsat Høitjydsken — er for længe siden fordreven fra Litteraturen og Skolen, og fortrænges mere og mere fra Livet af det Høitjydske, som ikke taaler noget ved Siden af sig uden det, der er det selv.

Da de nationale Bevægelser hos de slaviske Stammer begyndte at røre sig med større Kraft og Dag for Dag vandt i Betydning, iagttog Tydskland et ganske eget Forhold. Først lod man, som om man ikke ændsede dem, som om det Hele ingen videre Betydning havde, men snart vilde falde hen af sig selv. Siden, da der opstod en heel slavisk Litteratur, da udmærkede Lærde bearbejdede Bøhmens og andre slaviske Landes Sprog og Historie i omfattende og grundige Værker, da vigtige litterære Mindesmærker fra den gamle slaviske Litteratur paany droges for Lyset, da der viste sig en heldig Stræben efter at forene flere af de adskilte slaviske Taledialekter til eet Sprog: da toge Tydskerne det fra den litterære og lærde Side: det var et interessant litterært Phænomen, en ny og stor Mark, der aabnedes for Grausningen; de disputerede tillige om

Et og Andet, advarede Slaverne lemsfædigt om ikke at forfalde til nogen Ensidighed og endelig vel vogte sig for at overføre det, der indenfor Litteraturens og Granskningens Omraade kunde have sin Berettigelse, paa Livet og de virkelige Forhold. Men de slaviske Forfattere gik videre: de talte ikke blot med Stolthed om de slaviske Stammers gamle Herlighed, men ogsaa med Bitterhed om deres nuværende Fortrykthed, om Sprogets og Nationalitetens Nedværdigelse, om den Aarhundreder gamle Uret, som Slaverne havde maattet lide af Tydsterne, ja man vovede at tale om en slavisk Folke=Enhed i Modsætning til en tydsk Folke=Enhed, og en Fremtid for Slaverne, der afmaledes med Farver, som slet ikke behagede Tydsterne. Disse svarede nu med Haan: Slaverne havde aldrig spillet nogen Rolle i Historien, aldrig udrettet noget Stort, og vilde heller aldrig komme til det; Slaverne vare en aandelig gold Stamme, en ufrugtbar Mark, der kun ved at befrugtes af den rige tydske Aand kunde blive til Noget; den tydske Dagspresse oversøste Leberne af den slaviske Bevægelse med Forhaanelser, ransagede deres private og offentlige Liv, gjorde dem mistænkelige for Regjeringerne som farlige Mennesker, og viste overshoved den samme Letfærdighed, Raahed og Mangel paa Sandbruhed, som den siden i fuldt Maal har lagt for Dagen ved Behandlingen af Danmarks og Nordens Unliggender. Knuuden strammedes mere og mere, og i de sidste Dage er Baandet brustet. Tydsterne drog Sværdet mod Polakkerne i Posen, og en blodig Kamp udbrod, som endnu ikke er endt. Böhmerne, Mährerne og flere slaviske Stammer erklærede, at de ikke vilde vide noget af Enhed med Tydskland, de vilde have en Enhed for sig selv, et slavisk Rige. Tydsterne svare: slavisk Nationalitet indenfor Tydsklands Grændser er en Uting, Böhmen, Mähren, Schlesien, Lausitz ere gamle tydske Lande, Böhmens Hersker har endog været tydsk Kurfyrste; det

er desuden ikke muligt for Tydskland at erkjende Slavernes Forbringere, thi hvad skulde der blive af det store og enige Tydskland, naar Nationalitet saaledes skulde sættes som det Første og Hvieste, naar alle slaviske Stammer i Tydskland skulde faae deres Nationalitet og Selvstændighed tilbage? Tydskterne lægge Haanden paa Sværdet; men de have betænkt sig paa at drage det; thi Slaverne ere talrige og mægtige, og Kampen vilde blive frygtelig. *)

Medens Tydskterne saaledes slet ikke ville vide Noget af den slaviske Nationalitet, have de lagt megen Sympathi for Dagen for Flamlændingernes Bestræbelser for at hævde deres Nationalitet mod den herskende fransk-wallonske Stamme i Belgien. Og dette ikke uden Grund; thi Flamlændingerne ere en virkelig og oprindelig tydsk Stamme, der med Nøie værger sig mod den Undergang af sin Nationalitet, hvormed den trues af Belgiens franske Befolkning, hvis Sprog er det herskende i Statsstyrelsen og alle Livets offentlige Forhold. Tydskterne have her oftere talt et Ord med, og stundom med Varme, men Røsten er dog bleven alt mere og mere dæmpet, som man blev opmærksom paa, at det med Hensyn til de mislige Forhold i Rhinprovindsen og Stillingen til Frankrig var af Bigtighed, at bevare et godt og venskabeligt Forhold til Belgien. Om Elsas — som dog var et værdigt Maal for det store Tydskland, baade fordi det her har en jævnstor Magt at stride med, og fordi det her ikke vilde gjælde om at gjøre nye Erobringere, men kun at gjenvinde, hvad man har tabt — er der af og til hørt et lille, et ganske lille Rny. Men det er snart forstummet, og Grunden er ikke vanskelig at gjætte. Om Kurland, Lifland og Estland har man stundom talt lidt mere højrøstet og befværet sig over den Undertrykkelse, som den tydske

*) Siden dette er skrevet, have Bøhmerne først bragt Sværdet; den første Kamp var uheldig — men Enden er ikke endda.

Befolkning skal lide i disse saakaldte tydske Lande. Forholdene her ere kun bekjendte af tydske Skildringer, og man er vel ikke altfor dristig, naar man antager, at der er lidt Overdrivelse i dem. Saa meget er vist, at Tydskerne her ikke ere oprindelige Beboere, men have trængt sig ind og med Bold og blodig Undertrykkelse underkuet Landet og derefter i flere Aarhundreder ført et haardt Regimente. De have derfor kun Ret til at beskyttes indenfor de nu engang erhvervede Grændser, men intet gyldigt Krav paa fremdeles at være Eneherskere over en underkuet Befolkning.

Men høiest og lydeligst har Tydskernes Raab været imod Danmark, som underkuer det gamle tydske Land Slesvig med sin gammeltydske Befolkning. Ingen Ord i det paa stærke Ord saa rige tydske Sprog have været stærke nok for at udtrykke den Smerte og Forbittrelse, som Tydskland føler over, at det lille Danmark har vovet at træde op mod den store tydske Nationalitet og ved mange baade Kunstgreb og Boldsomheder forsøgt at fortrænge det Tydske fra en af sine gamle „Gauen“. Tusinder og atter Tusinder af Blade og Flyveskrifter have regnet ned i Tydskland fra den ene Ende til den anden med det bedøvende Skrig om den Uret og Haan, som Slesvigs tydske Nationalitet led af fanatiste Danske. Man har paakaldt Vaabnene for at frelse det mishandlede Slesvig fra sine danske Undertrykkere og ved endelig at indlemme det i Tydskland (som det for længe siden og af mange Grunde med Rette hører til) sikke det for sliig Uret i Fremtiden. Kaldet til Vaaben er blevet adlydt: en preussisk Hær og væbuede Skarer fra Tydsklands fjerneste Egne have brudt ind over Danmarks Grændser. — Man har stiftet Nationalitetens Fane op, og det er en overmaade god og brugelig Fane; thi Nationalitet er et mægtigt Ord i vore Dage, det finder allevegne Øren. Der er kun den betænkelige Omstændighed, at Tydsk-

land ved denne Leilighed kommer i en saa stærk Modsigelse med sig selv. Vende de sig mod Øst, da sige de, Nationalitet er et Uvæsen, der skal kues med Magt; vende de sig mod Nord, sige de, Nationalitet er en hellig Ret, der skal opretholdes med Vaaben. Mod Øst fælde de Bajonetterne mod Nationaliteten, mod Nord fælde de dem for Nationaliteten. Dette synes at være en Modsigelse. Men maaskee er der mere Konsekvens i Tydskernes Fremgangsmaade, end de selv ville vedgaae. Maaskee forholder det sig ikke rigtigt med Slesvigs tydske Nationalitet, maaskee er den Nationalitetsfane, Tydskerne stikke op mod Nord, en falsk Fane, tjenlig til at skjule et andet Niemed, f. Ex. det at vinde et godt Land, med fortræffelige Havne og en særdeles bekvem Beliggenhed for Tydsklands Tragten efter at komme til at spille en Rolle blandt Europas Sømagter. Dersom det nu ved nærmere Undersøgelse skulde vise sig, at Slesvig har i Hovedsagen ikke en tydsk, men en dansk, skjønt af Tydskerne meget fortrykt Nationalitet, saa vilde der for Tydskernes Bedkommende blandt andet være vundet det, at de ikke blot ved nærværende Leilighed handle aldeles konsekvent baade i Øst og i Nord, men tillige handle og have handlet aldeles i Konsekvens med det Grundtræk, som gaaer igjennem deres Historie, overalt hvor de kunne det, at undertrykke fremmed Sprog og fremmed Nationalitet. Dette vilde vi i det Følgende nærmere undersøge.

II.

Saa snart det begynder at dages i Historien, og dennes Forhold og Begivenheder vinde en bestemt Skikkelse, i Danmarks og Nordens Historie tidligst i Slutningen af det ottende Aarhundrede, finde vi Danmarks Rigsgrænse ved Eideren.

Fra Egnen omkring denne Flod begyndte de Danske deres første alvorlige Kamp mod Tydskerne, da Karl den Store under sine Hærtog mod Sarerne drog frem i det nordlige Tydskland og tilsidst gik over Elben. De underkuede Sarers Exempel lærte de Danske, hvad de havde at vente, om de ikke i Tide satte sig til Modværg imod den fremtrængende Erobrer. De jydskke Konger Sigfred og hans bjærve Broder Godfred havde Die for Faren. Sigfred gav den flygtende sariske Høvding Widefind Bestyttelse hos sig og understøttede ham i hans hjæffe, men uheldige Modstand mod Frankerne. Godfred drog selv ud med en mægtig Hær og Flaade. Han trængte feirrig frem ved Rhinen og Elben, indtog den af Keiseren anlagte Fæstning ved Elben, undertvang Friisland og havde en saadan Fremgang, at han tænkte paa at gjæste Karl den Store i hans Residensstad Aachen. Keiseren befriedes imidlertid fra denne virksomme og farlige Fjende, da Godfred snigmyrdedes ved en af sine egne Krigsmænd. Hans mindre krigeriske Efterfølger Hemming indgik paa et Møde, der holdtes ved Eideren, Fred med Keiseren (811). Eideren fastsattes herved som Danmarks Rigsgrændse mod Tydskland.¹⁾

Inden sin Død havde imidlertid Godfred foretaget et Arbejde, der ligesaa meget som hans krigeriske Bedrifter gjør ham værdig til at kaldes den danske Grændses første kraftige Vogter mod Tydskerne. Dette var det mærkelige Kurvirke eller Kurgraven (af kure vogte), en høi Forsvarsvold med en eneste Indfjørsel, foran dækket ved en Grav, som han under Karl den Stores truende Fremstridt i Holsteen Aar 808 lod opfaste i en Strækning fra den sydvestligste Bugt af Elien, kaldet Selker=Noor, til henimod Trenefloden eller dens Arme.

¹⁾ Adam. Brem. hist. eccl. Pertzii scriptor. Germ. vol. VII., p. 291
Hemming . . . mox pacem cum imperatore faciens, Egdoran
fluvium accepit regni terminum.

Denne Vold var i over hundrede Aar et Værn for Danskerne imod Angreb fra Sonden, indtil Thyre Dannebod sikkrede Grændsen ved en endnu fastere og stærkere befæstet Forsvarsvold, det berømte Dannevirke, der begyndte ved Eliens vestligste Ende lidt Norden for Godfreds Vold og løb omtrent i samme Retning som denne, men længere mod Vest, til de Sumper, som omgive Trenens østlige Bredder. For at fuldstændiggjøre Forsvarsværkerne mod Syd behøvedes endnu en Vold til at dække Halvøen Svansø. En saadan fandtes, uden Tvivl endnu ældre end Godfreds, under Navn af Gammelvolden eller Østervolden, der mod Øst begyndte ikke langt fra den inderste Bugt af Egernsfjord, som kaldes Vindeby-Noor, og i vestlig Retning gik henimod Østerbækken, hvilken Aa med sit Flodleie i en dyb Dal, omgivet af bratte Skrænter, dannede et tilstrækkeligt Værn for det øvrige Stykke indtil den Bugt af Elien, som hedder Store-Noor.¹⁾

Ved samtlige disse Befæstninger var Danmark ligesom lukket mod Anfald fra sin landsfaste Fjende i Syd og kunde med Rette lignes med „en hegnet Have“. Vilde Fjenden gaae udenom Voldene, paa hvilke Landets Børn, stundom i Forening med deres norske Stamsfæller, værnede for Indgangen, mødte han uoverstigelige Hindringer, først mod Øst den brede Egernsfjord, derefter Vest for Gammelvolden, Elien, som her ogsaa havde en betydelig Brede, og endelig Vest for Kurvirke og Dannevirke udbredte sig ufremkommelige Moradser paa begge Sider af Trene indtil over i de tappre Frisers Land. Desuden var i hiin Tid hele Strøget mellem Trene og Eider øde og ubebygget, fyldt deels med umaadelige Skove, som østlig

¹⁾ Danckwerth Neue Landesbeschreibung S. 113, 130. Dr. G. Manicus i Annaler for Nord. Oldtynd. 1838—39 S. 377 flg. Endnu i det femtende Aarhundrede havde den nu meget forfaldne Gammelvold militær Vigtighed (Sahn Danmarks Hist. under Unionstøngerne S. 64).

Dänischwald, vestligere Jernved, deels med Moraber og endeløse Heder, saa at en fjendelig Hær, naar den gik over Eideren, havde saare betydelige Vanskeligheder at overvinde, endnu inden den kom til selve Forsvarsværkerne.

Men disse Befæstninger ere ikke blot mærkelige som Forsvarsværker, men endnu mere fordi de i Forbindelse med Egernsfjord og Elien tillige dannede den nationale Grændse, Grændsen mod Syd for det danske Folk og det danske Sprog: Norden for denne Grændse var alt Dansk, Sønden for den alt Tydsk, eller blev Tydsk, efterhaanden som de sydsfor liggende øde Egne bebyggedes fra Holsteen. Denne nationale Grændse skriver sig iøvrigt ikke først fra Godfreds Tid; den lader sig beviisligen føre endnu et Par Aarhundreder tilbage. Da nemlig Anglerne, som boede i disse Egne og havde deres Hovedsæde omkring Elien, i Midten af det 5te Aarhundrede begyndte deres Udvandring til England, droge de nordligere boende Danske ind i de forladte Egne og blandede sig med de tilbageblevne Angler. Disse tvende Stammer, om hvis nære Slægtskab det gamle Sagn vidner, der gjør deres Stamfædre Dan og Angul til Brødre,¹⁾ smeltede let sammen, og ligesaa deres Sprog, saa at der kun bleve faa Egenheder tilbage af det, der oprindelig adskilte dem.

Mod Vest havde de Danske til Naboer Friserne. Denne engang saa kraftige og mægtige, men nu, i det Mindste

¹⁾ De første Ord af Sares Værk ere: Dan igitur et Angul, a quibus Danorum coepit origo, patre Humblo procreati, non solum conditores gentis nostræ, verum etiam rectores fuere. — Om Anglernes Slægtskab med Skandinaverne kan eftersees Dr. Davidson (Pseudonym): Die Angeln in Cimbrien und England, Flensburg 1846. Saa meget tør i det Mindste paastaas, at om Anglerne end tildeels vare en tydsk Stamme, saa havde de et stærkt skandinavisht Element i sig som Overgangeled mellem Skandinaver og Tydske.

i national Henseende, hensygnende Stamme boede langs Vesterhavets Kyster, mod Syd fra Eideren, mod Nord til Høier, og i ældre Tider uden tvivl endnu længere nordpaa, mod Øst gik deres Grændser ligeledes videre end nu, og mod Vest har Havet frataget dem maaskee det Halve eller endnu mere af deres oprindelige Besiddelser.

Gaae vi lidt længere frem i Tiden til Slutningen af det niende Aarhundrede, møde vi et nyt Bidne om den danske Folkegrændse. Dette er Nordmanden Ottar, som til hiin Tid foretog tvende Reiser i de nordlige Lande og afgav Beretning derom til Kong Alfred i England. Heri siger han om Slesvig, eller som den kaldtes paa Dansk, Hedeby: „Den Havn, som man kalder Hedeby (æt Hædum), den ligger imellem Wenderne (Wagrerne) Sæerne og Angelen, og hører under de Danske“. ¹⁾

Nogle Aar senere (omtrent 934) led den danske Rigsgrændse, men ikke Folkegrændsen, for en Tid en Indskrænkning, idet Henrik Fuglefænger trængte over Eider og efter en heldig Krig med Gorm den Gamle tvang ham til at afstaae de øde Strækninger mellem Elben og Eider, hvilke lagdes til det tidligere bestaaende saksiske Grændsegrevskab i det nordlige Holsteen. Adam af Bremen, som levede omtrent hundrede Aar efter Begivenheden, tilføjer efter mundlig Beretning ²⁾, at Keiseren indsatte en Markgreve i selve Byen Slesvig og lod en tydsk Koloni hidflytte dertil. Men denne Efterretning, der aldeles ikke lader sig forene med hvad vi vide om Dannevirkes Opsyrelse og Beliggenhed, og hvad vi ellers kjende til disse Egnes senere

¹⁾ Rasks Udgave af Ottars og Alfreds Reiseberetninger i Skand. Litt. Selsk. Skr. 1815, S. 52—53.

²⁾ Pertzii scriptor. Germ. tom VII, p. 304.

Historie, er omsider bleven opgiven af de tydske Historikere¹⁾, der længe have forsøgt den imod de danske. Dannevirke ved blev nu som før at være Folkegrændse, og det varede ikke hundrede Aar, inden hiint Landstrøg mellem Slien og Eideren atter forenedes med Riget, idet Keiser Konrad den Anden (1027) igjen afstod det til Knud den Store²⁾. Eideren blev saaledes atter Danmarks Rigsgrændse, og saaledes er det siden vedblevet.

Endnu kan anføres den nysnævnte Adam af Bremen, der talende som samtidigt Vidne sætter det danske Folks Sydgrændse mod Tydskland ved Slien. Hans Ord ere: „Nærmest imod os (de Tydske) boe de Danske, som man kalder Jyder, lige til Slien“³⁾. Saavel af selve Ordene, som fordi han et andet Sted noget forud⁴⁾ sætter Eideren som Rigets Grændse, er det indlysende, at han ved Slien betegner Folke- og Sproggrændsen.

Af det Anførte vil det være klart, at de Danske fra den fjerne Oldtid have boet mod Syd indtil Slien og Egernfjord, og at Eideren i meer end tusinde Aar med en kort Afbrydelse har været Rigets Grændse mod Tydskland.

1) Selv Dahlmann, Geschichte von Dänemark 1 B. S. 70, indrømmer, at Adam af Bremens Beretning om et sarkist Grevstabs Oprettelse med Byen Slesvig til Sæde ikke lader sig holde. Allerede tidligere havde N. N. Petersen, Danmarks Hist. i Hedenold 2 B. S. 36—38. 47. paany fremsat grundede Tvivl mod Rigtigheden af Adam af Bremens Beretning og antydet, med hvilken Indskrækning den rettest maatte forstaaes.

2) Adam Brem. hist. eccl. Pertzii scriptor. Germ. tom. VII. p. 325.

3) ibid p. 373. Itaque primi . . . habitant versus nos Dani, quos Iuddas appellant, usque ad Sliam lacum.

4) ibid. pag. 367. Hanc autem Daniam a nostris Nordalbingis flumen Egdore dirimit.

Men der gives et andet Vidnesbyrd, lige saa vigtigt som de anførte isvrigt uomstødelige historiske Beviser, et Vidnesbyrd, som hiin Tids Menneſter selv aflægge for os og hvori de tale ligesom med deres egen Røst til os, deres ſildige Efterkommere. Dette er Runeſte-*nene* med deres gammelnordiske Indſkrifter. Af ſlige findes der flere i Sønderjylland, navnlig Stenen ved Haverølev i Haderslev Amt, Stenen i Bialderup Kirkegaardsmuur i Aabenraa Amt, en Runeindſkrift med Jernsøm paa Kapittelbdøren i Slesvig ¹⁾. Mærkeligt og vigtigtſt for vort Formaal ere imidlertid de tvende ſaakaldte ſleſvigſke Runeſtene. De bleve fundne i Maren 1796—98 paa den meeſt hiſtoriske Jordbund, ſom Danmark vel eier, imellem Thyreſ Dannevirke og Godfreds Kurvirke tæt ved Selker-Moor i Nærheden af Flækken Wedelſpang.

Den ſtørre Indſkrift lyder:

Þurk riſþi ſtin þonſi himþigi Svins eftir Erik felaga ſin ies varþ dauþr þo dregjar (drengjar) ſatu um Haiþabu, ian han vas ſturimaðr, drigr (drengr) harda godr.

Det er i Nutidens Sprog:

„Thorleif reiste denne Steen, Svends Hjembo, efter ſin Stalbroder Erik, ſom døde, da Heltene ſade om (beleirede) Hedeby, en ſaare god Helt“.

Paa den anden Runeſteen er Indſkriften kortere:

Oſfridr gerði kumbl oft Sutrik ſun ſin.....

Det er:

„Oſfrid gjorde Høi efter Sutrik ſin Søn“ ²⁾.

¹⁾ Werlauff, Brieſkrift om det danſke Sprog i Hertugd. Slesvig S. 41.

²⁾ Indſkrifterne ere meddeelte efter E. Thorlacii Forklaring i Antiq. Annaler 2 B. 1 Hæfte; den ſtørre med N. N. Peterſens Forbebring i Danmarks Hiſt. i Hedenold 3 B., S. 371—72. Slutningen af den mindre er ubeladt, da den er tvivlſom og rimeligvis urigtigen læſt af Thorlacius.

Disse tvende Runeindskrifter, der vel kunne henføres til det 10de Aarhundrede, stemme i Sprogformen overeens med det gammelnordiske Sprog, som taltes over alle Nordens Lande, og Indholdet har samme eiendommelige korte og syndige Udtryksmaade, der udmærker Runemindesmærkerne. Disse Indskrifter blive derfor uforkastelige Vidnesbyrd om, at det samme Tungemaal, som lyd overalt i Norden, ogsaa har lydt ved Eliens Bredder, og at de folkelige Skikke og Forestillinger og det særegne Udtryk for dem, som herskede hos Nordboerne i det Hele, ogsaa vare hjemlige her.

For nogle Aar siden fandtes en Runesteen ved Landsbyen Arrild i det sydpøstlige Angeln (Gottorp Amt) en Miils Bei fra Elien; men dens Indskrift er, saavidt vides, endnu ikke undersøgt af nogen nordisk Oldkyndig, hvilket den dog paa Grund af Findestedet har særdeles Krav paa¹⁾.

III.

Gaae vi fra Oldtiden over til de følgende Aarhundreder, da møde vi i dem for et langt Tidrum kun en Fortsættelse af hiin, vi finde fremdeles i Sønder- som i Nørrejylland et dansk Folk, dansk Sprog, danske Sæder, Love, Forfatning og Indretninger.

Den ældgamle danske Inddeling i Syssler og Herreder fandtes allerede fra Oldtiden af i Sønderjylland. Da Norden i Aaret 1104 ved Oprettelsen af Erkesædet i Lund løsstes fra sin tidligere Afhængighed af den hamborgske Erkestol, kom Slesvigs eller Hedebyes Bisp, som naturligt, til at lyde under Erkebispens af Lund, ligesom Bisperne i Ddenfe og Ribe,

¹⁾ Jensen, Beschreibung von Angeln 1844. S. 45. Anmærkn.

der havde visse Dele af Sønderjylland under deres Bestyrelse, og de fra Lunds Erkebisp udgaaende almindelige Forordninger havde ogsaa Gyldighed i Sønderjylland. Landbovæsen, Jorddeling og Skyldsetning vare de samme i Sønderjylland som det øvrige Danmark. Kjøbstæderne med deres Raadsmænd, Borgemester, Bything, Byfred, Byfoged og særegne Skattevæsen havde Forfatning fælleds med de andre danske Kjøbstæder. Om Gilderne og deres Skraaer eller Love, der spillede en saa vigtig Rolle i Kjøbstædernes Udvikling, gjælder det Samme. Retsforfatning og Retspleie var heller ikke i Sønderjylland forskjellig fra Nørrejylland eller Rigets andre Proviuder. Sagerne afgjordes her som der paa Herredsting og Landsting (Urnehoved) af Nævninger og Sandmænd, under Forsæde af Ombudsmanden eller Fogeden, og Beviserne førtes ved Vidner eller Mededsmænd, i en ældre Tid tillige ved Jernprøve. Vare de Tvistende ikke tilfredse med Afgjørelsen paa Herredsting og Landsting, kunde de henvende sig under det almindelige Dannehof. Med Krigsvæsenet forholder det sig paa samme Maade som med de øvrige offentlige Indretninger: hvad der gjaldt i Nørrejylland, Sjælland og Skaane, gjaldt ogsaa i Sønderjylland. Hærmændene vare forpligtede til stadig Krigstjeneste til Hest og nøde derfor deres Frihed for Jæne, Stød og Leding. For Ledingshærens Skyld var Sønderjylland inddeelt i Havne, Havnelag og Skipæn med deres Styriemænd, ligesom i det øvrige Danmark, Indvaanerne havde de samme Forpligtelser her som hist. Slesvigs Stift skal ved Ledingsudbud have tillet 130 Skibe ¹⁾).

I alt dette møde vi reent danske Elementer og intet Tydsk.

¹⁾ Knytlinga saga cap. 32.

Til de vigtigste Mindesmærker om et Folks Nationalitet høre dets Love, baade ved deres Indhold og Sprog. De vise, hvilke Sæder og offentlige Indretninger Folket har havt, og hvilket Sprog det har brugt i det daglige og offentlige Liv ¹⁾).

Den ældste af de sønderjydske Love er den ældre slesvigiske Kjøbstædret, givet uden Tvivl Aar 1201, som ikke blot gjaldt i Byen Slesvig, men ogsaa blev lagt til Grund for Stadsretterne i Sønderborg, Flensborg og Egernsjord; blandt de norrøjske Kjøbstæder var den en Tidlang antagen i Horsens og Wbeltoft, og formodentlig flere Steder. Det ældste Haandskrift, vi have, er paa Latin, men en Mængde danske Ord, der usforandrede ere blevene staaende i den latinske Tert, vidne om Folkets Sprog. Maaskee har der ogsaa været en oprindelig dansk Tert ²⁾).

Den næste er den mærkelige jydske Lov, nedskreven paa Dansk, og vedtagen af Folket under Kong Baldemar Seir paa et almindeligt Dannehof i Bordingborg i Marts Maaned 1241. Den var gjældende for Nørre- og Sønderjylland og Fyen med tilliggende Der ³⁾).

Den flensborgske Stadsret, vedtagen af Borgerne, rimeligviis mellem 1284 og 1295, og bekræftet af Hertug Baldemar den 4de. Den er skreven paa Dansk ⁴⁾).

¹⁾ I vore Dage, da en betydelig Deel af danske Borgere lige til den nyeste Tid har været regjeret med tyske Love og Forordninger, kunde man rigtignok ikke gjøre en saadan Slutning, men i Middelalderen gik det ikke saaledes til.

²⁾ Rosob Anchers samlede jur. Skr. 2 B. S. 630 flg. 645. Rosenvinge, Saml. af gl. danske Love 5 B. XXXIII og 311 flg. Staatsbürg. Mag. V. 59.

³⁾ Rosenvinges Retshist. 2den Udg. § 21. Larsen, jur. Tidsskr. XIII. 2 S. S. 231 flg.

⁴⁾ Rosenvinges Retshist. 2den Udg. 1 B. S. 50—51. Saml. af gl. danske Love. 5 Bd. XXXV og 385—86.

Den haderslevske Stadsret, given af Hertug Baldemar den 4de 1292 og samtykt af Borgerne; ligeledes paa Dansk¹⁾).

Til den flensborgske Stadsret findes tvende Tillæg, forfattede paa Dansk, det ene fra Aar 1295, det andet fra 1321²⁾).

Endelig findes endnu Aabenraa Skraa, given af Hertug Baldemar den 5te, Aar 1335. Den er paa Latin, og tillige findes en plattysk Text; men de mange danske Ord, som ere indflettede i den latinske Text, vidne tilstrækkeligt om Folkesproget og synes at forudsætte en dansk Grundtext³⁾).

Af danske Love findes ingen yngre i Sønderjylland end den sidst anførte, med mindre det skulde være en Gildeskræa for St. Knuds Gilde i Flensborg, der med Rimelighed kan henføres i sin nærværende Form til Begyndelsen af 15de Aarhundrede. Derimod findes der en Deel danske Dokumenter og Breve skrevne i Sønderjylland i den første Deel af 15de Aarhundrede⁴⁾).

Vi skulle af de anførte Love fremsætte nogle Bøger paa den Tid's Dansk, som kun adskiller sig fra Nutidens derved, at den staaer Oldtidens nærmere.

Af Fortalen til jydsk Lov fra 1241⁵⁾:

Logh skal wæra ærlig, ræt, tholic, æfter landens wanæ, quemlich oc thyrstælic oc openbar, sua at allæ men mughæ witæ oc understandæ huat loghæn sægher; oc wera ei gorth eth scriuen for ennens manz særlic wild, num efter ollæ menz thirst, ther i land bor. 2Engi

1) Rosenvinges Retshist. 2 Udg. 1 B. S. 51. Saml. af gl. dff. Love. 5 Bb. 470.

2) Rosenvinge, Saml. af gl. dff. Love. 5 Bb. XXXV. og 432. 434.

3) Smst. XXXVIII og 436. Smlgn. Werlauff anf. St. S. 50—51.

4) Werlauff anf. St. S. 60—61.

5) Rosenvinge, Saml. af gl. dff. Love. 3 Bb. 4.

man skal døme geen then logh ther Kunung giuer oc land taker with, num efter then logh skal land dømes oc rættes. Then logh ther Kunung giuer oc olt land taker with, den ma han ei estertakæ æller skiftæ uten lantsens wili, eller oc hun ware openbare gen guth, oc tho mattæ han æy tha gen landsens wiliæ *).

Uf samme Lovs 1ste Bog 36 Kap¹⁾.

Svenbarn ma ei sæle sin iorth oc ei andre lunde afhende, fyrre en han worther attan winter gammel. En møbørn ma aldriugh sin iorth selæ, uten hun worther sua fatec, at hun sel for lifs søthe, tha skal seles met nestæ frender raath, tho ei meræ en for half mark silff um aar. Enki ma sin iorth met nestæ frender raath bothæ sel oc skiftæ.

Uf Flensborg Kjøbstædet mellem 1284—95 Kap. 60²⁾.

Swo sum usfrithliæ fær i annæn manz hus, han bætæ hærscop fyrtyugh mark, by oc so mykæt, oc husbond, thær hus aa, oc so mykæt. Oc thær yuær skal han bætæ oll skathæ, thær han i thet hus giørth, hwor mykæt then skathæ wor, oc hwilæ lund han war gørth. En faangær han saar thææ innæ eldær hug, han fangær ei boot thærfor. En worthær han dræpæn i thet hus, oc krauær nokær man boot for ham, han bætæ hærscup fyrtiugh mark **).

Uf Haderslev Kjøbstædet fra 1292 Kap. 16³⁾.

Giffver Hærscop nokær Bymen Sack, tha skal hanz

*) thyrstælic d. e. som gjæres Behov, nødvendig; eth d. e. eller; ennen d. e. nogen; num d. e. men; thirst o: Lærv.

1) Rosenvinge, Saml. af gl. dff. Love. 3 Bd. 74.

2) Rosenvinge, Saml. af gl. dff. Love. 5 Bd. 406.

**) Hærscop, Hærskab o: Hyrsten, Landsherren; aa d. e. eier, nokær d. e. nogen.

3) Rosenvinge, Saml. af gl. dff. Love. 5 Bd. 474.

nem Dag forlegges, fritelig til Svars at Kunne, og saa fra. En ey muge Men engen Byman steffne ut af hans By til Svars at Kunne, uthen af Herkop sialf wil Falle noker Man til syf for nokerhande Sysfel eller Sagh; og ey maa Biskop helder steffne noker Byman uthen Byefrith*).

Uf Tillægget fra Aar 1321 til Flensborgs Kjøbstædet¹⁾.

Thænnæ skra, thær hær næthæn ær scriuæn, gaf hærtog Erik, hærtogh Waldemar sun, oc bøth at scriuæs til theræ annæn skra i Flensborgh, thet aar fra wars hærre aar thusind wintær och thry hundreth wintær oc en wintær och tiugh, sanctæ Pauls dagh æftær iul.

§ 2. Ullæ the lyus til altær offeræs, thæm skal firki præst hauæ; hwa thæm burtfær, bætær sum fyrræ ær sauth, och føræ tho the samæ lyus igeen**).

Uf Flensborg Gildeskraa, rimeligviis fra Begyndelsen af 15de Aarhundrede²⁾:

Uf noghær brother worthær ylle borth ogh æy fær thit for Olderman og ey for brøthær, han schal gialde i sente Knuts gilde sær marf thær for, ogh Olderman æn marf, ogh sithæn schula brøthær hiælp hanym at fangær ræt for sine schathe***).

*) Uf eller of d. e. om.

¹⁾ Rosenvinge anf. St. S. 434.

***) Sauth for sagt.

²⁾ Werlauff anf. St. S. 61.

****) Borth d. e. flagen, pryglet, af det Jøl. barør, af Gjærningsordet at beria.

Under Striden, som Erik af Bommern førte med de holsteenske Grever i den første Deel af det 15de Aarhundrede, om Besiddelsen af Slesvig, fremkom der vigtige Oplysninger om dette Lands Nationalitet. Thi Kongen søgte netop at understøtte sin Ret ved at godtgjøre, at der mellem Sønderjylland og det øvrige Danmark herskede og altid havde hersket Fællesskab i Nationalitet, Sprog, Love og Retspleie. Han lod i det Diemed optage Thingsvidner ved Rigets forskjellige Landssting, blandt andre i Ribe 1421. Her mødte en anseelig Forsamling baade fra Nørre- og Sønderjylland, baade Verdslige og Geistlige, Adelige og Borgerlige. Blandt de Mødende vare Biskopperne af Slesvig og Ribe med deres Capitler, Abbederne af Lygumkloster i Nordlesvig og Rye Kloster i Angel, Borgemeistre og Raad i Ribe, Haderslev, Aabenraa og Flensborg. De afgave paa Thinget den Erklæring, at Slesvig hørte til Danmark, „Huillet der aff er at beuise, at de vdi Sønder Jutland bruge Dansk Ret oc haffue den holdet, siden Loven gjordis. For det andet, at alle gamle Privilegier, som Capitele oc Guds Hus haffue til Slesvig, Ribe, Hadersloff, dem haffuer Rigens Konger vdgiffuet. For det Tredie, da veed mand huor Grenzjerne ere, at Danmark oc Holsten skillies adt, til met, da er jo deris Sprock vdi Sønder Jutland Danske paa denne Dag“¹⁾).

Faa Aar senere (1424), da Tvisten henskjødtes til Keiser Sigismunds Afgjørelse, sendtes den keiserlige Raad Doktor Ludvig de Cataneis fra Verona til Flensborg for at optage Vidneforhør i Sagen. Disse under Tied aflagte Vidneerklæringer gaae alle ud paa, at Sønderjylland havde og fra umindelige Tider havde havt Sprog og Love og Forfatning fælleds med Nørrejylland og det øvrige Danmark.

¹⁾ Hvitfeldt Ov. Udg. 4 B. S. 302—4. (Del.-Udg. I. 682.)

Saaledes erklærede Erkebisp Peder Lykke af Lund, at de samme Love, Vedtægter og Anordninger, som Danmark's Riges Indbyggere havde fastsat for sig, ogsaa vare gjældende i Sønderjylland, paa samme Vis som i Nørrejylland; saaledes havde han seet alle sine Levedage, og navnlig de sidste 50 Aar, som han godt huskede.¹⁾

Biskop Hans Jernskjæg af Roeskilde bevidnede, at Sønderjylland hørte til Danmark, fordi hele Landet havde et og samme Sprog og brugte de samme Love som Nørrejylland og det øvrige Danmark, og Domstolene anvendte baade i Arvesager og i alle andre Tilfælde de samme Forordninger og Vedtægter som overalt i Danmark²⁾.

Bisp Lage Glob i Viborg yttrede sig ligeledes om Overensstemmelsen i Sprog og Love og tilsvæde, at naar man i Sønderjylland ved en Retstvist ikke var tilfreds med den givne Kjendelse, henvendte man Sagen til Viborg Lands-thing eller til Kongens Rætterthing³⁾.

Morten Hansen, Høvidsmand i Flensborg, afgav den Erklæring, at alle Kjøbstæder og Landskaber i Sønderjyl-

1) S. R. D. VII. 400 Quia regnum Dacie habet sua jura et consuetudines et constitutiones per ipsos regnicolas facta et factas, quibus incole et habitantes dicte terre Sunderjutland utuntur et secundum queæ regunt, sicut in Norjutland; et sic vidit servari toto tempore vite sue et maxime a quinquaginta annis citra, de quibus bene recordatur.

2) S. R. D. VII. 404. Omnes terre contente in Jucia Australi et in insula Alse et Silua Danica habuit unum et idem ydyoma, vtuntur iisdem legibus, quo et quibus vtitur borealis Jucia et reliqua pars Dacie, et placita eisdem statutis et juribus municipalibus vtuntur tam in plicatis quam hereditatibus et statucionibus ac in omnibus aliis.

3) Script. R. D. VII. 402 . . . appellatur ad placitum generale Wibergense, quod est in Jucia boreali, uel appellatur ad placitum Regis Danorum.

land brugte samme Love og rettlige Bestemmelser som Nørrejyland; ogsaa havde Indbyggerne samme Tungemaal, med Undtagelse af Friserne, hvis Sprog og Love afvige fra de Øvriges¹⁾.

Olavus, Abbed til Ryekloster i Angel, bevidnede, at Sønderjyland hørte til Danmark, og at Gottorp Slot, som Ordspøget løb, var Danmarks Riges Laas og Luffe. Videre erklærede han, at Sønderjyland havde samme Sprog og samme Love og Forfatning som det øvrige Danmark. Da man spurgte ham, hvoraf han vidste det, svarede han, at han havde været tilstæde ved Retsforhandlinger i Sønderjyland og seet, at man her udøvede og iagttog de samme Love og Retsvedtægter som i Nørrejyland²⁾.

IV.

Vi have i det Foregaaende gennemgaaet de vigtigste Punkter af Slesvig's Historie, som have Betydning for det's Nationalitet, og fundet det endnu ind i det 15de Aarhundrede i alt Væsenligt som et dansk Land, det's Nationalitet endnu i det Hele taget uforvansket og ukrænket med Hensyn til Sprog, Love, Sæder og Forfatning. Der vare imidlertid allerede en

1) Script. Rer. Dan. VII. 414.

2) Scr. R. D. VII. 417—18. *Sepius audiuit dici prouerbialiter, quod castrum Gottorp claudit regnum Dacie et est sera Dacie, et dixit eciam, quod tota Jucia australis habet idem ydioma, quod habet reliquum regni Dacie. et eisdem legibus et constitutionibus utitur, quibus Jucia borealis. Interrogatus, quomodo et qualiter scit predicta, dixit, quod interfuit in placitis in dicta Jucia et vidit praticari et seruari in ipsa Jucia jura et leges, que seruantur in Jucia boreali.*

Tiblang indtraadte Forandringer i Landets offentlige Stilling, der havde fordærvelige Følger for Sproget og Nationaliteten, og hvis Virkninger i den følgende Tid blive alt mere og mere synlige.

Hovedpunktet heri, og det hvorom alt det Dvrigte samler sig, var Sønderjyllands Overdragelse som Lehn til Grev Gerhard af Holsteen 1386.

Vel havde allerede Valdemar Seir Aar 1232 forlehnet sin Søn Abel med Sønderjylland, og dennes Efterkommere styrede Landet som danske Vasaller indtil 1375, da Slægten uddøde. Men skjøndt dette blev en kilde til uendelige Stridigheder og blodige og ødelæggende Krige, ligesom det ogsaa først gav de holsteenske Grever Anledning til at indblande sig i Sønderjyllands Anliggender — Abel selv gav ved at ægte Mechtilde af det Danmark fjendste holsteenske Grevehuus sine Efterkommere Anvisning paa den Politik, de havde at følge — saa blev det dog uden synderlig Indflydelse paa Nationaliteten. Disse danske Hertuger regjerede Landet paa Dansk, de Anordninger, der udstædtes under dem, og de Kjøbstædlove, de enten gave, eller efterat Borgerne selv havde vedtaget dem, bekræftede, vare affattede i det danske Sprog. Almindelige Landslove havde de ikke Ret til at give, Rigets almindelige Lovgivning var ogsaa gjældende for Sønderjylland, og Retsforbindelsen vedligeholdtes under dem og længe efter ved de for hele Riget fælleds Overdomstole, Kongens Retterthing og Dannehoffet. Hertugerne vare desuden Medlemmer af Kongens Raad, og det var deres Ret som deres Pligt at give Møde paa det almindelige Dannehof. Gjentagne Gange bleve ogsaa Hertugerne, naar de glemte deres Skyldighed, viste tilbage indenfor de Stranker, som Lehnsforholdet medførte, og tvungne til at erkjende deres Underordning under Kongen, deres Herre, og deres Pligter som Rigets Vasaller.

Heelt anderledes blev imidlertid Forholdet, da Dronning Margrete, sysselsat med Tanken om de nordiske Rigers For-
 ening, truet med Angreb fra Mecklenborg og Kong Albrecht af
 Sverrig, og ikke sikker paa Hansestederne, besluttede sig til at
 give Sønderjylland i Lehn til den holsteenske Grev Gerhard
 1386. Uden Tvivl var det kun hendes Hensigt at give efter
 for Diebliffets Evang, for siden ved gunstig Leilighed med sik-
 ker Haand at tage tilbage, hvad Omstændighederne havde nødt
 hende at afstaae, heri følgende hendes kloge Faders, Baldemar
 Atterdags stadige Politik. Hun gjorde ogsaa en god Begyn-
 delse hertil, medens hun levede, men hendes Livsraad blev for
 tidlig afstaaen for at gennemføre Planen, og hendes Efter-
 følger Erik af Bommern var ikke istand dertil. Nu kom Søn-
 derjylland i Hænderne paa fremmede, tydske Fyrster, de schauen-
 borgske Grever i Holsteen, hvis hele Fortid gjorde dem til
 Danmarks erklærede Fiender. Plattysk blev nu Hof- og
 Regeringssprog, og efterhaanden ogsaa i en betydelig Deel af
 Landet Embedsmændenes Sprog, af hvilke mange indkom fra
 Holsteen. Nye Love og Forordninger gaves paa Plattysk,
 de gamle danske Love, baade Landsloven og Rigsstædlovene,
 oversattes efterhaanden paa Plattysk. Det var netop paa
 den Tid, at man i Danmark begyndte at affkaffe det latinske
 Sprog i offentlige Breve og Aktstykker, hvor det hidtil havde
 været det vanlige, og lade Modersmaalet træde i dets Sted.
 En lignende Forandring foregik samtidigt eller lidt tidligere i
 Nordtyskland: her traadte Plattysken i Latinens Sted og
 blev i en vid Streds det herskende diplomatiske Sprog. Under
 de stedfindende Forhold trængte det naturligviis fra Holsteen
 ind i Sønderjylland. Paa samme Tid altsaa som Moders-
 maalet vandt Grund igjen i det øvrige Danmark, fortrængtes
 det fra det offentlige Liv i Sønderjylland. Selv Landet fik
 ikke Lov at beholde sit Navn: den første holsteenske Grev,

Gerhard, var ogsaa den første, der skrev sig Hertug til Slesvig¹⁾; de tidligere Hertuger havde alle kaldet sig Hertuger til Jylland eller Sønderjylland.

Vel forekommer der i den følgende Tid ogsaa danske Kongebreve, som fra Kong Hans og Christiern den Anden; men kun enkeltvis; og af Retsdokumenter, Skjoder og Thingsvidner findes der ikke saa paa Dansk selv til Slutningen af 16de Aarhundrede, saa at Dansk i det mindste i den nordlige Deel af Landet ikke har været udelukket fra Domstolene; men paa samme Tid og Steder forekomme tillige plattyske Dokumenter²⁾. Folkets Sprog vedblev at være dansk.

Om Christiern den Førstes Balg 1460 og de ved den Lællighed givne Privilegier er det ikke her Stedet at tale udførligere. Det er nok at bemærke, at Akten fra sin første Grund af for Slesvigs Vedkommende manglede væsentlige Betingelser for Lovgyldighed, og at dens følgende Historie er en stadig Beretning om dens Ikkeoverholdelse, indtil den omsider aldeles traadte ud af Livet og i mange Tider laae glemt i Diplomsuffen. Først i den nyeste Tid tog man den frem og hængte den op som en tjenlig Fane for Dyrret. Men i sin første Tid blev denne Akt ved den politiske Forbindelse, den tilveiebragte mellem Holsteen og Slesvig, et virksomt Middel til at drage dette til hiint, og ved de stedse tiltagende Beryringer at fremtæ Sprogforvanskningen og indbringe tyske Sæder og Love. Vel fastsatte Akten, at Slesvig og Holsteen skulde hvert have sin særegne Forfatning, egne Landdage paa Urnehoved og Bornhoved o. s. v.; men for Balget af Fyrsten

1) Hansen, vollständigere Staatsbeschr. des Herz. Schl. S. 7. Smilgn. Falck i N. Staatsb. Mgg. II. 891.

2) Werlauff anf. St. S. 63. I Rhodes Saml. til Haberslevs Amts Bestr. S. 11 meddeles et dansk Thingsvidne fra 1541 og S. 364—65 tvende fra 1570.

bestemte den en fælleds Landdag, og dette blev et fortræffeligt Udgangspunkt for videre Fælledskab. Allerede 1469 sluttede den holsteenske og slesvigiske Adels under Baastub af de herskende Uroligheder i Landet et Forbund til fælleds Forsvar og fastsatte at holde en Sammenkomst hvert Halvaar; men Christiern den 1ste fandt med Rette dette Forbund saa truende, at han nogle Aar efter opløste det.¹⁾ Men længere hen i Tiden lykkedes det Adelen dog under gunstige Forhold at naae sit Maal.

Af alle de Under, der fulgte for Slesvig af Holstenernes Herredømme, var der imidlertid næppe noget, der i højere Grad virkede uheldigt paa Nationaliteten end den holsteenske Adels Indtrængning og Bosættelse i Landet. De eneste virkelige og varige Grobringere, som Blatthydsken har fravundet det Danske paa Landet (i Kjøbstæderne virkede andre Forhold med), skyldes den holsteenske Adels Indvandring. Danmark og tildeels Sverrig, ligesom ogsaa Norge gjennem Danmark, ere blevene overstrømmede af tydsk Adels; saameget mindre kunde man vente, at Grændselandet Slesvig skulde gaae fri derfor. Gjennemgaaer man de adelige Slægter, som nu ere bosatte i Slesvig, har man ondt ved at finde nogen, som ikke enten umiddelbart er kommen fra Holsteen, eller fra det øvrige Tydskland gjennem Holsteen. Og den Fortydskning, som disse Indvandrere bragte med sig, blev ret grundig; thi de kom ikke alene, men medførte en Mængde af deres Undergivne og Tjenere til at forestaae Landvæsenet og opdyrke Landet. I den Egn, hvor disse holsteenske Herremænd nedsatte sig, forstummede efterhaanden den danske Tale, og de danske Bønder bleve livegne. Thi Livegenskabet, som ellers var ukjendt saavel i

¹⁾ Christiani Gesch. der Herz. Schl. u. Holst. unter dem Ob. Haus 1 Th. 59. 100.

Sønderjylland som i det øvrige Danmark, var ogsaa en af de Belsignelser, der fulgte i den holsteenske Adels Spor, og holdt sig i de Egne, hvor Adelen nedsatte sig massveiis, indtill det i Begyndelsen af dette Aarhundrede lykkedes den danske Regjering at faae det affkaffet. De Egne, som her nærmest er Tale om, er Strøget mellem Dannevirke og Eider, samt Dänischwald, Svansø (Svansen) og det sydsøstlige Angel, og forsaavidt Nationaliteten kommer i Betragtning, fornemmelig de tvende sidstnævnte; thi de andre kunne antages til hiin Tid for største Delen at have ligget vde og først at være blevne opdyrkede af Tydskerne. Ved tidlige og ofte gjentagne Pantfættelser af disse Landstrøg til de holsteenske Grever, endnu inden de bleve Hertuger i Slesvig, var Tydskhedens Indtrængen her bleven forberedt.¹⁾

Denne den holsteenske Adels Fremrykken mod Nord og den danske eller slesvigiske Adels deraf følgende Fortrængen læder sig nøie paavise.²⁾ Blandt Gæmnerne for de idelige Tvistigheder mellem de danske Hertuger i Sønderjylland og Kongerne af Danmark, var Spørgsmaalet om Besiddelsen af Kron-

¹⁾ Allerede 1260 pantfattede Kong Abels Gæte Mechtild de disse Egne til de holsteenske Grever: Mechtilda Regina, Ericus dux Jutiae et Abel frater ejus Comitibus Holsatiae totam terram suam inter Sliam et Eidriam, vid. Svansio, Frethslet, Stapelholm, nemus Jernewith et oppidum Reinoldesburg pro octo millibus marearum puri argenti in majori pondere oppignorant. Danske Atlas VII. 679. (Frethslet er den nuværende Kroyhede, nemus Jernewith den Skovstrækning, hvoraf Dänischwald nu udgjør en Deel, Svansio Svansen eller Svansø). Aar 1288 overled Mechtild de disse Besiddelser til sin Broderson Grev Gerhard af Holsteen. Suhm XI. 49. Aar 1325 skete en ny Pantfættelse. Danske Atl. VII. 723. Ligesaa 1332 og 1340. Jensen, Kirchl. Statist. von Schlesw. S. 1045—46 Noten.

²⁾ Belschow, Om det slesvigiske Ridderkabs Oprindelse i Nyt Hist. Tidsskr. 2 B. 1 S. S. 259 fig.

godsset og det kongelige Famillegods, hvoraf en saare betydelig Mængde netop laae i de omtalte Egne, et af de vigtigste. Hertil knyttede sig Striden om Antagelsen af Hærmænd, der for deres Forpligtelse til Krigstjeneste paa egen Bekostning nøde Frihed for Skatter. Hertugerne flagede nemlig over, at Kongerne benyttede sig af deres Ret til overalt i Hertugdømmet at antage Hærmænd paa en Maade, der saavel forringede Hertugernes Magt som deres Indtægter. Ved tvende Forlig ordnedes denne Sag, idet Erik Menved 1313 afstod Hertug Erik alt det Gods, som tilhørte Kronen i Sønderjylland, og 1317 forpligtede sig til ikke at antage flere Hærmænd i Hertugdømmet end dem, han allerede havde, ligesom Hertugen lovede ikke at antage nogen af Kongens Mænd i sin Tjeneste. Den naturlige Følge, som man skulde have ventet af disse Forlig, var, at den flesvigiske Hærmandsstand eller Adel (thi disse Begreber begyndte nu alt mere og mere at falde sammen) vilde være bleven løst fra sin Forbindelse med den danske, og at der havde uddannet sig en selvstændig og talrig flesvigisk Adelsstand, idet Krongodsset, som Hertugen havde erhvervet, gav Midler nok til at udstyre dem med Lehn og betydeligen forøge deres Tal.¹⁾ Men det gik i sidste Henseende ganske anderledes.

Ved Hertug Eriks snart paafulgte Død kom nemlig hans umyndige Søn Baldemar til Regjeringen; men de holske Grever, først Greve Geert, senere hans Sønner, beherskede deels ved Magt deels ved Banteerhvervelser ganske Landet, indtil de omsider, nogen Tid efter at Abels Stamme var uddød (1375), erholdt det til Lehn. Til deres Planer passede slet ikke Uddannelsen af en selvstændig flesvigisk Adelsstand, en holsk var den derimod overmaade beqvem. Den indfødte flesvigiske Adelsstand blev derfor nu mere og mere fortrængt. Medens før

¹⁾ Velschow anf. St. S. 260—65.

1325 slesvigiske Adelsmænds Navne i Forbindelse med danske stadigen forekomme i Dokumenterne, forsvinde de efter den Tid bestandig mere og afløses af holsteenske. Til Forlehninger for disse Adelsmænd havde de holsteenske Grever rigelige Midler i det 1313 afstaaede Krongods. De Gods, som danne de nuværende adelige Distrikter i Slesvig, ere næsten alle oprettede i Tidsrummet fra 1313 til 1459, og som deres Giere forekomme ikke andre end holsteenske Adelslægter. Foruden Livegenstøb medbragte disse Adelsmænd fra deres Hjem ogsaa privat Dommerret over deres Bønder og Tjenere eller Birkeret, som den Gang neppe var kjendt hos den slesvigiske eller danske Adel. ¹⁾

At de Indfødte med Uvillie saae de mange holsteenske Adelsmænd, som indtrængte sig i Landet, er naturligt, og heller ikke fattes historiske Vidnesbyrd herom. Saaledes beretter en tydsk Forfatter ²⁾, at en holsteensk Adelsmand, som i hiin Tid ved Giftermaal havde erhvervet sig Besiddelser i Slesvig, længe maatte bøde meget af de Danskes Hab og Foragt, indtil han endelig efter sin Hustrues Raad lod hente saa mange af sine Tjenere til sig fra Holsteen, at han herefter kunde være i Sikkerhed.

Naar man erindrer, at det fornemmelig var Adelen, som satte Foreningen af 1460 igjennem, og at det saakaldte slesvigiske Ridderstøb ikke var andet end holsteensk Adel: saa seer man, hvad Lod og Deel Slesvig selv havde i hiin Aft. I det Hvitfeldt omtaler Hertug Frederiks (siden Kong Frederik den 1stes) Beslutning, at lade Hertugdømmerne forholde sig neutrale i Danmarks Krig med Lybet 1509, kalder han Adelen i Slesvig

¹⁾ Belschow anf. St. 266 flg.

²⁾ Alb. Kranzii Saxonia lib. IX. cap. 25.

og Holsteen „den Holster Adel“,¹⁾ en Benævnelse, som aldeles rigtig og træffende udtrykker det virkelige Forhold.

Det er indlysende, at den indtrængte holsteenske Adels som Gudsbeiere, som Kirkepatroner, som Dommere og som de, der beklædte Landets øvrige vigtigste Embeder, i mangfoldige Forhold og paa utallige Maader maatte virke fordærveligt paa Landets danske Nationalitet. At den ogsaa har været en vigtig medvirkende Aarsag til, at Lovene oversattes paa Plattysk, fremgaaer af et ret mærkeligt Sted i Fortalen til en af Udgaverne af den plattyske Oversættelse af Tydske Lov (1603), hvor Oversætteren udtrykkelig siger, at en af hans Bevæggrunde til at foretage dette Arbejde var, at han dermed ønskede at tjene „den yennen vam Adels de det Denschen Sprache unkündich, dennoch wegen erer Erffgüdere ein sündershaft interesse hebben, wat de Denschen Rechte vormögen vnd in sich holden, wethen möchten.“²⁾

Næst efter de holsteenske Grevers Herredømme og den holsteenske Adels Indtrængen i Sønderjylland har Intet virket skadeligere paa Landets Nationalitet end de nordtyske Hanseslæders vidtudbredte Indflydelse. Det er bekjendt, hvorledes Hanseslædemændene fra det 14de til det 16de Aarhundrede aldeles bemægtigede sig Nordens Handel, baade Indførsel og Udførsel, hvorledes de nedsatte sig i Kjøbstæderne i Danmark, Norge og Sverrig, hvor al Virksomhed gik over i de fremmede Handelskvendes Hænder, og selv Kjøbstædsembederne paa flere Steder fortrinnsviis beklædtes af Tydskere; og hvorledes de for længere Tid erhvervede sig Besiddelser i Landene og herskede over Indvaanerne. Overalt efterløde de langsomt ud-

¹⁾ Hvitfeldt, Kong Hanses Krønike Nv. Udg. S. 265 (folio Udg. S. 1073).

²⁾ Werlauff anf. St. S. 79.

flettelige Spor af deres Nærvarrelse i Sprog, Love og Indretninger. Naar dette var Tilfældet paa fjærnere og mere afsteds liggende Egne af Norden, som Bergen, Gulland, Bornholm, kan man begribe, at Virkningen ikke var mindre i det nærliggende Slesvig, hvor Forbindelsen med Holsteen desuden lettede Indgangen. Hertil kommer endnu den store Skare af tydske Haandværkere, der den Gang som senere strømmede ind over Nordens Lande og her søgte Sysselsættelse og Levebrød. Ligesom Adelen fornemmelig virkede paa Landet, i Evansø og Sydsangel, saaledes kjendtes Hansfestadernes og de tydske Haandværkeres Indflydelse meest i Kjøbstæderne: dem maa Egernfjords og Slesvigs og, skjøndt mindre fuldstændigt, Flensborgs Fortydskelse i Hovedsagen tilskrives.

Hertug Frederik, som dansk Konge kaldet Frederik den 1ste, var det forbeholdet at opløse et vigtigt Baand, der fra ældgammel Tid knyttede Sønderjylland til det øvrige Danmark, og som bestod deri, at Indbyggerne i Sønderjylland kunde lade deres Retsstvister afgjøre ved en høiere Domstol i Danmark, tidligere Dannehoffet, senere det danske Rigsraad. Dette Retsfælledskab var tillige et vigtigt Middel til Bevarelsen af Sprogsælledskabet. Men efterat Frederik den Første ved et heldigt Oprør havde styrket sin Brodersøn Christiern den Anden fra Thronen i Danmark og selv besteg den ved Lybekernes og den oprørske Adels Hjælp, ophævede han paa en Forsamling i Kiel 1524 Appellationen fra Domstolene i Slesvig til det danske Rigsraad; tillige bestemte han, at den aarlige Landdag ikke længer skulde holdes paa Urnehoved, men i Flensborg. Dette havde til Følge, at den sønderjydske Bondestand mistede Udøvelsen af sin Ret til at møde paa Landdagen; thi paa Raadhuset i Flensborg, hvor Landdagen herefter holdtes og det inden lufte Døre, kunde Bondestanden allerede paa Grund af Mangel paa Plads ikke tilstædes Udgang. Denne Udelukkelse

af den dansk-slesvigsk Bondestand var et nyt Fremstridt for den tydske Adelsvælde 1).

Men netop paa denne Tid, da Tydskheden saa mægtigt brød frem, afgav den slesvigsk Bonde- og Borgerstand et Vidnesbyrd om sit danske Sind og sin Bødhængen ved Danmark. Medens Prælater og Ridderstab hylde Frederik den Første som Landsherre, tog Borger- og Bondestanden Parti for den danske og folkelige Christiern mod den tydske og adelig-sindede Frederik. Bønderne vilde ikke vide noget af Hertug Frederik, de samlede og væbnede sig for Christiern den Anden og droge frem til Urnehoved Landsthing. Her forsøgte Herredsfoged Niis Henriksen forgæves at bevæge Bønderne til at falde tilføie for den nye Herster: han frelst kun med Nøie Livet for de forfølgende Bønders Pileskud. Bondestanden kunde imidlertid intet udrette, da de af Frederik den Første indkaldte tydske Tropper vare for stærke. Ikke heldigere vare Borgerne i Kjøbstæderne, blandt hvilke navnlig Aabenraa haardt maatte bøde for sin Hengivenhed for sin retmæssige Konge. Staden blev indtagen af Frederiks Krigsfolk, plyndret, og Mænd og Qvinder skammelig mishandlede. 2)

V.

Ikke længe efter indtraf Reformationen. Denne Begivenhed, saa velgjørende den i andre Henseender var, havde dog skade-

1) Christiani Gesch. der Herz. Schl. u. Holst. unter dem Ols. Hause 1 Th. 364—65. Wimpfen, Gesch. Schleswigs S. 208—9.

2) Danske Atlas, VII. 305. Helvaderus Sylva chron. maris balt. 2ter Th. S. 70. Waabe Lachmann, Einl. zur Schl. Holst. Hist. 1ster Th. 266 og endnu mere Christiani, anf. St. S. 367—68 har til Fordeel for Frederik den 1ste paa en besynderlig Maade fordreiet disse Begivenheder, tvertimod Indholdet af de Kilder, de selv paabe- raabe.

lige følger for Slesvigs Sprog og Nationalitet. Medens Reformationen andre Steder bragte Mødermaalet til sin Ret og Værdighed ved at udvise det latinske Sprog fra Kirken og Gudstjenesten: saa afløste i Slesvig kun den ene Uret og Urimelighed den anden, istedenfor Latin blev i en stor Deel af Slesvig efterhaanden Plattysk og siden Heithysk det religiøse Opbyggelsesprog, og fik tillige langt større Raaderum end det latinske havde havt, idet det ogsaa udstræktes til Skoleunderviisningen. Den religiøse Bevægelse udgik fra Tydskland, den nye Lære forkyndtes og indførtes i Slesvig ved lutter Tydskere, ved Tydsklands Universiteter fik Hertugdømmets Lærere baade i Kirke og Skole deres theologiske og videnskabelige Dannelse. Herman Last, Bugenhagen, Johan Bandal, Eberhard Weidensee, Gerhard Slesward, som Hertug Frederik og Christian betjente sig af ved Reformationens Udbredelse og Kirkevæsenets Ordning i Slesvig, vare samtlige tydstalende og tydskfødte. Selv Johan Bandal, som efter at have været Lektor ved Haderslev Kapitel, blev Bisp i Ribe, forstod saa lidet Dansk, at han paa sine Bisitationstrejfer altid maatte have en dansk Præst med sig, der kunde tjene som Tolk¹⁾. Paa lignende Maade gik det med Weidensee. For at bøde paa sin Mangel paa Indsigt i det danske Sprog, udnævnte han i ethvert Herred en Præst, der under Navn af Herredsprovst paa hans Begne skulde eftersee Kirke-Regnskaberne²⁾. At den plattyske Oversættelse af Christian den Tredies Kirkeordnans, bestemtes til Brug for Slesvig ligesom for Holsteen, stemmer godt med det Øvrige. Dog er der Grund til at antage, at den danske Oversættelse blev beholdt i Nordflesvig³⁾.

¹⁾ Pontopp. Annales eccl. Dan. III. 138.

²⁾ Rhodes Saml. til Haderslev Amts Befr. S. 145—146.

³⁾ Wimpfen anf. St. S. 213.

Ligesom det Aarhundrede, i hvilket de holsteenske Grever satte sig fast i Herredømmet over Slesvig, betegnedes ved en Forandring i Skriftsproget, der faldt ud til Skade for det danske Tungemaal i Slesvig, idet Latinen i offentlige Akter og Dokumenter afløstes af de fremmede Herrers Blatthydsk og ikke af det danske Folkesprog: saaledes understøttedes ogsaa paa Reformationstiden Tydskens Fremgang ved en særegen Omstændighed, der var til Uheld for det danske Sprog. Dette befandt sig nemlig den Gang netop i sin Overgang fra en ældre til en nyere Sprogform. Den Oplosning og Gjæring af Sprogets Elementer, den Baklen og Svæven mellem det Gamle og Nye, som ledsager en saadan Forandring, maatte naturligvis svække det Danstes Modstandskraft og lette det Tydskes Fremtrængen.

I deres Iver for det tydske Sprogs Udbredelse, lode de Magthavende det stundom heller ikke mangle paa voldsomme Midler. Saaledes forekommer der i det Mindste eet Exempel paa, at en Præst er bleven affat, fordi han ikke vilde prædike Tydsk i en aldeles dansk By. Det berettes nemlig, at Henri i Nikkelsen, som 1635 udnævntes til Provst i Haderslev, 4 Aar efter mistede sit Embede, fordi han affskaffede det tydske Sprog og forrettede hele Guds tjenesten paa Dansk¹⁾.

Superintendenterne i Slesvig i det 16de og 17de Aarhundrede havde ved deres Embedsmyndighed en ikke ringe Leilighed til at virke for Udbredelsen af det tydske Sprog, og, som de alle vare dannede ved tydske Universiteter, og, paa et Par Undtagelser nær, alle tydsk fødte²⁾, undlode de sjælden at benytte Leiligheden. En af dem, Stephan Glotz, en Westfaler af Fødsel, der var General-Superintendent i den lange

¹⁾ Rhede Saml. til Hadersl. Amt. S. 163—64.

²⁾ Pontopp. Annales. eccl. Dan. III. 133 flg. IV. 119 flg.

Tid af 32 Aar (1636—1668) er især bleven navnkundig for sin tydske Patriotisme og Iver for at udrybde det danske Sprog. Om denne Glog og i Almindelighed om den Virksomhed, den tydske Geistlighed efter Reformationens Indførelse viste for at fortrænge Folkesproget, yttres Pontoppidan følgende: ¹⁾

„Den Gang lod man mange tydske Studenter forskrive fra Magdeborg og Wittenberg, foruden at see saa nøie paa Sproget. Dog blev endnu Kirketjenesten paa de fleste Steder i lang Tid dansk. Men Tid efter anden have Præsterne, som alene studerede i Tydskland og fandt Besværlighed ved det Danske, for deres Mageligheds Skyld søgt at indføre tydsk Prædiken paa Landet, endogsaa i de Egne, hvor Almuens knap engang forstaaer en samlet Periodum. Paa nogle Steder begyndte man først at gjøre hver fjerde, siden hver anden og omsider alle Prædikener paa Tydsk. Saadant kunde ikke see, hvis ei Provsterne og særdeles General-Superintendenterne, saasom Tydske af Fødsel, havde samme Principium som Præsterne. Thi da de paa Visitationer udi Menigheden ofte Intet kunde udrette, ønskede de at indføre det, som er dem bedst bekendt, skjøndt Menigheden næsten fremmed. I denne Henseende holder jeg for, at General-Superintendenten Doct. Stephan Clotz har handlet meget uforsvarlig, da han midt i forrige Seculo reent affkaffede det Danske og indførte, til Almuens store Sorg og Græmmelse, skjøndt Præsteskabet til Behag, tydsk Sprog i alle Angelste Kirker, det flensborgske Amt og Provsti tilhørende, hvor Dansk tales i hver Bondes Huus, men aldrig høres en dansk Prædiken ²⁾).

¹⁾ Kjøb. Vitst. Selsk. Skr. 1. 72.

²⁾ Om samme Glog yttres Pontoppidan sig i sine Ann. eccl. Dan. IV. 121 paa følgende Maade: „Eine Sache von sehr wächtigen Folgen unternahm D. Clotzius, die seinem hiesigem Amt so wenig Ehre als

Snart lod man sig ikke længer nøie med at indtrænge det plattyske Sprog. Fra Slutningen af det 16de og første Deel af det 17de Aarhundrede lagde man ligesaa ivrigt paa at gjøre Høitidsfesten gjældende først i den verdslige Bestyrelse siden ogsaa i Kirken og Skolen, som man tidligere havde arbejdet for at

denen anvertrauten Seelen Nuzen bringen konnte, da er als ein Mann, der ex gratia majorum fast in allen Dingen freie Hand hatte, im Amte Flensburg theils die dänische theils die plattdeutsche Sprache beim Kirchendienste abschaffte, und an deren Statt die Hochdeutsche denen armen Bauern aufdrang, welches, so lange die Kirche fehet, die Erbauung eine unüberwindliche Hinderniß wird setzen". Duzen (i sit Prilskrift S. 92) indvender imod Pontoppidans Besretning, at det plattyske Sprog maa antages tidligere end Midten af 17de Aarh. at have været indført i Amtene „Flensburg og Gottorp“. Men Pontoppidan taler udtryffeligen kun om Nordangel, om den Deel, som hørte til „Flensburg Amt“. Herved falder ogsaa den anden Indvending bort, at Stephan Clog som kongelig dansk Embedsmand ingen Indskyldelse kunde udøve i Amtet Gottorp, som tilhørte Hertugen af Gottorp. En tredje Indvending har Falck fremsat i Kieler Blätter II. 115, nemlig at just Indførelsen af Høitidsfest som Kirkesprog forudsætter, at Tydsk den Gang har været temmelig udbredt blandt Folket. Denne Indvending kunde gjælde, dersom Talen var om hvilket som helst andet Land i Verden end netop Schlesvig. Thi her findes endnu den Dag i Dag — som vitteligt er og siden nærmere skal vises — mange Sogne, hvor Folket blot taler Dansk men Kirke- og Skolesproget ikke desmindre er Høitidsfest. Ogsaa Jensen (Beschr. v. Angeln S. 144) paastaar Plattysk tidligere har været Kirkesprog i Angel. Men af de Sogne, han anfører, ligger kun eet, nemlig Grumtoft, i Nordangel, som her ene er Tale om. Men Grumtoft bestaar næsten blot af adeligt Gods; der findes ikke mindre end tre adelige Gods: Lundsgaard, Uenevall og Freyenwill, hørende under det første angelske Godsdistrikt. At Abelen fra Holsteen førte Tydsk med sig, overalt hvor den kom hen, er en bekjendt Sag. Pontoppidan bør derfor staae til Troende; om Folkesproget taler han tillige som samtidsdig Vidne, idet han siger: „hvor dansk tales i hver Bendes Huns, men aldrig høres en dansk Prædiken“ Og dette stemmer ogsaa ganske med andre Efterretninger.

udbrede Platttydsken. Heller ikke var man mere nøieregnende i Midlerne for at fremtvinge Brugen af det høitydske Sprog med Udelukkelse af det platttydske, end man for en Tid siden havde været for at skaffe det sidste Indgang paa det danske Besøftning. Saaledes befalede Hertuginde Elisabeth Maria Præsten Ingvar Petrei i Ostenfeld ¹⁾, der endnu i sidste Deel af det 17de Aarhundrede prædikede Platttyst, under Tab af sit Embede at prædike Høitydst; sin Hofpræst Volkhard Paysen forsatte hun til et andet Embede, fordi han ikke kunde prædike Høitydst; Klokkeren Hans Lammert i Ostenfeld blev i Aaret 1678 affat af Superintendenten, fordi han blot kunde eller vilde synge Platttyst. ²⁾ Denne de Magthavendes Bestræbelse for at udbrede det høitydske Sprog var iøvrigt i en vis Henseende en heldig Omstændighed for det danske Tungemaal's Bevarelse. Thi først at fordrive det Danske ved det Platttydske, og siden det Platttydske ved det Høitydske, var et dobbelt Arbejde og tog dobbelt Tid. Det er endnu ikke lykkedes at gjøre det Høitydske til Folkesprog i nogen Egn af Slesvig, hverken i Syd eller Nord.

De hyppige Delinger af Hertugdømmet i disse Tider fastede Dansk og Tydsk imellem hinanden, og, da Tydsk var Hof- og Regjeringsprog, kunde det danske Tungemaal ikke andet end komme tilfort ved disse Delinger og den dermed forbundne Fælledsregjering. Haderslev, hvor Hertug Hans den Ældre havde sit Sæde, og hvor han stiftede en tydsk lærd Skole for Stadens og Omegnens danske Indvaanere, Nord-

¹⁾ Ostenfeld ligger ned imod Trene i et forhen frisk, nu platttyst Distrikt, og er saaledes ikke nogen oprindelig dansk By. Ifølge Sagnet skal det være en senere indvandret hollandsk, eller som nogle mene, vendisk Koloni. Indvaanerne udmærke sig ved en ganske særegen Dragt. Danske Atlas VII. 790—92.

²⁾ Jensen, Kirchl. Statistik von Schlew. S. 25--26.

borg, Sønderborg, Augustenborg, Glücksborg, eller, som Indbyggerne kalde det, Lyksborg, bleve lige saa mange Udgangspunkter for tydske Sæder og tydsk Sprog midt i en dansk Befolkning, kun Folkets Kjærlighed til sit Modersmaal kan man tilskrive, at Virkningen af disse Tydskhedens Planteskoler blev langt mindre, end man kunde have formodet.

Uagtet alle de ugunstige Bilkaar, under hvilke det danske Tungemaal i Slesvig nu i flere Aarhundreder fortsatte sin Tilværelse, uagtet de mange fiendlige Bestræbelser for at fortrænge det fra sit gamle Omraade, uagtet de tydske Herskaber, de tydske verdslige Embedsmænd og i en betydelig Deel af Landet tillige tydske Præster og tydske Skolemestre: saa lod det danske Folkesprog sig dog ikke rokke fra sine gamle Grændser. Endnu ved Midten af det 17de Aarhundrede var den danske Sprog- og Folkegrænse mod Tydskland den samme som i Oldtiden, maaskee med Undtagelse af Landskabet Svandø Syden for Slien, hvor Plattydsk alt havde vundet Fodsæste ved Siden af det Danske ¹⁾. Som Vidne skulle vi anføre en Forfatter, der skrev 1652, og hvem ogsaa Tydskerne pleie at agte som en god Hjemmelsmand. Det er Caspar Danckwerth, der i sin Neue Landesbeschreibung von Schleswich und Holstein yttreder Følgende om Folke- og Sproggrændserne paa hans Tid: ²⁾

„Zu diesen unsern Zeiten wohnen in diesem Herzogthume Dänen oder Jüthen, Sachsen und Friesen. Die Jüthen besitzen den größesten Theil daran, sintemal alles von Colbingen bis an den Schliestrohm und die Stadt Schleswich, Jütisch ist oder Dänische Völcker, so sich der Dänischen Sprache gebrauchen, etwa die Stadt Flensburg ausgenommen, so von Dänen und Teutschen untermenget. Die Stadt Schles-

¹⁾ Danckwerth, Neue Landesbeschreibung S. 130.

²⁾ Smft. S. 54—55.

wich und was ferner von der Schley an bis an die Eyder und Lebens Aa belegen, wird mehrtheils von Sachsen bewohnt, die gebrauchen sich der Niedersächsischen Sprache, wie dann auch die Einwohner der Insel Femern an der West- (Ost-) Seekante. Von der Grenze oder Schodtburgischen Aa an bis an Tondern wohnen abermahl lauter Jüthen, hernach aber kommen die Nord=Friesen, welche nicht allein die Marschländer von Tondern an bis an die Eyder inne haben, sondern auch einen Theil auff der Geest oder dem Hohenlande besitzen, so bei den Alten die Friesische Vorgeest geneunet ward, und begreift in sich diese Harde: Karrharde*), Riesmohr in Bökenharde, ein Theil von Tonderharde, Norgoesharde und Sübergoesharde. Diese Einwohner reden zwar heut zu Tage gemeinlich Teutsch oder Niedersächsisch; die nach dem Norden belegene wissen auch ihre Dänische und daneben ihre Altfriesische Sprache zu reden, also daß selbige Leute trilingues dreyzüngig seyn.“

VI.

De forskjellige Fyrster, som de danske Konger overlode Dele af Slesvig til Lehn, og navnlig de vigtigste blandt disse, de gottorpste Hertuger, viste kun liden Taknemmelighed mod Danmarks Krone, som de skyldte deres Besiddelser. De viste sig i afgjørende Dieblikke altid upaalidelige og gif omsider over til afgjort Fjendskab mod Danmark. Da Wallenstein 1627 under Christian den Fjerdes Deeltagelse i Tredveaarskrigen faldt ind paa Halvøen, sluttede Hertug Frederik den Tredie af Gottorp særskilt Forlig med ham og indtog Besætning af keiserlige Tropper i sine Slotte og Stæder. Hans Undersaatter, navnlig Friserne og Angelboerne, viste dog større Tro-

*) d. e. Karrherred.

skab mod Danmark end deres Landsherre og ydede Christian den Fjerde kraftig Bistand mod Rigets Fjender. Det er værd at lægge Mærke til disse gjenkommende Uttringer af Folkets Hengivenhed for Danmark i Modsætning til Landsherrernes ganske forskellige Opførsel.¹⁾ I den følgende Krig, som udbrød med Sverrig 1643 var Hertug Frederik den Tredie sig ad paa samme Maade, og ved Fredsbruddet 1657 tog han aabenbart Parti for Sverrig. Ved det Held, som ledsagede hans Svigersøn Karl den Tiendes Vaaben, lykkedes det ham i Freden til Roeskilde 1658 at faae sig tilstaaet Souverænitet over sin Deel af Slesvig, det vil sige, Ophævelse af Lehnshforholdet til Danmark, dog kun for sig og sin mandlige Stamme. Det fiendlige Forhold, hvori de gottorpiske Hertuger havde stillet sig til Riget, og som i den følgende Tid uddannedes til et bestemt politisk System, idet de sluttede Forbund med og bestandig søgte Støtte og Tilhold hos Rigets Fjender, kunde hos den danske Regjering ikke andet end fremkalde en ligesaa bestemt og uroffelig Stræben efter at knække en Magt, som ved fremmede Vaaben havde reist sig inden for Rigets Grændser. En næsten uafbrudt Række af hæftige Tvistigheder og blodige Krige var Følgen heraf. Herved kom det til at gaae ud over Indbyggernes danske Sprog og Nationalitet, idet Her-

¹⁾ Ogsaa i nyere Tid, i de mærkværdige Aar 1801 og 1807 viste Slesvigs Beboere en levende Deeltagelse og Begejstring for Danmarks Sag. Den danske Skuespiller Knudsen reiste omkring i Slesvig og gav Forestillinger i Stæderne, blandt andre i Flensborg, til Bedste for de Saarede og Fangne i Slaget 1801, hvorved rige Bidrag indkom. Under Begivenhederne 1807 var Posthuset i Flensborg ligesom belejret af en umaabelig Mæsse, der ventede paa Efterretninger fra Sjælland. Et frivilligt Jægerkorps dannede sig for at medvirke til Landets Forsvar. Fædrelandsk Digte og Sange vare udbredte i Slesvig ligesom i det øvrige Danmark. (G. Paulsen i Dannevirke Nr. 33. 1839.)

tugerne fastede deres Brede paa diøse og i deres Undertrykkelse faae et Middel til end fuldstændigere at løse Landet fra Danmark. Hertug Frederik den Fjerde, der bar et ret grundigt Had til Danmark, lagde ikke Dølgemaal herpaa. Paa hans Befaling maatte det gamle nationale Flag Dannebrog (1696) vige for et nyt af ham selv sammensat.¹⁾ Han lod sig ogsaa ofte forlyde med, at det var hans fulde Agt med Nød at udrydde det danske Sprog af alle sine Kirker i Aabenraa Amt, Lygumkloster og Tønder Amt.²⁾ Døden paa Valpladsen i Polen hindrede ham i at udføre dette Forsæt, men at der dog er skeet Forsøg i den Retning, i det Mindste i Aabenraa Amt, sees af en i Midten af det 18de Aarhundrede trykt Katechismus „zum Gebrauch derer Apenradschen Kirchen“³⁾.

Uf og til hævdede sig midt under Stridsklarmen en og anden Stemme om det Brange og Urimelige i de bestaaende Sprogforhold og Modersmaalets uforsvarlige Undertrykkelse i Slesvig. Saaledes siger Slesvigeren Raupach i et 1704 udgivet Skrift: „I mit Fædreland er Daussk Folkesprog, men Prædikenerne og Katechisationerne blive for det Meste holdte paa Høitjyds. Hvilke Frugter ere deraf at vente, hvilken Opbyggelse at haabe? Kan Underviisningens Diemed naaes,

1) Falk, Handbuch des schl. holl. Privatrechts 2 Theil S. 194.

2) Pontoppidan i Kbhvnsk. Bibsk. Selsk. Skrifter I. 72. „Udi det store Tønder Amt saa og i Amtet Brønlund eller Aabenraa, hvor Tydsk er endnu langt mindre bekjendt end i Angel, havde selv samme dumdriftige Forsæt (det danske Sprogs Udryddelse) denne Time været udført, hvis den fyrstelige gottorpste Regjering var bleven ved Magt; thi dermed lod sig afgangne Provst Koch ofte forlyde, sigende det var Hertug Frederik, som endte sit Løb i den polske Krig, hans fulde Agt, at, hvis han var kommen hjem til rolig Regjering, vilde han med Nød udrydde det danske Sprog af alle sine Kirker.“

3) Werlauff anf. Et. S. 104. Emlgn. om Lygumkloster S. 107.

naar Børnene lære Katechismus udenad i det høitidske Sprog, hvoraf de før næppe have hørt et Ord? Dette maa meget bevirkes." ¹⁾ Men sige eenlige Røster hendøbe upaaagtede i Tider, der bevægedes af ganske andre Interesser end Agtelse for Modersmaal og Folke-Giendommelighed.

Omsider lykkedes det Kong Frederik den Fjerde efter en heldig Krig med Hertugen af Gottorp 1720 at tilbagevinde den hertugelige Deel af Slesvig. Denne forenedes i det følgende Aar med den kongelige Deel, og hele Hertugdømmet indlemmedes i Danmarks Krone samt underkastedes efter aflagt Ed af Landets daværende Repræsentanter, Ridderstabet og Prælaten, samme Arvesølge som Kongeriget. Man skulde nu have ventet, at Frederik den Fjerde vilde have fuldendt sit Værk ved at drage alvorlig Omsorg for Bevarelsen af dansk Tungemaal og Folke-Giendommelighed i Slesvig. Havde han strax indført dansk Underviisning i Skolen, og efterhaanden ogsaa i Kirken overalt, hvor det danske Sprog endnu var levende hos Folket, og ligeledes i Landets verdslige Bestyrelse efterhaanden ladet de tydske Embedsmænd afløse af danske: da skulde, naar hans Efterfølgere paa Thronen havde arbejdet i samme Retning, det danske Tungemaal nu have lydt ligesaa reent og ublandet i det sydlige Slesvig til Elien, som det lyder i det nordlige, og Nutidens Forviklinger havde været undgaaede. Men Intet skete. Det er ikke det Mindste, som Danmark har at klage over sine tydsksindede og tildeels tydsktalende Konger, at de i saa høi Grad vanrøgtede deres Kald at hævde og værne om dansk Sprog og Folke-Giendommelighed i Slesvig. Det tør ikke glemmes, at Fortydskselsen havde sin frie Gang ikke blot i det hertugelige Slesvig, men ogsaa i den kongelige Deel, at det var i denne Deel, at Generalsuperintendent Closs

¹⁾ Werlauff anf. St. S. 90 Note s.

under Kong Frederik den Tredie (omtrent 1650) uhindret udførte sit Odelæggelsesværk; at tydske Amtmænd, Fogeder og Dommere regjerede ligesafuldt i den kongelige Deel som i den hertugelige. Skulde nogen Undskyldning kunne gøres gjældende for hine Danmarks Konger, da maatte det være, at Moderemaal og Folke=Giendommelighed den Tid vare tomme Ord, til hvilke der ikke knyttede sig noget Begreb i Tanken, og som ikke vakte nogen Følelse i Hjertet. Men dog have vi seet, at Gottorps Hertug Frederik den Fjerde mod Slutningen af det 17de Aarhundrede meget godt forstod deres Betydning under Kampen med Danmark. — Gaae vi noget længere tilbage i Tiden, da er det indlysende, at Tydskeheds Fremgang i Sønderjylland mægtigen maatte fremmes ved de tydske Konger, der den ene efter den anden besteg Danmarks Throne, som Erik af Pommern, Kristoffer af Bayern, Christiern den Første — tre tydske Konger i Løbet af et halvt Aarhundrede; derefter Frederik den Første og Christian den Tredie, som end ikke forstode Dansk; endelig Frederik den Tredie og Christian den Femte, ved hvis Hof tydsk Sprog og Tone herskede, og hvis Yndlinge og Fortrolige vare Tydskere. Det er derfor ikke alene over de gottorpske Hertuger man skal klage.

Det saae imidlertid ud, som om Christian den Sjette vilde, saavidt muligt, gjøre sin Faders og dennes Forgjængeres Feil god igjen. Det kan ikke have været nogen særdeles sproglig eller national Interesse, der herved ledede Kongen, thi hans sædvanlige Tale var tydsk, og han skrev aldrig Noget paa Dansk, men Meget paa Tydsk, og hele hans Omgivelse var tydsk. Snarere er hans Retsfærdighedsfølelse kommen i Bevægelse ved at erfare den Nedværdigelse og Undertrykkelse, hvorunder det danske Sprog led i Slesvig; men meest var det dog den religiøse Interesse, der drev ham. Som en from og kristelig Mand ængstede han over, at saa mange Sjæle

maafsee tabtes, fordi Guds Ord forkyndtes dem i et Sprog, som de ikke forstode, og Christendommens Lære saaledes prædikedes som for Døve. Han følte sig trykket i sin Samvittighed over, at Sligt skulde finde Sted under hans Regjering, og besluttede at see det afhjulpet. De Forhandlinger, der ved den Leilighed førtes,¹⁾ ere ikke saa mærkelige ved de Frugter, de bare — thi disse bleve saare ubetydelige og næppe til at spore i den følgende Tid — som derved, at de vise Kongens Sindelag og Hensigter og give ikke uinteressante Bidrag til Dastidens Sprogforhold.

Kongen paalagde ved Befaling af 10de Juli 1739 Hertugdømmets geistlige og verdslige Øvrigheder at afgive Indberetning om Forholdet mellem Kirke- og Skolesproget og Folkets Tungemaal i de forskjellige Egne af Slesvig. Disse Indberetninger, som efterhaanden indkom, vare samtlige affattede paa Tydsk. Fra Amtet Haderslev var Beretningen tilfredsstillende; Kirke- og Folkesproget var her det samme, nemlig dansk; i Kjøbstaden Haderslev holdtes den Gang tre danske Prædikener om Ugen mod to tydske. Til Indberetningen føie de imidlertid det Vink, at det ikke var utjenligt, om Indvaanerne paa Landet (ligesom i Kjøbstaden) tillige fik Underviisning i Tydsk, „for at de med Tiden bedre kunde forstaae de i det tydske Sprog affattede Landslove, Konstitutiones og Forordninger og hvad der ellers bliver expederet i dette Sprog.“ Det er denne vrang Beviiisførelse, der har anrettet saa megen Ulykke i Slesvig; man sluttede: det danske Folk bør lære Tydsk, fordi Love og Forordninger ere tydske, istedenfor det naturligen burde hedde: Love og Forordninger bør være danske, fordi Folket er dansk.

¹⁾ Meddeelte af Werlauff anf. St. S. 100—124.

Beretningen fra Aabenraa og Lygomkloster Amt er meest mærkelig, fordi heri den verbøslige Dyrighed, Amtmanden, og den kirkelige, Provsten, traadte op imod hinanden; den første forsvarende det Tydsk, den anden værnende om det Danske. Provsten bemærkede, at paa Landet var Kirke- og Skolesproget i begge Amter overalt dansk, men i Flækken Lygomkloster, skjøndt Indvaanerne blot talte Dansk, og næppe en 30te Deel forstod Tydsk, var dog 1681, da Stedet stod under hertugelig gottorpisk Regjering, Tydsk bleven indført til at prædikes hveranden Gang imod Dansk, hvilket dog siden paa Grund af dets Unytte var bleven forandret dertil, at Tydsk prædikedes hver tredje Gang. Han foreslog, at Brugen af tydsk Prædiken indskrænkedes, eller som langt mere skadelig end gavnlig, aldeles affskaffedes, eller at i det Mindste den Ulfsk hævedes, at man ved den danske Gudstjeneste sang tydske Psalmer og Betsignelsen sagdes paa Tydsk! Anderledes meente Amtmanden: hans Indstilling gif ud paa, at Alt burde blive ved det Gamle; thi 1) man var nu engang vant dertil, 2) Indvaanerne forstode Tydsk godt nok (der teutschen Sprache fattsam kundig), 3) og de hamborgske Rniplingsfræmmere, som kom til Stedet, vilde blive meget misfornøiede og maaskee plage Kongen med deres „Overuleren“, hvilket man undgik, naar man lod Alt blive som det var. — Disse Amtmandens Grunde bleve fundne gyldige af Kongen, som befalede, at det skulde have sit Forblivende ved det, som engang var brugeligt; dog skulde tydsk Sang og Betsignelse affkaffes ved den danske Prædiken.

I Indberetningen fra Lynder Amt opregnes de frisiske Sogne, hvor Indvaanerne tale Frisisk, men Kirke- og Skolesproget var tydsk, dernæst de danske Menigheder, hvor Kirke- og Skolesproget er dansk, men endelig tilføies Sognene Uberg, Lygom, Humtrup, Braderup, Karlum, Ladelund og Middelby, hvor Folkesproget er dansk, men hvor, som det hedder, forhen

er prædiker mere Tydsk end Dansk og Skoleunderviisningen næsten bestandig meddeelt paa Tydsk. Dog siges der, at man allerede for en Tid siden paa flere Steder har begyndt at drive det Danske mere, og i et af Sognene, Uberg, truffet Forberedelse til dansk Prædiken og Examina. Hvorledes det i den følgende Tid er gaaet med disse beklagelsesværdige Menigheder, skulle vi siden nærmere omtale. Om Sagnet Høier bemærkes, at Prædiken vel er dansk, men man har hidtil sunget Tydsk; dog vil der nu blive draget Omsorg for, at der altid bruges danske Psalmer. ¹⁾ Kongens Resolution gik ud paa, at der ved Besættelsen af Præster og Skolelærerembederne i hele Amtet i Fremtiden skulde sørges for, at de Udnævnte forstode begge Sprogene.

I den fra Gottorp Amt indkomne Beretning bemærkes, at ifølge de Erklæringer, der vare indhenteede fra alle Sogne i Angel, som herte under Gottorp Amt, talte Indvaanerne vel Dansk indbyrdes ²⁾, men forstode tillige faa godt Tydsk, at

¹⁾ Høier turde være et af de saa Punkter, hvor Christian den Sjettes Virksomhed for det danske Sprog har efterladt sig varige Spor. I en Indberetning fra Sognepræsten af Aar 1754, meddeelt i Danske Atlas VII. 290. hedder det nemlig: „1736 (rimeligvis Ekriv eller Trykfeil for 1739) ist Gottlob in dem Hause Gottes eine höchst erwünschte Veränderung vorgenommen worden, in dem die Gemeine Dom. 1 Adventus zum ersten Mal Dänisch gesungen, welches zuvor in der teutschen Sprache geschehen, ungeachtet alles sonst in der Dänischen Sprache verrichtet worden, wie denn alle Eingepfarrete die Dänische, gar wenige aber die Teutsche Sprache verstehen.“ Dog bliver undertiden, tilføjer Udgiveren af Dffe. Atl., paa en enkelt Feslbdag af en Student holdt en tydsk Prædiken.

²⁾ De tvende tydske Embedsmænd, som afgave Beretningen, Amtmand Geheimeraad von Munch og Generalsuperintendenten Conradi, en født Risländer (Pontopp. Ann. eccl. Dan. IV. 140) kalde den danske Almues Sprog i Syd-*Angel* „eine verworrene dänische Sprache.“ Men disse tvende Mænd, der i det Høieste kjendte det

Underviisning i Kirke og Skole uden Stæde for deres Opbyggelse og Fremgang kunde meddeles dem paa dette Sprog. Og desuden fandtes der i hele Amtet Gottorp, med to eller tre Undtagelser, ikke en eneste Præst eller Skolemester, som var istand til at føre sit Embede paa Dansk.

I Kongens Resolution forekommer den mærkelige Ytring, at det var hans Hensigt, „Kbt efter lidt igjen at indføre det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig, hvor det var kommet i temmelig Forfald“. Han erklærede det derfor for sin Villie, at Præstes og Skolelærerembederne for Fremtiden skulde besættes med Personer, der forstode baade Tydskt og Dansk og kunde forrette deres Embeder i begge Sprog.

Beretningen fra Flensborg Amt, som senest indkom, indeholdt interessant Dplysninger om Sprogforholdene. I hele Flensborg Provsti, bestaaende af Flensborg Amt og Landskabet Bredsted, var Høitydsk Kirkes og Skolesprog. Om det frisiske Landskab Bredsted bemærkes, at Indvaanerne bruge det tydske (plattydske) Sprog ved Siden af det gamle frisiske Tungemaal, med Undtagelse maaskee af Sognene Fiolbe og Joldelund, hvor Dansk har udbredt sig ved Siden af det plattydske, uagtet et

danske Skriftsprog — om de kjendte det — kunde næppe sælde en gyldig Dom herom. Dersom de skulde have afgivet en Beretning om Almuens Sprog f. Ex. paa Vestkanten af Nørrejylland, vilde de sikkert ogsaa have erklæret dette for „eine verworrene Dänische Sprache“. De tilføie, at Syd-Englerne vilde enten slet ikke, eller dog ikke tilfulde forstaae det rene danske Sprog, saaledes som det tales i Kjøbenhavn. Om dette er rigtigt, da kunde det kun tilskrives den Omstændighed, at Folket, berøvet dansk Underviisning i Skolen, er blevet holdt fremmed for Sproget i sin Form som Skrift- og ordlere Taleprog. Lignende vilde indtræffe, hvis Almuen i Nørrejylland eller Thyen for længere Tid kom til at savne dansk Skoleunderviisning, ligesom med Tydskt i Vestfalen, Schwaben, Tyrol, hvis ikke Folkeskolen gav Underviisning i Høitydsk. Imod hine tvende tydske Dommere over dansk Sprog, kunne vi sætte Pontoppidans Erklæring, sex Aar senere, at Dansk tales i hver Bondes Huus i Angel.

Kirke- og Skolesproget er høitydsk. I samtlige 4 Herreder ¹⁾, der udgøre Flensborg Amt, nemlig Husbyherred, Nyherred, Ugelherred og Biesherred, (d. e. Nord-Engel og den mellemste Deel af Slesvig) er Kirke- og Skolesproget høitydsk, men Indvaanernes Sprog dansk, og i intet af disse Herreder ville Beboerne være istand til at udtrykke sig fuldkomment (durchgängig) paa Tydsk, uden maaskee i Nyherred, der ligger Gottorp Amt nærmest.²⁾ Det vilde derfor ikke være unyttigt, om Præsterne ved Siden af Tydsk ogsaa forstode Dansk, saaledes som det her tales. Men dertil er ogsaa de fleste Præster istand, da de ere fødte her i Landet.

I Husbyherred findes Sognene Adelby, Rylsfov, Husby, Hyrup og Grumtoft. Her er det Danske langt mere gængs end i Nyherred, og i Særdeleshed blandt Dvinderne findes der faa, som kunne tale Tydsk. Men i de tre førstnævnte Sogne ere Præsterne ogsaa Indfødte; hvorimod de to sidste have fødte Tydskere til Præster, der ikke kunne komme til Rette med det Danske.

Af de fem Sogne, som Nyherred indbefatter, ere der indfødte Præster i de to, som til Nød (nothdurftig) kunne tale Dansk med deres Sognefolk. De øvrige ere fødte Tydskere, som intet Dansk forstaae, men det stader ikke synderligt Opbyggelsen, da Beboerne i dette Herred ikke ere aldeles frem-

1) Det femte, Munketrarups Herred eller det forrige glücksborgske Distrikt kom først senere til ved den glücksborgske Linies Uddøen 1779.

2) Der tilføies, at Sognefolkene alligevel overalt have erklæret „daß sie die teutschen weit besser verstehen können, als sie in der rechten Seeländisch-Dänischen Sprache eine Predigt hören.“ Men, da Sognefolkene aldrig havde hørt en dansk Prædiken, mindst en sjællandsk-dansk, saa synes denne Erklæring at være noget, som deres tydsk Præster havde sat i dem. I alt Fald, om det forholdt sig saaledes som der paastaas, saa vilde det kun være den naturlige nysomtalle Følge af Mangel paa dansk Skoleundervisning, hvilkken vilde høves, saasnart Undervisning i Dansk indførtes i Skolen.

mede for det tydske Sprog (der teutschen Sprache nicht so ganz unkundig).

I Uggel- og Biesherred tales der Dansk i alle Sogne, men Præsterne ere ogsaa Indfødte, der nødtørftigen (zur Nothdurft) kunne udtrykke sig i deres Sognefolks Sprog.

Hvad Degne og Skolelærere angaaer, da ere de samtlige Indfødte, og kunne som saadanne nok komme til Rette med det danske Sprog, saaledes som det bruges her i Egnen.

I Anledning af denne Indberetning befalede Kongen, at der ved Besættelse af Præste- og Skolelærerembeder i Fremtiden fortrinssviis skulde indstilles saadanne Personer, der forstode baade Tydsk og Dansk, og det sidste navnlig i den Dialekt, som paa ethvert Sted var brugelig.

Christian den Sjettes Foranstaltninger til det danske Tungemaal's Bevarelse i Slesvig bare ingen Frugt, og det sees let hvorfor. Skal et Folkesprog frelles fra den Undergang, hvormed det trues formedelt lange Tidens Banrøgt og et fremmed Sprogs tvungne Indførelse, og igjen hæves til sin tabte Værdighed og Agtelse, da er det ikke nok, at Folkets Lærere tale til det i den sædvanlige skjødesløse Almuedialekt; men de skulle hæve og rense denne ved at bruge Sproget i sin rene og ædleste Skikkelse, saaledes som det forekommer i det dannede Talesprog og i et godt og naturligt Skriftsprog. Desuden paalagdes det ikke engang Præsterne at prædike Dansk for deres danske Menigheder, men kun at forstaae Almuesproget, for at kunne tale med dem af deres Sognefolk, som ikke paa anden Maade kunde gjøre sig forstaaelige for dem. Der findes slet intet Spor til, at Prædikesproget nogensteds er blevet forandret til Dansk, hvor Tydsk engang var indført. Dernæst — og det er Noget af det Vigtigste og Væsenligste — Skoleunderviisningen vedblev fremdeles at være tydsk for de danske talende Børn; thi Kongen befalede ikke at dansk Skoleunder-

vlisning skulde afløse den tydske, men kun at Skolelærerne ligesom Præsterne skulde forstaae begge Sprog. Fortydsfelsen maatte derfor nu som før gribe mere og mere om sig og gaae sin sikre ødelæggende Gang mod Nord, hvis ikke andre heldige Omstændigheder hindrede dens Fremstridt. Ikke engang den tarvelige Fordring, at Kirkens og Skolens Lærere skulde forstaae Almuesproget, blev nogensinde gennemført. Christian den Sjettes mange Resolutioner førte saaledes til Intet; men det var heller ikke at vente, at hans tydske Omgivelser skulde understøtte hans gode Villie ved noget sundt og praktisk Raad til det danske Sprogs Bevarelse.

VII.

Hvad der af den danske Regjering i den nærmest følgende Tid gjordes for Bevarelsen af det danske Sprog i Slesvig, indskrænker sig til et Patent af 1ste April 1743, hvorved slesvigiske (og holsteenske) Studerende opmuntredes til at besøge Kjøbenhavns Universitet, med Løfte om, at deres Ophold her skulde komme i Betragtning ved Befordringen, ligesom de ogsaa (ved Tillægspatent af 22de Juni) fritoges for i slikt Tilfælde at underkaste sig Afgangsexamen til Kjøbenhavns Universitet.¹⁾ Men da der hertil ikke knyttede sig nogen Foranstaltning ved Universitetet til at imødekomme de slesvigiske Studerendes Trang til en Underviisning, der tog Hensyn til deres Fødeegns særegne Forhold, navnlig ved Forlæsninger over slesvigsk Ret og Administration: saa maatte det blive uden synderlig Frugt. Sagen var desuden i sin Heelhed skjævt opfattet, idet Patentet ogsaa udstrakte til de tydske Studerende i Holsteen. Af anførte Grund havde heller

¹⁾ Dänische Bibliothek VII. 431—28.

ifte den iøvrigt fornuftige og rigtige kongelige Bestemmelse (20de Oktober 1758) til det theologiske Fakultet, „at de indfødte Slesvicenses ikke mindre end andre danske eller norske Studenter skulle antages til at nyde Kosten paa Klofret, saasom Undersaatterne i Slesvig ikke bør ansees for andet end hvad de virkeligen ere, nemlig rette Danske og fødte inden Danmarks Riges Grændser“, nogen særdeles mærkelig Følge¹⁾. En besynderlig Modsætning til den Hensigt, der maa antages at have ligget til Grund for hine tvende kongelige Tilfjendegivelser, danner den 10 Aar senere (1768) udgivne Forordning, hvorved det gjordes de slesvigiske Studerende til Pligt i tvende Aar at opholde sig ved Kiels Universitet²⁾.

Af det guldbergiske Ministerium, som ellers, og det ikke uden Grund, roses for sit danske Sindelag, kunde man med Føie have ventet en større og virksommere Omsorg for det undertrykte danske Sprog i Slesvig, end den, som yttrede sig i Ansættelse af en Lærer i Dansk for de Studerende ved Kiels Universitet (1781)³⁾. Det maatte blive uden Betydning, saalænge de Studerende, dannede ved de lærde Skoler i Slesvig, der famillige vare tyske, ikke medbragte nogen Kund-

1) Fogtmans Reskr. V. 2. 245. I Forbindelse med det Anførte kan erindres, at Frederik III ved Reskript af 29de Dec. 1669 henlagde slesvigiske Sager under danske Kancelli, men hans Efterfølger paa Thronen ophævede dette allerede saa Maanedet efter ved Instruxen for tyske Kancelli af 26de Jull 1670, ifølge hvilken de fleste slesvigiske Sager henlagdes under dette. Fogtmans Reskr. I. 240. II. 6.

2) Hansen, Vollst. Staatsbeschr. S. 267.

3) Paulsen über Volksthumlichkeit und Staatsrecht des Herz. Schl. S. 42. Hertil kan maaffee endnu søies Bestemmelsen i §. 2 af Fundatsen for Sorø Akademi af 29de Jan. 1782, at de, der havde underkastet sig juridisk Examen ved Sorø Akademi skulde nyde samme Afgang til Forfremmelse som de, der vare examinerede ved Universiteterne i Kjøbenhavn eller Kiel.

skab til dansk Sprog eller Kjendskab til dansk Litteratur. Frederik den Sjette, der besad om end ikke megen Statsklogskab, saa dog et folkeligt Sind og megen Retfærdighedsfølelse, kunde ikke ligegyldigen see det Tryk og den Uret, som hvilede paa den danske Befolkning i Slesvig. Han tilkjendegav ved flere Kongebud sin Villie, at see en Forandring tilveiebragt heri. Saaledes paalagdes det 1807 alle de kongelige Kollegier at behjendtgjøre de kongelige Forordninger baade paa Dansk og Tydsk. Ved flere Bestemmelser i Aaret 1811 og følgende Aar tilkjendegaves det, at der ved alle Embedsansættelser vilde under ellers lige Omstændigheder tages fortrinligt Hensyn til de Kandidater, der besadde Kundskab i dansk Sprog, og det paalagdes at vedlægge Vidnesbyrd herom ved Ansøgning om Embeder. Vigtigt og meget lovende var det især, at det ved et Reskript fra den gottorpste Dverret (19de Jan. 1811) til alle Dyrigheder i Hertugdømmet, erklæredes for Kongens Villie, efterhaanden at indføre det danske Sprog ved Gudstjenesten, Skoleundervisningen, Rettergangen og alle offentlige Anliggender i de Egne, hvor det taltes. Hertil knyttede sig Forordningen af 5te November 1811, der gav de theologiske Kandidater, der havde bestaaet Examen ved Kjøbenhavns Universitet, Ret til Ansættelse i Hertugdømmet. Endelig indførtes ved Skoleforordningen af 1814 det danske Sprog som Undervisningsgjenstand i de lærde Skoler¹⁾. — Men den Svagthed og Baklen hos den danske Regjering, som vi oftere have havt Anledning til at beklage, maae vi ogsaa her anke over. Rig-

1) Paulsen, anf. St. S. 39—42. Aagaard, Lærningelehn S. 62. Smilgn. Falck i Kieler Blatter II. 119—27, 131, der har meget at indvende mod de fleste af disse Bestemmelser. (Reskriptet fra Dverretten i Gøttrup af 19de Jan. 1811 var foranlediget ved en kongelig Resolution til det slesvigholsteenske Kancelli af 15de Dec. 1810).

tignot bleve de Forordninger, som udgik fra de kongelige Kollegier, bekjendtgjorte baade paa Dansk og Tydsk, men de slesvigiske Øvrighedens Bekjendtgjørelser og Befalinger vedbleve fremdeles at udstædes blot paa Tydsk. Rigtignot blev Dansk gjort til Underviisningsgjenstand i de lærde Skoler, men hvorledes det har været fat med den Underviisning, saaes klarligen for nogle Aar siden, da nordflesvigiske juridiske Embedsmænd, en heel Menneskealder efter den nye Skoleanordnings Indførelse i de lærde Skoler, erklærede, at de ikke rigtig forstode Dansk! Det Vigtigste og Værste var imidlertid, at den kongelige Hensigt at ville indføre det danske Sprog i det offentlige Liv der, hvor det herskede i det daglige Liv, aldrig blev til Virkelighed.

Et af de Tryk, der hvilede haardt paa Slesvigs danske Befolkning som en Folge af Tydskhedens Overmagt var, at tydsk Rettergangssprog havde gjort sig gjældende over det hele Land lige til Kongeaenen. Ikke blot i de Egne, hvor Kirke- og Skolesproget var tydsk, om end Folkesproget var dansk, men selv i de Amter, hvor baade Folkesprog og Kirke- og Skolesprog var dansk, paa Urs og Als, i Tønder, Abensraa, Lyngomkloster og Haderslev Amter, gjaldt ved Siden af den endnu ikke aldeles udryddede danske Ret ogsaa tydsk Lov og Ret og tydsk Rettergangssprog: lige udenfor Koldingsporte saae man tydske Plakater med Retsedikter, Bekjendtgjørelser og Proklamata opslagne. For tydske Domstole maatte den danske Borger og Bønde søge sin Ret, paa Tydsk bleve de i hans Modersmaal afgivne edelige Vidnesbyrd og Forklaringer oversatte, tydske Advokater førte Sagerne og tydske Dommere paadømte dem. Fordærvelige Misforstaaelser, Retsforvildelser og uendelige Processer vare den uundgaelige Folge deraf. Flere af hine tydske Jurister erklærede siden, at de ikke rigtig forstode Dansk! Den mangeartede tydske Lovgivning

som indtrængte sig mellem den danske, frembragte en saa chaotisk Forvirring i Lov og Ret, at det næsten ikke var muligt for nogen Mand at vide, hvad der var juridisk Ret eller Uret. Noget og tredive forskjellige Lovgivninger gjælde i Hertugdømmerne endnu den Dag i Dag foruden utallige Forordninger og Reskripter, og i Slesvig alene bestode og bestaae vel endnu 157 forskjellige Retssdistrikter¹⁾. Under saadanne Forhold trives og blomstre Advokaterne, af hvilke der findes en umaadelig Mængde i dette lille Land; under saadanne Forhold har Processygen rigelig Næring, hvorfor den ogsaa begynder at blive en Folkelyde hos Landets fra Karakterens Side ellers saa agtværdige Indvaanere. Christian den Ottende betegnede sit første Regjeringsaar ved en Retfærdighedshandling, der gik ud paa at have en vigtig Deel af dette Unde, idet han ved Reskript af 14de Mai 1840 befalede, at det danske Sprog herefter skulde indføres i Regjerings- og Rettergangsager i de Egne, hvor det var Kirke- og Skolesprog. Hans Krav paa taknemmelig Paasjønneelse skulde være blevet mere ubeelt, hvis han havde besiddet ligesaa megen Kraft til at gjøre Loven gjældende, som Tølelse for Ret og Billighed ved at beslutte den. Men der reiste sig en frygtelig Modstand fra hele Hæren af de tydske Jurister, og denne blev voldsommere, da Bønderne nu ogsaa efter dansk Wiis begyndte at indføre Forligelse og Kommissioner imellem sig; thi dette var at gaae Advokaterne alt for nær. Christian den Ottende formaaede ikke at overvinde Gjenstridigheden, han maatte give sit retfærdige Bud flere Kæmpelser, og Loven blev, som Indvaanerne klagede, idelig omgaaet og tilfidsat²⁾.

1) C. Hinrichsen, fort Udsigt over de separatistiske Partibevejelser, Andet Dypag 1847, S. 17.

2) Advokaternes Forbittrelse over Reskriptet af 14. Mai 1840 har uden Tvivl været en vigtig medvirkende Årsag til, at vi see saa mange af dem som Ledere af Oprøret eller tvrige Deeltagere i det.

Ellers pleier et Folk hos sine Repræsentanter at kunne finde Beskyttelse og Værn imod Uret. Det danske Folk i Slesvig har ikke været saa lykkelig. En af Aarsagerne er den ufolkelige Beskaffenhed af Valgloven, hvilken har gjort, at Folkets Lær og Meninger ikke have kunnet komme ret til Orde i Stænderforsamlingen; det stærkt repræsenterede slesvigiske Aristokrati er aldeles tyndt i Stud og Tale. En anden Aarsag er, at Bureaucratiet, der ligeledes er aldeles tyndt og som et Net omspænder hele Slesvig, ved sin Indflydelse paa mange Steder har kunnet indvirke paa Valget af selve Repræsentanterne. Byen Slesvigs Advokater og Jurister udgjorde omtrent siette Delen af Stænderforsamlingen. Til nogen særlig Omsorg for den danske Befolknings nationale Lær, hvilket Forholdene dog saa bydende krævede, er der intet Spor i Stænderanordningen.¹⁾

I den første Tid viste Stænderforsamlingen sig dog ret billig; den indgav endog 1838 et Andragende (som rigtignok kun var blevet antaget efter hæftig Modstand og blot med en Fleerhed af 5 Stemmer), om at det danske Sprog maatte blive indført i alle Regjerings- og Retsfager i de Egne af Hertugdømmet, hvor Kirke og Skolesproget er dansk, samt at Embederne i det danstalende Slesvig maatte besættes med Mænd, som vare det danske Sprog fuldkommen mægtige. Men det var ogsaa kun en Feiltagelse; Forsamlingen kom snart efter til Besindelse og bedre Erkjendelse. Allerede ved næste Sammenkomst i Maret 1840 erklærede den undskyldende, at den ved hiint Andragende „havde ladet sig lede af en vis Humanitetsfølelse“, den erkjendte „sin Wildfarelse“, og androg nu med

¹⁾ Hinrichsen, anf. Et. S. 55—57. Emlgn. Estrup i Dk. Ugekr. 2den R. 2det B. S. 170.

en stor Fleerheed (33 mod 9) paa, at Reskriptet af 14de Mai 1840, der var fremkaldt ved dens egen Begjæring, maatte blive ophævet, eller indtil videre udsat, forsaavidt angik Indførelse af dansk Retts- og Forretningsprog!¹⁾

Men Forsamlingen overgik sig selv ved Sammenkomsten i Maret 1842. I Slutningen af dette Aar holdtes de berygtede Møder, i hvilke Forsamlingens Præsident nægtede den danske Deputerede Peder Hjort Lorenzen at holde Foredrag i sit danske Modersmaal, medens Forsamlingens Medlemmer larmede og udstødte Forhaanelser under hans Tale, og endelig Præsidenten sluttede det sidste af disse forargelige Møder med den Erklæring, at han med Magt vilde formene Peder Hjort Lorenzen Afgang til Salen, hvis han ikke lod sin danske Tale fare. Kongen af Danmarks Repræsentant i Forsamlingen, Reventlov Criminil, Præsident i det slesvig-holsteenske Kancelli²⁾, forblev stum under disse Optrin, skjøndt hans Hjælp paakaldtes; ligesom han ved tidligere Forhandlinger, naar forhaanende Udtryk brugtes mod Danmark, havde viist sig tunghør. Sekretariatet erklærede ikke at være istand til at overtage Protokolføring i det danske Sprog (hvilket det dog oftere havde gjort i Aarene 1838 og 1840) og Peder Hjort Lorenzens Foredrag angaves i den tydske og danske Udgave af Stændertidenden med de Ord „Peder Hjort Lorenzen redete Dänisch“ — og — „Peder Hjort Lorenzen fortsuhr Dänisch zu reden;“ Peder Hjort Lorenzen talde Dansk — og — Peder Hjort Lorenzen vedblev at tale Dansk. — Disse Ord ere siden i al deres Korthed blevne en indholdsrig Lovtale over denne nu afdøde Mand, til hvem den

¹⁾ Slesvigskke Stændertidende for 1840 (tydsk Udg.) S. 676. Bilag S. 703.

²⁾ Nu i Ledtog med Dyrørerne.

danſke Nation ſtaaer i en ſtor Taknemmelighedsgjæld for hans mandige og ſtandhaſtige Færd i en reifærdig Sag.¹⁾

Det Sørgeligſte ved den hele Sag var imidlertid den Afgjørelſe, den ſit af Danmarks Konge, ſom herved ſvigtede ſit eget Folk i dets Kamp for ſit Modersmaal, og ſvigtede ſig ſelv; thi Chriſtian den Ottende havde dog oftere givet Prøver paa et danſk Sind, og heller ikke ved Sagens første Afgjørelſe fornægtet dette, idet han i Reſkript af 2den Dec. 1842 ſtærkt miſbilligede Forſamlingens Fremgangsmaade og betegnede den ſom „en Krænkeſe af de danſktalende Deputeredes naturlige Rettigheder“. Man ſkulde da have ventet, at den danſke Konge vilde have hævdet det, ſom han ſelv erklærede for en naturlig Ret; hele Folket ventede en Afgjørelſe i Samklang med denne Erklæring. Men tybſke Raadgivere vare mægtige i den danſke Konges Sal. Patentet af 29de Martſ 1844 indſtrænkede Brugen af det danſke Tungemaal til dem, „der ikke tiltroe ſig at være det tybſke Sprog tilſtrækkelig mægtige, for at kunne betjene ſig deraf ved deres Foredrag i Forſamlingen“. Altsaa naar man ikke kunde tale rigtig Tybſk, da

¹⁾ Eleſvigſke Stænderlidende 1842 (danſke Udg.) 22de Møde, 11te Nov. Paa P. S. Lorenzens danſke Tiltale til den kongelige Kommiſſar, erklærede denne (Grev Nevenſlov Criminil) S. 718, „at hvis den Deputerede ønskede et beſteemt Svar, maatte han anmode ham om at udtrykke ſig i det tybſke Sprog, da han ikke var det danſke aldeles mægtig.“ Under de tumultuariffe Optrin i de følgende Møder forblev den kongelige Kommiſſarius aldeles uirksom. I det 23de Møde 14de Nov. fertsattes Forhandlingerne, idet P. S. Lorenzen "vedblev at tale Danſk". Forſamlingens Præſident (Statsraad Falck) vedblev at nægte ham ſin Ret dertil, og Forſamlingens Medlemmer aflode ikke at larne og ſtrige, hver Gang han tog til Orde. I Slutningen af det 24de Møde den 16de Nov. erklærede Præſidenten (S. 771) "at han vilde vide at træffe paſſende Forholdsregler for at forhindre, at den Deputerede for Sønderborg atter betænder denne Sal".

først fik man Lov til at bruge sit uværdige Modersmaal. Dette var Hævdelsen af de „naturlige Rettigheder“! Enhver dansk Mand følte det Slag, der var tilføjet det danske Sprog Bærdighed, Enhver følte sig krænket i sin nationale Ære ved denne Afgjørelse af Sagen. En Petition med indtrængende Forestillinger mod Patentet af 29de Marts sattes i Gang og overgaves til Kongen, bedækket med 20,000 Underkrifter; ligeledes indgav den slesvigiske Forening, bestaaende af nord-slesvigiske Bønder, en Adresse til Kongen, hvori en bitter Følelse af krænket Ret stærkt udtalede sig, og flere af de nord-slesvigiske Deputerede afgave Erklæring om ikke at ville møde i de tilkommende Stænderforsamlinger, saalænge Patentet af 29de Marts stod ved Magt¹⁾. Men alt uden Virkning. Saa mægtige vare tydske Raadgivere i den danske Konges Sal endnu i disse sidste Tider.

I den Skik forblev Sprogsagen, indtil det augustensborgske Oprør udbrød.

VIII.

Vi have seet, at det, som Regjeringen gjorde for Bevarelsen af dansk Tungemaal og Folke=Tiendommelighed i Sles var saare lidet; at den enten var medskyldig eller ligegyldig, eller, naar den handlede, svag og vaklende, saa at den enten ikke formaade eller snart forglemte at skaffe de Love og Forordninger, som den selv gav, Kraft og Gyldighed. Men hvad gjorde da Folket, naar Regjeringen vanrøgte sit Kald?

Under en Gnevoldsregjering, som Danmarks, er Folket blot lidende (efter Omstændighederne Godt eller Dødt); Regje-

¹⁾ Dannevirke 6te Aargang Nr. 99.

ringen er den ene handlende. I udbortes Handling kunde Folket derfor i hiin Tid kun gjøre Lidet. Men aldrig saa snart havde den uindskrænkede Forsatning modtaget en om ikke i Formen, saa dog i Væsenet, betydelig Ændring ved Indførelsen af Stænderindretningen, førend det vakte Folkelisv ogsaa kraftigen rørte sig hos Slesvigerne. Hidtil havde de lidt og sukket i Stilhed: nu begyndte de at handle, og som de, hvem det nærmest paalaae, selv at værne om deres Ret og deres Modersmaal. Det var en slesvigsk Bonde, Niis Lorenzen fra Lilholdt, som, da Stænderne første Gang samlede i Aaret 1836, indbragte hiint nys omtalte Andragende om Brugen af dansk Sprog i alle offentlige Forhandlinger i de Egne, hvor det var Kirke og Skolesprog. Den Gang kunde Stænderne imidlertid ikke finde Tid til at behandle dette Andragende; men gjentaget i Aaret 1838 og understøttet med mange Petitioner, hvoriblandt en Deel fra Haderslev Amt med 1500 Underkrifter, gik det, skjøndt efter hæftig Modstand, igjennem. Hvorledes Stænderne paa den følgende Forsamling 1840 søgte at omstyrte deres eget Værk, og Peder Hjort Lorenzens mandige Kamp for det danske Ord i Aaret 1842, have vi ovenfor fortalt. Af stor Betydning for Danstheden i Slesvig var den Forening, som i Aaret 1839 dannedes af indfødte Slesvigere, blandt hvilke Studenten og Bondesønnen Niis Hansen især var virksom, for Udbredelsen af dansk Læsning i Slesvig. Til de Under, der fulgte af de bestaaende unaturlige Forhold, hørte ogsaa det, at Slesvigerne tidligere næsten vare udelukkede fra den danske Litteraturs Frembringelser. Hvor levende Trykket heraf var bleven følt, viste sig ved den Begjærighed, hvormed Foreningens Formaal blev imødefømt og understøttet af Landets Beboere. Læseselskaber dannede sig rundt omkring, og mange Tusinder af danske Bøger udbredtes. Hertil knyttede sig passende Udgivelsen af et dansk Blad,

som under Navn af Dannedvirke 1838 begyndtes af P. C. Koch, der med megen Dygtighed har bestyret det til denne Tid. Bladet, der har vundet en vid Udbredelse, har fra sin første Tid indeholdt næsten lutter Original-Artikler af indfødte Slesvigere. Hertil kom siden et andet dansk Blad i Alabensraa, udgivet af Fischer. Modstandernes Utrættelighed og Haardnakkehed lærte omsider den danske Befolkning, at den for at virke Noget maatte slutte sig sammen og handle som Enhed. Frugten af denne Erkjendelse var Stiftelsen af den slesvigske Forening, hvortil Opfordring udgik (1843) fra 25 Bønder. Den har udholdt mangen haard Dyst, og i den følgende Tid været Middelpunktet for næsten alle Bestræbelser, der havde til Formaal at værne om Modersmaalet og Nationaliteten og Folkets Ret. Under Kampen følte man levende Savnet af den Dannelse, som høiere Skoler og Undervisningsanstalter burde give Landets Børn, men som er nægtet den danske Slesviger, naar han ikke vil give sit Modersmaal i Betaling som Skolepenge. For at raade Bod herpaa udstædte 4 Præster og 10 Bønder en Opfordring til at stifte en høiere Skole for Bønder. Denne Opfordring fandt Gjensklang, og Skolen i Rødding har nu i flere Aar virket heldigen til at udbrede dansk Aand og Dannelse blandt Slesvigs Landbefolkning.¹⁾ Ved Møder og offentlige Sammenkomster har man søgt at styrke hverandre og oplive Modet og Aanden under Kampen. Af disse ere især Folkemøderne paa Skamlingsbanken blevne berømte over Norden. Her have Bonden Laurids Skau og den unge Ravn med veltalende Røst viist, at man ikke blot taler Dansk i Slesvig, men taler godt Dansk.

¹⁾ At alle disse Slesvigernes Bestræbelser fandt kraftig Understøttelse i Danmark, forstaaer sig af sig selv; thi ellers var Danmark ikke dansk.

Men selv i hiin Tid, da Folket var udeluffet fra det offentlige Liv og ikke turde yttre sig i udvortes Handling, gjorde det danske Folk i Slesvig dog Meget: thi det var udholdende, det opgav ikke sit Modersmaal. Turde det end ikke lyde paa Dommersædet, maatte Folket end ikke høre det i Guds Hus, blev der end i Skolen under Tvang indpræntet Børnene et andet Sprog, ja under Skolemesterens Straffetrusel paalagt dem endogsaa udenfor Skoletiden at øve sig i at snakke Plat- eller Hvi-Lydst, ligesom Skolepogene i Middelalderen øvede sig i Latin: saa formaaede dog Alt dette ikke at udrydde den indgroede Kjærlighed til Modersmaalet. Man glemte det ikke derfor: i den huuslige Kred, mellem Familiens Medlemmer, under de daglige Syssler, i Samqvem med Naboer og Bymænd, løb det nu som før, stundum opfrisket og næret ved en gammel Krønike om Fædrenes Bedrifter, der i en nyere Tid havde forvildet sig hen til disse Egne, eller var levnet fra ældre og bedre Tider. Der er en vidunderlig Kraft i det Tungemaal, der løb ved Barnets Bugge, klang for hans Øren under hans Opvært til Yngling og Mand under Livets Glæder og Sorger, store og smaae Begivenheder; en Seighed og Modstandsstyrke, som næsten Intet formaaer at overvinde. Modersmaalet er knyttet til et Folks inderste Marv og Rod; det har et Slags Utdødelighed, thi det lever saalænge Folket ikke selv dør, legemlig eller aandelig.

Denne Modersmaalets eget Liv og denne trofaste Beshængen ved det fra Fædrene Modtagne skuldes det, i Forbindelse med adskillige tilfældige gunstige ydre Omstændigheder, som siden nærmere skulde berøres, at det danske Tungemaal i Slesvig endnu efter alle Trængsler har mistet saa forholdsvis Lidet af sine gamle Enemærker. Skjøndt efter den lange Kamp bedækket med Ar og Skrammer og blødende

af friske Saar, har den danske Slesviger endnu i vore Dage den største Deel af det Sprogomraade i sin Bestielse, som fra gammel Tid har tilhørt ham.

Dette skulle vi ikke hensætte uden at bestyrke det ved usofastelige Vidnesbyrd. Vi skulle her, ligesom vi jævnlig have gjort i det Foregaaende, og ville gøre i det Følgende, fornemmelig støtte os paa tydske Hjemmelænd, tydske fødte eller tydske skrivende Forfattere. Beraabte vi os paa Danske, vilde vore Modstandere naturligviis ikke unblade at gøre dem mistænkte som partiske og villige Vidner. De tilhøre Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede og have saaledes den Fordeel, at de paa den ene Side staae saa langt fra vor Tid, at dens hæftige Kamp ikke har kunnet sætte deres Lidenstaber i Bevægelse og forvirre deres Dom; paa den anden Side ere den saa nær, at deres Udsagn ogsaa kan finde Anvendelse paa Nutidens Forhold for at betegne deres omtrentlige Bestaenhed.

Tydskeren L. A. Gebhardi skriver 1770:

„Man findet (in der Stadt) Schleswig selbst und ferner in grader Linie bis Husum, daß dafelbst (gegen Süden) die dänische Sprache völlig unbekannt und ungewöhnlich, allein gleich in dem nächsten englischen Dorfe redet der gemeine Mann blos die dänische Sprache.“¹⁾

J. F. Hansen, Forfatter til et anseet Værk over Hertugdømmet Slesvig, yttre sig 1770 i følgende Udtryk om Sprogforholdene:

„Im Amte Gottorp, so weit es nordwärts der Schley liegt, und im Amte Flensburg wird von den Bauern gemeinig-

¹⁾ L. A. Gebhardi Geschichte der Königreiche Dänemark und Norwegen. Halle 1770. 1ster Theil. S. 398.

lich Dänisch geredet, obgleich der Gottesdienst bloß in hochdeutscher Sprache gehalten wird.“¹⁾

Ditmarstereu J. A. Volten bestemmer 1777 Sproggræudsen paa følgende Maade:

„Noch heutiges Tages ist es auch an der Sprache merklich, wie weit vormalß die Dänen und Sachsen gewohnet; indem nach Norden der Schley alles, wenigstens auf dem Lande, dänisch redet, nach Süden aber nichts als deutsch gehöret wird.“²⁾

H. D. Scheel, en fød Rendsborger, yttret i et Værk, som han forfattede paa Tydsk, og som siden blev oversat paa Dansk, i Aaret 1785 Følgende:

At Jylland (Nørre- og Sønderjylland) altid har været en gammel cimbrisk og altsaa dansk Provins, beviser ei alene det danske Sprog, som bliver talt lige til Slien og ovenanföerte sønderjydske Græudser, men ogsaa Anlægget af Volden Dannevirke.“³⁾

En unavngiven, men med Forholdene særdeles nøie bekjendt tydsk Forfatter skriver 1799:

„Ich will nun noch die Gränze zwischen beiden Völkernschaften angeben. Diese macht die Schlei und der Weg von Schleswig nach Husum. Angeln an der Schlei ist durchaus dänisch, und alle Einwohner an der nördlichen Seite des Weges zwischen den beiden genannten Städten und die welche daran wohnen, sind es gleichfalls. Diejenigen welche zunächst auf der südlichen Seite dieses Weges

¹⁾ J. F. Hansen, Vollständigere Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig. Flensburg 1770 S. 40.

²⁾ J. A. Volten Beschreibung und Nachrichten von der Landschaft Stapelholm. Wöhrden 1777 S. 113.

³⁾ D. H. Scheel, Krigens Skueplads 1785. S. 318.

wohnen, sind nicht alle Deutsche, sondern meistens eine Vermischung aus beiden Nationen.“¹⁾

R. Aagaard, Sognepræst i Agerstov i Slesvig, en kyndig og med de stedlige Forhold vel bekendt Mand, der har skrevet et iagtet Arbejde over Lørninglehn, omtaler Sproggrænsen og Sprogforholdene i Aaret 1815 i følgende Udtryk:

„Antages Hertugdømmets Længde fra Kongeaalen til Eideren for 17 Mile, saa strækker sig det danske Sprog i daglig Tale igjennem de 14, det plattyske igjennem de tre Mile. En Linie imellem Danstalande og Plattyskstalande maatte tænkes dragen tværs over Landet, omtrent fra Husum lidet norden forbi Slesvig til Slien, hvilken Fjord gjør Skillelinien ud imod Østersøen. Paa Vestkanten, naar Friserne undtages, tales det Danske indtil Husum, f. Ex. i Svesing, men i Husum, Mildsted, Ostenfeld og Hollingsted det Tyske. Paa Østkanten tales det Danske i Angel næsten til Slesvig, f. Ex. i Helbæk paa Grænsen af Gottorp Amt $1\frac{1}{2}$ Mil fra Slesvig; i Istæd den nærmeste By søndenfor begynder det Tyske. Sønden for Eliefjorden i Svansen tales det Tyske. Naturligviis er det danske Sprog i Angel og i de til tyske grænsfende Egne ikke reent dansk, men noget blandet, hvortil det meget bidrager, at al Underviisning meddeles ikke i dansk, men i tysk Sprog, og at Ingen lærer at læse i en dansk Bog.“²⁾

Friseren Dugen, Sognepræst i Bredlum ved Bredsted, udtæller sig 1819 saaledes:

1) Schleswig-Holsteinische Blätter für Polizei und Kultur. Jahrgang 1799. Ahtes Stück. Altona und Kiel. S. 193—94. Man bemærker dog S. 189, at Plattysk udbreder sig meget i Angel.

2) R. Aagaard Beskrivelse over Lørninglehn, Kbhvn. 1815. S. 47—48. (Originalens Angivelse af Helbæks Afstand fra Slesvig til 11 Mil er en Trykfeil for $1\frac{1}{2}$ Mil.)

„Nach Süden ist noch immer, überhaupt zu sagen, die uralte Gränze, nemlich von Osten herein bis Schleswig die Schley, von da gleichsam eine gerade Linie nach Sum gezogen, was auf der Südseite liegt deutsch, nach Norden, nemlich bis an die Friesen hin, alles Dänisch.“ Hertil knytter Forfatteren imidlertid den Bemærkning, at ligesom tidligere sønden for Elien Svansø er blevet fortydsket, saaledes trænger nu det Plattyske mere og mere ind i det sydlige Angel, „als wenn die alte Sprache ihrer Vorfahren ihnen nicht länger gut genug, als wenn gerade die doch eben so platte holsteinische viel zierlicher und vornehmer wäre.“¹⁾

Til disse noget ældre Hjemmelmænd skulle vi føie et Vidnesbyrd taget fra det nærværende Dieblif. Det er den bekjendte tydske Rejsende J. G. Kohl, som har bereist og opholdt sig i disse Egne for at gjøre sig bekjendt med de sproglige og nationale Forhold. Han skriver i Aaret 1847:

„Es ist möglich, daß für die Zukunft die dänische Sprache in den benachbarten Gegenden schneller und völliger als bisher unterliegen wird. Ich sage, es ist möglich; aber vorläufig steht erst noch das Faktum fest, daß die deutsche Sprache seit ihrem ersten Zusammenstoßen mit der dänischen in der Gegend der Schlei, während ihres jetzt beinahe tausendjährigen Kampfes mit ihr, sie nur in einem kleinen Distrikte von kaum 9 Quadrat-Meilen völlig vernichtet hat.“

„Troß aller Einwanderung deutscher Ritter, deutscher Prediger, troß aller Einführung und Geltendmachung deutscher Rechtsgewohnheiten, deutscher Gesetze, deutscher Familiensitten, ist doch erst auf dem achtzehnten Theil des Areals des ganzen Herzogthums Schleswig (165 Qv. Meilen) die deutsche Sprache ganz verbreitet und die dänische völlig ausgerottet.“

¹⁾ Duges Preischrift über die dänische Sprache im Schleswigschen. 1819. S. 119--20.

„Bedenkt man, daß ganz Jütland mit dem Herzogthum Schleswig ungefähr 600 Dv. Meilen hat, und daß mithin jenes innerhalb eines Jahrtausends völlig eroberte Stück ungefähr den siebenzigsten Theil von ganz Jütland beträgt, so kann man darnach ungefähr berechnen, wie lange Zeit diejenigen Deutschen, welche so viel von dem Erblühen und Zweigtreiben des Lanzenchaftes, den Kaiser Otto einst am Limfjord in den jütischen Boden steckte, reden, und die etwas Herrliches darin finden, daß die dänische Sprache einmal ganz von der deutschen verdrängt werden und bis zum Vorgebirge Skagen herrschen möchte, noch warten müssen, bis sie ihren Wunsch in Erfüllung gehen sehen.“¹⁾

Vi have opført en Række af Vidner fra 1770 til 1847, og det Vidner, som selv den ivrigste Tydster ikke ret vel skal kunne forfaste. Det turde isølge dem staae som sikkert, at det danske Tungemaal's Omraade under den lange Sprogkamp kun er blevet saare lidet tilbagetrængt fra sin gamle Grændse, paa Østtiden omtrent to Mile mod Nord; at det foruden Svansø kun har mistet en Strimmel af Angel langs Elien; og at Plattydskten ikke engang her sidder synderlig fast, skulde vi snart anføre Grunde for. Vi Danske beklage os derfor heller ikke saa meget over det Tab, vi have lidt (skjøndt det altid falder haardt at miste noget af de Enemærker, hvilke Fædrene som en hellig Arvelod have betroet Efterkommerne fra Slægt til Slægt, at de skulde vogte og bevare dem usformindskede til de sildigste Tider), som over den Haan, Redværdigelse og Undertrykkelse, hvorunder det danske Sprog i Slesvig har lidt og lider, og over de Farer, hvormed Fremtiden truer, dersom der ikke sættes en Bom mod den nu stærkere end før fremtrængende Tydskhed.

¹⁾ J. G. Kehl, Die Deutsche und dänische Nationalitet in Schleswig. 1847. S. 135–137.

Vi skulle nu nærmere see, hvorledes det staaer til indenfor den gamle Folke- og Sproggrændse, og tage de enkelte Egne i Diesyn.

Det Strøg, som begrændses mod Nord af Husumaaen, Irene, Dannevirke, Elien, Levningerne af Østervolden og Egernsfjord, og mod Syd af Eiderstrømmen og den gamle Levensaa, som nu udgjør en Deel af Eiderkanalen, ligger udenfor Betragtningen, ligesaaavel som Den Femern, der har deels en slavisk, deels en senere indvandret tydsk Befolkning. Hiint Strøg, der, som bemærket, i Oldtiden laae vde, undtagen mod Vest, hvor Friserne boede, er efterhaanden blevet opdyrket og besat af Tydskere og har aldrig været dansk. Af samme Grund tage vi heller ikke Hensyn til den sledvigiske By Rendsborg, der ligger i det oprindelig tydske Landstrøg. Med Friserne have vi heller ikke egentlig noget at gjøre, dersom det ikke var for at gjøre opmærksom paa den mærkværdige Kjendsgjerning, at det danske Sprog paa denne Kant vinder i Omraade, og det aldeles fredeligt og utvungen. Sognene A ventoft, Klirbøl, Læk, Fjoldelund, Fjolde, Oiderup, Svesing vare oprindelig frisiske og frisskalande; men efterhaanden har det danske Sprog udbredt sig i dem. At dette er en aldeles fredelig Binding, skjønes bedst deraf, at paa samme Tid, som det danske Sprog har vundet Fodfæste her, baade har været og er Høitydsk Kirke- og Skolesprog¹⁾. At Eiderstedt og overhoved hele Landstrøget mellem Eider, Heverstrømmen og Irene, som oprindelig var frissk, har antaget plattydsk Sprog, kan man mindre undre

¹⁾ Dutzen Preisschrift. S. 98—99. Det ene Sogn Fjolde er dog rimeligst en indvandret dansk Koloni. Emlgn. Jensen Kirchl. Stat. S. 20. Gudme i sin Statistik von Schleswig-Holstein 1 B. Kiel 1833. S. 83 siger: „Das Dänische ist die allgemeine Familiensprache . . . selbst in den südlichen Aemtern und Districten von Husum bis an das Kirchspiel Schwesing vorherrschend.“

sig over, da tydsk Kirke- og Skolesprog har været indført her lige siden Reformationens Tid. Men Friserne, engang et stærkt og mandigt Folkesfærd ere nu overhoved en hensygnende og hendsvende Stamme, der uden at udvikle nogen Modstandsfrast mod det, der udenfra trænger sig ind paa den, søger at sikkre sig ved at drage sig tilbage i sig selv. Dette har den ogsaa viist i det nærværende Oprør, hvor den har villet vedligeholde et Slags Neutralitetstilstand, uden at tage virksom Deel i Oprøret, men paa den anden Side heller ikke understøttende sin retmæssige Fyrste.

De frisiske Stæder Lønning, Garding, Husum, der have antaget plattydsk Sprog, og Frederiksstadt, der er en hollandsk Koloni, vedkomme os ikke her.

Det første Landskab vi møde ovenfor den betegnede Grændse, er Halvøen Svansø mellem Egernfjord og Slien, et gammelt dansk Land, saa dansk som noget andet. Alle ældre Landsbyers og Gaardes Navne ere danske, saasom: Flækkeby, Vindeby og Kjøbstaden Egernfjord, Eskilsmark, Ornum, Nordby, Sønderby, Gammelby, Borreby, Stubbe, Krisby, Eisby, Stavn, Windemark, Svansborg, Espenæs, Nonæs, Ulpenæs, Bøgenæs, Bøgaa, Nyby, Skovby, Lumbø, Søby, Kohoved, Kobæk, Egholt, Eghoved, Bartelsby, Brodersby¹⁾. Den gamle danske Herredsinddeling var brugelig her, Indvaanerne vare frie Bønder, danske og danstalende²⁾. Men allerede i Midten af det 17de Aarhundrede var det kommet dertil, at man kunde sige: „Indvaanerne betjene sig af sachsisk (plattydsk) og dansk Sprog“³⁾. I Slutningen af det 18de Aarhundrede

¹⁾ Dahlmann (Gesch. von Dänemark. 1 B. S. 71. Anm.) siger at Svansø „wahrscheinlich“ ikke hørte til det tydske Markgrevskab. Han kunde gjerne udtrykt sig ganske bestemt derom.

²⁾ N. A. Jensen Kirchl. Statistik von Schlesw. S. 1372, 1384. Emlgn. Luzen anf. Et. S. 67.

³⁾ Danckwerth (1652) anf. Et. S. 130.

hedder det: „Her tales i Almindelighed tydsk (Plattydsk) uden i Byerne ved Slien, hvor der tales fordærvet Angel-Dans^k“¹⁾. Og endelig i vore Dage siges der: „Endnu i Mandsminde hørtes der Dansk i nogle Landsbyer ved Slien“²⁾. Nu hverken høres eller tales der Dansk. Svansø er tabt for dansk Sprog og Nationalitet. Saa grundig har Fortydskselsen været, at endog den tydske Bygningsmaade paa mange og vel de fleste Steder har fortrængt den danske. Spørger man om Aarsagen, da ligger Svaret ikke langt borte, naar det erindres, hvad ovenfor er sagt om den holsteenske Adels Indtængen i disse Egne. Dette lille Land paa 4½ Qvadratmiil med 10,000 Indvaanere tæller 27 adelige Godsfer, paa hvilke Indbyggerne ere fordeelte. Befolkningen var tillige indtil 1806 Adelsens livegne Trælle.

I Angel, dette skønne og frugtbare Land mellem Slien og Flensbergfjord, med en Befolkning af 50,000 Mennesker paa 14½ Qvadratmiil, har Kampen især været hæftig og Undertrykkelsen stor. Dgsaa her trængte den holsteenske Adels ind til de indbydende Egne ved Slien og Østersøen. Her findes 26 adelige Godsfer med en Befolkning af omtrent 15,000 Mennesker³⁾. Dgsaa her bleve de danske Bønder den holsteenske Adels livegne; men det gik langsommere med Sprogets Udryddelse her end i det lille affkaarne Svansø, hvor desuden hele Befolkningen kom under Adelen, medens dette i Angel kun var Tilfældet med mindre end en Trediedeel, der saaledes i Landets øvrige Befolkning havde en Støtte for sit

¹⁾ Danske Atlas (1781) S. 750.

²⁾ Jensen (1842) anf. St. S. 1384.

³⁾ I hele Hertugdømmet Esløvig findes ikke mindre end 124 adelige Godsfer med en Befolkning af omtrent 63,000 Mennesker eller en Sjettedeel af hele Esløvigs Folketal. Af disse Godsfer ligge 26 i Angel, 27 i Svansø, 35 i Dänischwalb, tilsammen 88 med en Befolkning af 38,000 Mennesker.

Sprog. Dette holdt sig derfor, som vi have seet, lige til Udgangen af forrige Aarhundrede som almindeligt Folkesprog over hele Landet lige til Elisen. Heller ikke fandt Angelboerne sig altid roligen i, at deres hofsteenske Herrer gav dem tydske Præster. Saaledes gjorde navnlig Bønderne paa det adelige Gods Gelling i det 16de Aarhundrede Indsigelse imod Ansættelse af en Præst, fordi han ikke forstod Dansk¹⁾. Hvorledes Westfaleren Cloß i det 17de Aarhundrede benyttede sin Embedsstilling til Tydskens Udbredelse, have vi ovenfor omtalt. Han fandt en værdig Efterfølger i det 18de Aarhundrede (1750) i en Præst i Hyrup, som iblandt andet udlod sig saaledes til sin Menighed: „Habe ich euch Teufelsgesinde und Höllebrände nicht Deutsch reden lehren wollen? Was hilft es aber? Dieses Teufelsgesinde bleibt bey ihrer tollén dänischen Sprache im Hause unter sich und allenthalben.“ Menigheden lagde Sag an imod ham, som ogsaa havde hans Affættelse til Folge, da hans Uttringer bevistes ved Vidner²⁾. Om Tilstanden i trende angjælte Sogne Gelling, Sterup og Eskriis i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede beretter en gyselig Hjemmelsmand følgende: „Katechismen gjaldt som Hovedsag og selv gamle Folk bleve prøvede, naar de gif til Skrifte, om de kunde deres Katechismus; men, naar der blev spurgt om Meningen, da var det en vanskelig Sag for Folkene at udtrykke sig; thi Forraadet af tydske Ord og Talemaader indskrænkede sig til det, de havde lært

1) G. Paulsen, det danske Sprog i Hertugd. Eleshvig S. 15.

2) G. Paulsen anf. St. S. 20. Præstens Navn angives ikke. I Indberetningen til Christian den 6te af 1739 nævnes imidlertid en Fischer som Præst i Hyrup, og det bemærkes om ham, at han var en født Tydsker, der ikke kunde komme til Rette med Dansk. Maafee var det ham.

udenad, og de Gamle bleve derfor meget tilfredse med Pastor Kiesby (fra 1782 til 1797 Præst i Gelting), fordi han, der fra sin Fædreneby Tønder havde lige Lethed ved at udtrykke sig paa Dansk og Tydsk, ogsaa tog iuod danske Svar, ja, naar han ikke paa anden Maade kunde gjøre sig forstaaelig, spurgte paa Dansk. — Pastor Bielefeld i Sterup (1758 til 1799) udmærkede de Børn, som vare istand til at svare med deres egne Ord, og opmuntrede dertil; men der vare kun faa, som vovede det; thi det Tydske vilde ikke flyde, naar det ikke var udenad lærte Sætninger. — Pastor Rinze i Esgrus (d. e. Eskriis) fra 1776 til 1804, „Børnevennen“, som han endnu ofte kaldes, tog sig meget af Ungdommen og bragte Børnene med Spøg og Alvor til at tale. Strax ved hans Ankomst blev ogsaa Stoffen aflagt i Skolen, uden hvis Hjalp man den Gang troede ikke at kunne bestyre nogen Skole. At Præster og Skolelærere i hiin Tid gjorde sig Umage for at bringe Børnene til at tale Tydsk, ja at der gaves dem, som straffede Børnene, naar de talte Dansk indbyrdes, er i vore Dage under Striden om Dansk og Tydsk i nogle Bøger blevet meget dødlet; men man betænke, at dette var nødvendigt, naar man vilde komme ud over en blot tankeløs Udenadslæren¹⁾.

1) N. A. Jensen Beschreibung von Angeln. 1844. S. 146—47. Jensen var selv indtil for nylig Præst i Gelting. At legemlig Kevselse ogsaa i den senere Tid er bleven anvendt imod Børn, som talte Dansk, derpaa anfører C. Paulsen et Bidnesbyrd, Dannevirke Nr. 29. 1839. S. 115. Emlgn. Hinrichsen anf. Et. S. 8. Jovrigt bør Jensen, hvis Bidnesbyrd vi deels oftere have anfert, deels fremdeles ville faae Anledning til at beraabe os paa, ikke bedømmes efter sin sidste ovenansførte Dyring. Han viser sig allevegne som en sandhedskjærlig og i mange Tilfælde som en billigtænkende Mand, fri for Eclesiastikernes Fanatisme. Men med alt dette ere hans Sympathier tydske. Dette viser sig deri, at han ikke alene ikke vil,

Efter flere Aarhundreder Kamp og Modstand trættedes endelig en Deel af Angelboerne og gave efter for deres Præsters, Skolemesteres, Øvrighedens og adelige Godsseiers fortsatte Anstrængelser: de opgave fra Begyndelsen af dette Aarhundrede deres lange forsvarede danske Modersmaal og bleve plattydsktalende. Dog blev dette kun Tilfældet med et forholdsvis ringe Antal, nemlig Beboerne af en Strimmel Land, som omtrent i en Miils Bredde eller noget over, strækker sig fra Omegnen af Byen Slesvig og følger Elien til dens Udløb i en Længde af 5 Miil. Det kan udgjøre omtrent en 6 til 7 Kvadratmiil. Paa dette Strøg tales Plattydsk; kommer man Norden for dette bruges Dansk og Plattydsk jævnsides, og naturligtvis jo længre man kommer mod Nord, desto mere overveiede er det Danske. Forholdet mellem begge Sprog er her i Almindelighed det, at den angelske Bonde taler Plattydsk til Præsten og Skolelæreren og sin verdslige Øvrighed, samt til fremmede kjøbstædklædte Folk; i sin Familie og med sine Jævnlige taler han Dansk. Da han seer dette ringeagtet af alle de Fornemmere, med hvem han kommer i Berørelse, faaer den Fremmede sædvanlig først det tillærte Plattydsk at høre, men naar den Reisende vedbliver at tale Dansk, kommer Bonden snart frem med sit naturlige Maal. — Da Fortydskselsen selv i den Landstrimmel, vi have betegnet som plattydsktalende, ikke

at de Egne, hvor Dansk og, paa Grund af Skoleunderviisningen, Plattydsk tales jævnsides, ved dansk Skoleunderviisning skulle gjenvindes for det danske Sprog, men selv ikke, at Modersmaalet i de Landstrøg, hvor Beboerne, uagtet det tydske Kirke- og Skolesprog, ubelukkende tale Dansk, og hvor Børnene, som han selv siger, ikke kunne et Ord Tydsk, naar de komme i Skole, gjenindsættes i sin naturlige Ret. (See Kirchl. Statistik S. 30—31). Disse Spørgsmaale ere Brøvestenen, hvorpaa man kjender den danskefødte og tydskefødte Mand. K o h l har endnu stærkere tydske Sympathier end Jensen, Skjøndt han af og til ogsaa har Anstøb af kosmopolitisk Uvartisthed. Desuden besidder han ikke saa nsie Kundskab til Forholdene som Jensen, og feiler de-for ofte.

har vundet Overhaand førend fra Begyndelsen af dette Aarhundrede, er det forklarligt nok, at man der paa mange Steder endnu forstaaer Dansk. Dette bestrykes ogsaa ved paalidelige Vidnesbyrd fra den nyeste Tid¹⁾.

Den før anførte tydske Reifende Kohl fandt selv hos de Angelboer, der ere blevne fortydskede, en paa-faldende Overeensstemmelse i Væsen og Tankemaade med de egenlige Jyder og en skarpt fremtrædende Forskjellighed fra den tydske Befolkning Sønden for Elben. Naar den Reifende f. Ex. spørger om Bei, da giver Nedersaxeren den Fremmede Besked kort og godt, og lader ham dermed fare. Underledes naar man kommer over Elben til Angelboen. Han besvarer ikke først den Fremmedes Spørgsmaal, men begynder med en venlig Mine at udfritte den Reifende, hvor han kommer fra, hvor han skal hen, hvad hans Reises Maal er, hvorledes Sæden staaer andensteds — aldeles som Jyden — og da først begynder han med stor Udførlighed og godmodig Snakksomhed at fortælle den Fremmede, at han kan komme til det Sted, han agter sig hen, baade ad den Bei og den Bei. Hertil knytter Kohl en Bemærkning, der giver et næsten rørende Vidnesbyrd om Angelboens vedvarende Kjærlighed til sit danske Fædreland,

¹⁾ Saaledes bevidner E. Paulsen (Dannevirke Nr. 30. 1839) at fer et Par Aar siden hans danske Tiltale forstodes af unge Mennesker i Tolk og Urmærk (Ohrfeld), der ligge indenfor den angivne Grænse for Plattyskens Herredømme, og paa Kriminallisterne for den første Halvdeel af Aaret 1832 anføres Forbrydere fra Ravnfjær og Godset D (ligeledes indenfor den plattyske Sproggrænse og tæt ved Elben) som Tydske og Dansk talende. Emlig. samme Forfatter Ueber Volksthümlichkeit im Herzogth. Schleswig. S. 8. Not. 2, hvor han omtaler, at han har ført Samtaler paa Dansk med Bønder fra et Par Sogne (Sigersted og Sørup), der ligge lidt nordligere.

og tillige indeholder en mærkelig Oplysning om Sprogforholdene. Hans Ord ere:

Auch in vielen andern Dingen soll sich noch jetzt die alte Sage, daß Dan, der Urvater der Dänen, und Angel, der Urvater der Angeln, Brüder waren, bestätigen. So z. B. soll sich selbst in den deutschredenden Distrikten noch eine besondere Vorliebe für alte scandinavische Traditionen und für die Lecture der alten dänischen Geschichtschreiber kund geben. Es sollen hier und da um einen alten Mann des Dorfes, der noch dänisch versteht und die alten Sagen-Bücher vorlesen kann, sich gern die Leute versammeln, um ihm zuzuhören¹⁾.

Kohl tilføier nu rigtignok, at kun faa ganske forstaae Forelæseren, Noget gjøre sig Umage for at opfriske deres Dansk, Andre yttre deres Sorg over, at de have glemt det. Men det indlyser af sig selv, at naar man samler sig om en Mand for at høre ham læse Noget for, da forstaaer man det Sprog, hvori han læser. Forskjellen mellem ham og Tilhørerne kan kun være den, at han kan læse Dansk, hvilket de andre ikke kunne.

De anførte Uttringer af Kohl finde en mærkværdig Bestyrkelse og Forklaring i den Kjendsgjerning, som kom frem under vor Hærs Fremrykken nu sidst i Angel. Vore jydste og sjællandske Soldater, hvem dog Tydskerne endnu ikke have tilkjendt det tydske Sprog som noget, hvoraf de allerede skulle være i Besiddelse, men kun lovet dem som en Fremtidens Gave, fandt overalt, hvor de droge frem i Angel, ingen Banfælighed ved at tale med Angelboerne, de forstode dem og forstodes af dem. Jyder, Sjællændere og Angelboer samtalede som Børn

1) J. G. Kohl, Reisen in Dänemark. 1 B. 1846. S. 133—34.

af samme Folk paa godt Dansk. Det var som om den tydske Fernis, der har lagt sig over det Danske i Angel, løstes og lod det Danske igjen komme tilsynne i sin naturlige Farve og Skikkelse. Soldaterne viste Bønderne Kongens Proklamation til Slesvigerne. Men læse Dansk kunde de ikke. Soldaterne læste den op for dem. Nu forstode de den godt.

De til Svansø og Angel hørende Kjøbstæder Egernsjord og Slesvig ere for lange siden, endnu tidligere end det om- liggende Land, blevne fortydskede. Folkesproget i dem er Plat- tydsf.

Staden Flensborg har bedre vidst at bevare sine danske Sympathier, end sit danske Sprog. Det er en gammel Stæde, hvis Grund maa søges deels i de almindelige Aarsager, som virkede til Tydskens Udbredelse i Slesvig, deels særligen i denne Handelsbys stadige og udbredte Forbindelse med tydske Stæ- der. Allerede i den første Deel af 16de Aarhundrede taltes Dansk og Plattydsf jævnsides¹⁾. Dog er det Danske endnu levende hos den menige Mand, og i dette Sprog holdes Præ- dikken hver Søndag i Hellig Geist Kirke; Varer udraabes og falbydes paa Gaderne paa Dansk, og i Havnen lyde danske Sømandsfange²⁾.

1) Christiern Pedersen siger i Fortalen til sin Oversættelse af det Nye Testamente, som udkom i Antwerpen 1529: „Gvad skulle vi gjøre med disse Bøger, vi forstaae dem ikke, det er Flensborgis Danske (thi man taler der Danske og Tydske tilhobe)“. Danske Mag. I. 43. I det 17de Aarhundrede var omtrent det samme Forhold, see Danckwerth anf. St. S. 105.

2) C. Paulsen i Dannevirke 1839. Nr. 33. Jensen Kirchl. Stat. S. 23. 887 flg. Danske Atlas VII. 370.

IX.

Norden for Angel komme vi endelig til Egne, hvor det danske Tungemaal ikke blot lyder blandt Folket, men ogsaa i Kirken og Skolen. Det er første Delen af Lønder Amt, hele Nabenaa, Lyngomkloster og Haderslev Amter med Lørningelehn, Derne Als og Wers. Skjøndt Sproget her har været ganske anderledes besyttet end i Angel og Evansø, har det dog været mangfoldigen forulæmpet saavel af den geistlige Øvrighed med Generalsuperintendenten i Spidsen¹⁾, af Præster, som skulde prædike Dansk, men ikke forstode eller brøde sig om at gjøre det ordenlig²⁾, som af den verdslige baade den dømmende og bestyrende, der var tydsk. Selv til det affides Wers udstrakte disse Misbrug sig. Man klagede i den sidste Deel af forrige Aarhundrede over, „at Indbyggerne stedse i Alt bleve behandlede paa tydsk Fod, ved tydske Betjente; alle Ordres, Anordninger, Dekreter meddeles dem i det tydske Sprog³⁾.“

1) Lørningelehn tilligemed 11 sybligere Sogne ere dog at unbtaage, da de i kirkelige Sager staae under Danske Rancelli og Ribe Bispestol.

2) De mange komiske og tilveels skurrede Træk af Misforstaaelser og Sprogforvanskning under Prædiken og anden Kirketjeneste, foranledigede ved de af den tydske Kirkeøvrighed udnævnte Præsters Mangel paa tilstrækkelig Færdighed i Dansk, ansee vi det for passende her at forbigaae, skjøndt deres Sandhed kun altfor meget bestrykes ved Forholdenes egen Bestaaffenhed.

3) Danske Atlas VII. 445. Mærkværdigt er det, at netop da Den, som tidligere havde været uddeelt til forskjellige Linier af det sønderborgske Huus, efterhaanden kom tilbage under Kronen igjen, blev tydsk-slesvigsk Ret, efter Forestilling af de tydske Embedsmænd, indført her ved Forordninger af 1731 og 1750, saa at f. Ex. Karl den 5tes Kriminallov, die Karolina, er gjældende i dette danske Land. Hüberg Beskrivelse over Wers 1834. S. 115—17. Om de mislige Følger af Landets Udskykning til de sønderborgske Linier see smst. S. 48.

Paa enkelte Punkter listede sig endog tydsk Gudstjeneste ind midt imellem den danske Befolkning og de rundt omkring liggende danske Kirker. Det var ligesom Forposter, Tydskerne udsendte mod Nord, for at prøve sig for, om her var Grund at vinde. Saaledes i Nordborg, Sønderborg, Augustenborg paa Als, Gravensteen (Graasteen) i Sundevig. Als og Sundevig tilligemed Amtet Glücksborg (Lyksborg) i Nordangel bleve nemlig udstykkede til Prindsen af den sønderborgske Linie, der ikke undlode at udbrede Tydsk saavidt de kunde. I de 5 Kirker, som de glücksburgske Prindsen havde i Sundevig, blev tydsk Prædiken indført skifteviis med dansk, og Skoleunderviisningen forandrede sig til tydsk! Det hændte sig endogsaa, at man engang beskikkede en Præst uden at spørge, om han forstod noget af Folkets Sprog, og, da det viste sig at han blot kunde Tydsk, maatte han i Hast sendes til Kjøbenhavn for at lære lidt Dansk, inden han tiltraadte sit Embede. Efter den glücksburgske Linies Uddøen 1779 er dog Dansk igjen bleven Kirke- og Skolesprog¹⁾. Men i Gravensteens (Graasteens) Kirke, som tilhører Hertugen af Augustenborg, prædikes endnu hver tredje Søndag Tydsk²⁾. I hele Amtet Glücksborg i Nordangel prædikes Tydsk for de dansktalende Bønder og Skoleunderviisningen var tydsk, saalænge Prindserne af Glücksborg eiede Amtet, og heri foretoges ingen Forandring, da det 1779 kom under Kronen³⁾. I Slotskirken paa Augustenborg prædikes Tydsk, og i Nordborg er hver fjerde Søndag tydsk Prædiken⁴⁾. Ikke blot Fyrster, men selv en enkelt tydsk Adels-

1) Gude Bericht von der Halbinsel Sundewitt. 1778. S. 36. C. Paulsen, Det danske Sprog i Slesvig. S. 15. Dußen anf. St. S. 125.

2) Nagaard anf. St. S. 51.

3) Gude anf. St. S. 96.

4) Nagaard anf. St. S. 51. Werlauff anf. St. S. 124. I Nordborg var det i det Mindste saaledes 1811.

mand, der vovede sig faa nordlig op i Slesvig, kunde ikke undlade at drage Lydskten med sig. Saaledes er tydsk Prædiken indført hver tredie Søndag i Kirken Kliplev mellem Abenraa og Flensborg ved den holsteenske Adelsflægt, som har eiet Godset Søgaard, under hvilket Kirken horer ¹⁾).

Stæderne i denne Deel af Slesvig, Grøeskjøbing, Sønderborg, Abenraa, Haderslev, Lynder og Flækken Lygumkloster, ere alle danske. Hver Mand forstaaer Dansk, og taler det ogsaa, undtagen en Deel af Embedsstanden og adskillige Andre, som af Slesvigholsteensk Fanatisme have sat sig for ikke at tale andet end Lydsk, som de have lært i Skolen. Sproget i Skolen og tildeels i Kirken svarer nemlig (med Undtagelse af Grøeskjøbing) ikke til Folkets Sprog. I Haderslev, hvor der endnu paa Christian den Sjettes Tid var tre Gange om Ugen dansk Prædiken mod to Gange tydsk, er det Danske siden 1806 bleven henviist til Hospitalskirken, hvor der om Søndag Morgen Kloffen 7 holdes en dansk Prædiken.²⁾ I Abenraa prædikes Lydsk til Høimesse af Sognepræsten, om Eftermiddagen (eller om Sommeren om Morgen) prædiker Kapellanen Dansk; til den danske Prædiken lyder tydsk Psalmesang!³⁾ I Sønderborg er det som i Abenraa: Sognepræsten prædiker Lydsk til Høimesse, Kapellanen Dansk til Aftensang.⁴⁾ I alle tre Stæder er Skoleunderviisningen tydsk, skjøndt Børnene, naar de komme i Skolen, i Almindelighed ikke forstaae et Ord Lydsk.⁵⁾

¹⁾ Jensen, Kirchl. Statist. S. 24. 1442. Danske Atlas VII. 361.

²⁾ Jensen anf. St. S. 146—47. Aagaard anf. St. S. 50. Rhodes Saml. til Hadersl. A. Bestr. S. 96.

³⁾ Jensen anf. St. S. 246. Aagaard anf. St. S. 50—51.

⁴⁾ Jensen anf. St. S. 320.

⁵⁾ Om der dog ikke findes en lavere Skole i Haderslev, hvor Dansk bruges, er Forfatteren ikke vis paa.

I Lønder var der tidligere i det Mindste Froprædiken hver Søndag, og i Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes en dansk Skole; men i Aaret 1830 blev Froprædiken afføffet for Vinteren, og halv Erstatning givet ved Eftermiddagsprædiken hver anden Søndag. I 1835 blev Froprædiken ogsaa afføffet om Sommeren, og erstattet paa samme Maade, saa at der nu kun hver anden Søndageftermiddag høres dansk Prædiken. Skoleunderviisningen er nu tillige bleven ubelukkende tydsk.¹⁾

Lygumklosterflække er den sidste Forpost, som Tydskerne have skudt frem mod Nordvest midt i danske Omgivelser. Her har man ogsaa været nøiet med en beskedne Begyndelse: kun eengang om Maanedene prædikes Tydsk, og Skoleunderviisningen er dansk, og i det Tydske gives der kun nogle Timers Underviisning om Ugen.²⁾ Dette giver et Fingerpeg om, hvorledes man paa de andre Steder er gaaet frem fra det Mindre til det Større, indtil endelig Herredømmet var vundet.

Med alt dette er dog som sagt Sproget i denne Deel af Slesvig bedre betrygget end andensteds; med Undtagelse af de enkelte Pletter, hvor det Tydske har sat sig fast som en Snylkeplante, giver det danske Kirke- og Skolesprog Befolkningen Sikkerhed for sit Modersmaal. Anderledes bliver det imidlertid, naar vi atter vende os mod Syd og betragte det slesvigiske Midtland fra den sydlige Deel af Lønder Amt og ned til Dannevirke, mod Vest begrændset af Frisernes Land, mod Ost af Angel. Her gjentager sig den gamle Historie, om muligt i en endnu værre Skikkelse. En betydelig Landstrækning møder

¹⁾ Dffe Atlas VII. 276. Jensen anf. Et. S. 369. Eide 363 siger Jensen: „Die dänische Sprache ist im täglichen Leben vorherrschend, obgleich der Schulunterricht deutsch.“

²⁾ Jensen anf. Et. S. 299—300.

os først, omtrent 23 Qvadrat Meil i Omfang, med en Befolkning af nu 35,000 Mennesker, fordeelte paa nogle og tredive Sogne.¹⁾ Hele denne Befolkning taler blot Dansk; ikke desmindre er Skolesproget ubelukkende tydsk og med enkelte Undtagelser ogsaa Kirkesproget tydsk. Disse Undtagelser indskrænke sig dertil, at Præsterne i nogle enkelte af de nordligste Sogne, naar de have Gvne og Villie dertil, en Gang om Maaneden eller saa holde en dansk Prædiken med tydsk Sang. Søndensfor kommer et Strøg, hvor Folket taler Dansk og Plattydsk jævnsides, indtil det sidste nedimod Dannevirke faaer Overhaand. Kirke- og Skolesproget er her ligeledes Høitydsk.

Den Nedværdigelse og Undertrykkelse, som det danske Tungemaal har lidt og lider i hiint betydelige Landstrøg, hvor Folkesproget er dansk og intet andet end dansk, er det Forsmædeligste i hele den slesvigste Sprogjammers Historie. Her er et saadant Topmaal af Uret og Ufornuft, en saadan Forsyndelse mod et Folks naturligste og helligste Rettigheder, at man kunde frites til at holde det for en Umulighed, hvis Sagen ikke var kun altfor vis. Det er steet igjennem Harhundreder og steer den Dag i Dag, at danske Born i et Land, som staaer under en dansk Regjering, sendes fra deres Forældres Hjem hen i Skolen, for i et Sprog, de aldrig før kjendte, at modtage Underviisning i Guds Ord og al den Dannelse, de faae. Tidligere modtog de mangen Paamindelse, mangen Belæring om Livets mangfoldige Ting i Forældres og Søffendes Kreds, lærte barnlige Bønner af en from Moder, hvilket alt gif let til Hjertet, fordi det lød i Modersmaalets Toner. Men disse Spirer skulle knæffes, hele denne Udvikling standses som med et Ryk, og Alt begyndes forfra, og nu i et

¹⁾ E. Paulsen, Det danske Sprog i Slesvig S. 24.

Sprog, som lyder kolbt og fremmed, og som de først skulle lære at forstaae. De ere som Planter, der borttages fra deres naturlige Jordbund og henføres til en fremmed, hvor de ikke længer næres af Himlens Væde og friske Luft, men ved kunstig Vanding og Varme. De skulle ombytte Livets Rigdom paa Vækkelse og Belæring med Skolens Fattigdom, og det en Skole, som er dobbelt fattig, fordi den maa anvende sin meste Tid paa at bibringe Børnene Kundskab i det ubekjendte Sprog, og, da den Færdighed, som i Skoletiden heri kan erhverves, altid maa blive høist tarvelig, saa bliver allerede af denne Grund, hele den religiøse Underviisning og Alt hvad der iøvrigt læres, noget Udvortes, noget der ikke trænger til Hjertet, eller som Tydskerne selv udtrykke det, „etwas auswendig Erlern tes“. Det er Middelaalderens Barbari, som gaaer igjen i disse sene Tider, kun at Plat- og Hvi-Tydsk træder istedetfor Munkelatin. Følgerne heraf fordølge sig heller ikke. Enhver, som har reist i disse Egne, vil ikke have kunnet undgaae at blive slaaet af den Sløvhed, Dorstthed og Indesluttethed, som findes hos disse Egnes Beboere sammenlignet med Nordflesvigerne, der i Almindelighed ere livlige og opvakte.¹⁾

For at betrygge os mod Beskyldning for Overdrivelse, skulle vi anføre, hvad en upartist tydskskrivende Forfatter, Pastor Jensen, yttreer om adskillige af disse Sogne.

Om Sognet Uberg siger han:

„Die Volkssprache ist dänisch; Kirchen- und Schulsprache aber deutsch. Mitunter wird indessen auch wohl dänisch gepredigt.“

Om Sønderlygom:

„Die Sprache des täglichen Lebens ist dänisch; Kirchen-

¹⁾ See Forfatterens Bemærkninger gjorte paa en Reise i det Slesvigste (Danst Folkeblad 9 Aarg Nr. 28.) Sm. Danst Ugeskr. 2 Række Nr. 82. S. 56—57.

und Schulsprache deutsch; doch wird herkömmlich jeden 4ten Sonntag Dänisch gepredigt, auch fallen viele Amtsverrichtungen in dieser Sprache vor.“

Om Ladelund:

„Die Bewohner des Kirchspiels sind Dänen, und die Kinder verstehen kein Deutsch, wenn sie zur Schule kommen, wo Deutsch gelehrt werden soll, wie auch in der Kirche Deutsch gesungen und meistens Deutsch gepredigt wird, doch jeden 4ten Sonntag Dänisch, so wie in dieser Sprache auch je zuweilen sonstige Amtsgeschäfte vorgenommen werden.“

Om Karlum:

„Der Schulunterricht ist deutsch, wiewohl die Kinder alle Dänisch sprechen. So auch die Kirchensprache in der Regel deutsch, wenn nicht der Prediger etwa je zuweilen eine dänische Predigt halten will.“

Om Humptrup:

„Die meisten Kinder verstehen kein deutsches Wort, wenn sie zur Schule kommen.“

Om Braderup:

„Die Kinder verstehen kein deutsches Wort, wenn sie zur Schule kommen, wo Deutsch gelehrt wird, wie auch in der Kirche Deutsch gepredigt.“

Om Klirbøl:

„Kirchen- und Schulsprache deutsch. Volkssprache meist dänisch.“

Om Middølby:

„Die Umgangssprache ist dänisch. Die Kinder verstehen kein Deutsch, ehe sie zur Schule kommen. Bisweilen wird auch Dänisch gepredigt.“

Om Læk:

„Theils Friesen, theils Dänen. . . Dänisch in den Dörfern Stadum, Achterup, Sandacker, Sprakebüll und auf den ein-

zelnen Stellen, wo das Deutsche den Kindern meistens ganz unbekannt, bis sie zur Schule kommen. . . . Kirchen- und Schulsprache hochdeutsch.“

Om Balsböl:

„Volksprache meistens dänisch (Kirchen- und Schulsprache deutsch.)“

Om Joldelund:

„Die Kinder können, wenn sie zur Schule kommen, nur Dänisch.¹⁾“

Det her Fremsatte vil blive anstueligere ved nogle statistiske Oplysninger. En statistisk Fremstilling af Forholdene forsøgte først Duxen, som lagde Sognetallet til Grund derfor.²⁾ Ifølge ham findes der paa Landet, uden Hensyn til Kjøbstædskirkerne, henimod 40 Sogne, i hvilke Friisf tales, og rigelig 40 tydske, i hvilke Tydsk baade tales og bruges i Kirke og Skole; 118 Sogne, hvor Dansk baade er Tale-, Kirke- og Skolesprog, og omtrent 60 Sogne, hvor Dansk er Folkesprog, men Tydsk Kirke- og Skolesprog. Dørvægten er altsaa afgjort paa dansk Side; men skjøndt Sognetallet er rigtigt, saa vilde denne Beregning dog ikke give noget reent Billede af de virkelige Forhold, eftersom de tydske sydligere Sogne ere bedre befolkede end de nordligere danske. Vi ville derfor, skjøndt det ikke bør oversees, at det Fladerum af Landet, over hvilket det danske Sprog er ud-

¹⁾ Jensen, Kirchl. Statistik von Schleswig S. 378. 471. 468. 480. 475. 477. 482. 464. 489. 912. 749. Smlgn. Dste Atlas VII. 292. 314. 316. 321. 323—326. Et andet Sted S. 29 siger Jensen om denne Strækning: „Es sind 16 bis 20 Kirchspiele zwischen Tonbern, Bredstedt und Flensburg mit einer Bevölkerung von 15 bis 17000, wo die Kinder, wenn sie zur Schule kommen, erst anfangen müssen eine fremde Sprache zu lernen; wie hinderlich dieß sey, und welch ein Uebelstand, springt in die Augen.“ Men baade Folke- og Sognetallet er i Virkeligheden langt større. See ovenfor.

²⁾ Duxen anf. St. S. 121. 124.

bredt, ogsaa har sin Betydning ved Bestemmelsen af Sprogforholdene, holde os til Folketallet og følge Prof. Paulsen i hans Fremstilling.¹⁾

Efter Folketællingen i Aaret 1835 havde Slesvig paa sit Fladerum af 163 Kvadrat Mile en Befolkning af 338,192 Mennesker. De Dele af Landet, i hvilke Dansk ganske eller tildeels er Folkesprog, lade sig henføre til følgende tre Afdelinger:

Første Afdeling:

hvor baade Folkesprog og Skole- og Kirkesprog er dansk:

	Mennesker
Haderslev Amt	43,226
Nabensraa Amt (med Godsferie Høkeberg og Gaarden Grønnebæk)	8,703
Lygumkloster Amt	4,193
Af Lønder Amt:	
Lønder Herred	2,533
Høier Herred	1,069
Flækken Høier	907
Slur Herred	5,824
Lundtoft Herred	2,059
Haisstrup Gaard	32
Sønderborg Amt:	
i Sundevig	4,151
paa Als	1,636
	74,333

¹⁾ E. Paulsen, Det danske Sprog i Hert. Slesvig S. 21 flg. Her er blot afveget fra Paulsen forsaavidt Lønder er henført til anden Afdeling istedenfor tredje.

Mennesker
74,333

Transport

Nordborg Amt:

paa Als	7,413	
— Fv	7,728	
Kjøbstaden Kræstjøbing ..	1,439	
	<hr/>	16,580

Hertugelige Augustenborgske Godsfer:

paa Als	8,936	
— Fastlandet	4,499	
	<hr/>	13,435

Godsfer i det 2det saakaldte angelske
adelige Godsdistrikt:

Aretoft	74	
Ballegaard	451	
Bøgeffov	530	
Blansgaard	332	
Gram	2,428	
Grøngrift	316	
Laigaard	874	
Nybel	308	
Skovbølgaard	322	
Søgaard	1,796	
Stoltelund	294	
Ørestabets Reventlov ..	1,183	
	<hr/>	8,908

38,923

Paa omtrent 70 Kvadrat Mile i 116

Sogne	<hr/>	113,256
-----------------	-------	---------

Mennesker
Transport 113,256

Anden Afdeling:

hvor Folkesproget er dansk, men Kirke- og
Skolesproget for det Meste tydsk:

A. Kjøbstæder:

Mabenraa	3,788	
Haderslev	5,745	
Sønderborg	3,250	
Tønder	2,789	
	15,572	

B. Landet:

Flensborg Amt	22,179	
Hospitalets Landboer	2,359	
Af Tønder Amt næsten hele Kjær Herred, omtrent	7,000	
Af det 2det angelske Gods-Distrikt:		
Bøversted	141	
Braagaard (Kjær Herred) ..	244	
Klirbøl	329	
Lütjenhorn	426	
	32,678	

Paa omtrent 23 Kvadrat Mile i 37 Sogne 48,250

Tredie Afdeling:

hvor Folket for det Meste forstaaer og
tildeels endnu taler Dansk.

A. Kjøbstaden Flensborg .. 13,552

B. Landet:

I Gottorp Amt omtrent ...	14,000
I Bredsted Amt omtrent ...	2,000

29,522 161,506

	Mennesker	Mennesker
Transport	29,522	161,506
I Husum Amt	1,000	
Abskillige adelige Godser i det 1ste angelfste Distrikt, omtrent	3,000	
	<hr/>	
	33,552	
Paa omtrent 100 Qvadrat Mile		195,058
Resten af Slesvigs Indvaanere ere deels frifist-, deels tydstalende:		
Frifist tale ¹⁾		26,815
Tydst tale		116,319
	<hr/>	
	i Alt.	338,192

Ved Folketællingen 1835 var Folkemængden i Hertugdømmet Slesvig 338,192; i de følgende fem Aar steg den til 348,526, i Aaret 1845 var den omtrent 363,000. I de mellemliggende 10 Aar har Folkemængden altsaa faaet en Tilvæxt af omtrent 25,000 Mennesker. Da der ikke er nogen Grund til at antage andet, end at de forskjellige Sprogafdelinger i den Tid ere vorede i et omtrent ligeligt Forhold, kunne vi uden Fare for nogen Feil af Betydning fordele hiin Tilvæxt forholdsvis paa de forskjellige Afdelinger. Derved udkomme følgende Talstørrelser, som ville komme de virkelige Forhold i det nærværende Dieblif meget nær:

Første Afdeling med dansk Sprog og samme Kirke- og Skolesprog paa et Fladerum af 70 Qvadrat Mile i 116 Sogne	121,500
Anden Afdeling med dansk Folkesprog, men tydst Kirke- og Skolesprog	

¹⁾ See Talangivelserne under Kochs Sprogkaart, hvilke ligeledes ere af Prof. Paulsen.

	Mennesker
Transport	121,500
Isprog paa et Gladerum af omtrent 23 Qvadrat Mile i 37 Sogne ..	51,700
<hr/>	
Paa omtrent 93 Qvadrat Mile i 153 Sogne	173,200
Tredie Afdeling, hvor Folket for det Meste forstaaer og tildeels endnu taler Danff.....	36,000
Paa omtrent 100 Qvadrat Mile... <hr/>	209,200
Frisiff talende	28,800
Tydsff talende	125,000
	<hr/>
tilsammen ...	363,000

Altsaa er der i Slesvig 173,000 Mennesker, paa 93 Qvadrat Mile af 163, for hvem Danff er Modersmaal reent og ublandet, medens kun 125,000 tale Platt eller Høitjdsff. End gunstigere bliver Forholdet, naar man hertil regner den tredie danffe Afdeling, hvilket man er berettiget til, da Danff her er det oprindelige og naturlige Sprog, som forstaaes og tildeels tales af de Fleste, og holdes oppe ved sig selv, medens Platttydsff er det indtrængte, som kun holdes i Veiret ved den tydsffe Skoleunderviisning. Forholdet blev da 209,000 Danffe mod 125,000 Tydsffe. Vilde man regne Friserne til de Tydsffe (hvilket man er langt mindre berettiget til, da Frisiff i Ordsforraadet er næsten ligesaa forskjelligt fra Tydsff, som Danff fra Tydsff): da blev Forholdet 209,000 Danffe mod 154,000 Tydsffe, altsaa Overvægten endnu betydelig paa danff Side. Vilde man endelig udelukke den tredie danffe Afdeling, men fremdeles regne Friserne til de tydsfftalende, da udkommer det Forhold: 173,000 Danffe mod 154,000 Tydsffe. Lader man baade den tredie danffe Afdeling og Friserne ude af Betragt-

ning: da faaer man det først angivne Forhold af 173,000 ta= lende ublandet Dansk mod 125,000 Plat= eller Høitydsktalende. Altsaa i hvorledes man end tager det, have de Danske en af= gjort Overvægt over de Tydske baade med Hensyn til Folketal og det Omraade af Landet, som de beboe.

At det efter de mange Gjenvordigheder, det danske Folkesprog i Slesvig har gjennemgaaet, dog har kunnet komme til et saa gunstigt Resultat: dertil have adskillige udbortes og tilfældige Omstændigheder bidraget, hvilke for nogen Deel have dannet en Modvægt mod de mange Trængsler. Hertil bør først regnes Landets geografiske Stilling mod Tydskland. Den Berørelseslinie, som Slesvig har i Syden med Tydskland, ved Dannevirke mellem Trene og Slien, er saare kort i Forhold til Landets Størrelse. Havde Landet, istedenfor at frembyde denne korte Samkvæmslinie, strakt sig efter sin hele Længde langs Tydskland, vilde Forholdet have været langt ugunstigere og Tydsken vanskeligere at holde ude. Ogsaa er Eggen nærmest Norden for hiin Linie meget tyndt befolknet. De mange Fjorde, som fra Osten skjære sig ind i Landet og danne ligesaa mange Halvøer, vare ligeledes en væsentlig Hindring for det fremmede Sprogs Indtrængen. Rigtignok gif den holsteenske Adel over Egernfjord og besatte Svansø, og siden over Slien ind i det sydlige Angel: men at dette geografiske Forhold ikke har været uden Betydning, synes at fremgaae deraf, at det først er fra dette Aarhundrede, at det Plattyske har faaet Bugt med det Danske i Sliengen. Endnu mere affkaarne og sikkrede ved deres Beliggenhed vare Derne Als og Wrs. En saare heldig Omstændighed var det dernæst, at et betydeligt Antal Sogne, omtrent 60, have staaet og fremdeles staae i kirkelig Henseende under danske Kancelli og bestyres af danske Bisper. Under Bispen af Ribe hører nemlig Geistligheden i 1) Lørning= lehn (vestlige Deel af Haderslev Amt), som indbefatter

29 Kirker med 25 Præster. 2) Løherred bestaaende af 8 Sogne. 3) Møgeltonder og Høier Herred med 3 Sogne. De sidste 11 Sogne staae tillige i verdslig Henseende for største Delen under Ribe Amt. Regnes hertil Manø og de to Kirker i Ribe, saa ere der 43 Sogne indenfor Hertugdømmets Grændser, som høre under Ribe Bispestol. Derne Als og Vexø hørte tidligere under Fyens Stift, men udgjøre i den senere Tid et Bispedømme for sig, hvis 18 Kirker med 20 Præster staae under danske Kancelli paa tvende Kirker nær, der høre under General-Superintendenten.¹⁾ At dette Forhold har udøvet en saare betydelig Indflydelse paa det danske Sprogs Bevarelse og Hærdelse i disse Egne, indlyser af sig selv. — Tydskernes Stræben efter at drive alt til Fuldkommenhedens Spidse, har været dem til Hinder for Fuldførelsen af deres egne Planer. De vare, som bemærket, ikke tilfredse med at bringe den danske Befolkning til at tale Plattysk, de vilde — fornemmelig i den nyere Tid — drive det til Høitidsk. Dette gjorde Udelæggelsesværket langsommere, da Fremelsningen af tvende Sprog efter hinanden, kostede dobbelt Arbejde og Tid, og, saa tarveligt det end falder, at skulle regne dette til de hellige Omstændigheder, maa det dog henføres dertil. At det Tydske, uagtet der i Aarhundreder er arbejdet derpå, ingen Grund har kunnet vinde i det store dansktalende Strøg mellem Friisland og Angel, maa næsten ene tilskrives den Omstændighed, at Skolegangen her er langt mere forsømt end andensteds i Slesvig. Markerne ere nemlig i disse Egne slet ikke indhegnede, og Børnene bruges derfor en betydelig Deel af Aaret til at vogte Dvæget, og forsømme saaledes Skolen.²⁾ Unatur-

¹⁾ Aagaard anf. St. S. 34.

²⁾ Hinrichsen, Udsigt over de slesvigholsteenske Partibevejelser i den danske Stat. Andet Dplag. S. 9. Jensen, Kirchl. Statist. S. 22.

lige Forhold frembringe unaturlige Virkninger. Hvad under andre Forhold overalt i Verden maatte beklages som en Ulykke, maa her regnes for en Lykke. Vi Danske maae ønske, at den tydske Skoleunderviisning i disse Egne vedbliver at være saa slet som mulig, at Skolen forsømmes ret meget, indtil naturlige Forhold indtræde ved dansk Skoleunderviisnings Indførelse.

Men først og sidst var det dog, som alt sagt, den danske Befolknings trofaste og uovervindelige Kjærlighed til sit Modersmaal og dets eget uudsømmelige Liv og Modstandskraft, som satte en Dæmning imod den fremtrængende Tydskhed.

At det danske Sprog i Slesvig har en sund og frisk og kraftig Livsrod, og hvor det er fortrængt, kun er fortrængt ved Vold: derom maae selv Slesvigholstenismens Partiførere aflægge Vidnesbyrd. Da saaledes den slesvigiske Deputerede Drøhse i Stænderforsamlingen 1838 kom frem med den Paastand, at Slesvig var et tydsk Land, giendreves han af Statsraad Falck, som ved samme Leilighed imødegik adskillige Ytringer i lignende Aand og derved bemærkede:

„Jeg maa modsige, at det tydske Sprog inden kort Tid vil blive det almindelige i Slesvig, dertil er der ingen Udset i de Distrikter, hvor det Danske er Kirke- og Skolesprog. Der kan endnu hengaae Martusinder dermed. I de sydslelige Dele af Hertugdømmet er det danske Sprog blevet fortrængt ved voldsomme Forholdsbregler.“¹⁾

Vi lægge Bægt paa dette Vidnesbyrd, ikke saa meget for Sagen selv (thi den er vis nok uden det), som fordi det hidrører fra en Mand, der er en af Slesvigholstenismens ældste og utrætteligste Stridsmænd, en født Slesviger, anset som en kyndig Historiker og Lærer i Statsret ved Kiøls Universitet.

¹⁾ Slesvigiske Stændertidende 1838. 2. Udg. S. 597. 608.

Det turde maaskee tjene til at aabne Dine og Øren paa nogle af de Tydskere, som blinde og døve af Fanatisme, ikke ville troe de „eensidige“ danske Paaastande.

X.

Men til at fuldende Billedet af den Glendighed, hvis Tryk i langfommelige Tider har hvilet og endnu hviler paa det danske Sprog i Slesvig, høre endnu nogle Træk, som gjøre det forstaaeligt, hvorledes de Tydske har kunnet finde Indgang hos de fornemmere Klasser i Kjøbstæderne og udbrede sig i enkelte Strøg af Landet. Hertil hører først den Omstændighed, at samtlige Dannelsesanstalter i det hele Hertugdømme ere tydske og bestyrede af tydske Lærere. Der findes i hele Slesvig ikke en lærd Skole, ikke en Realskole, ja næppe en lavere Borgerskole, som er dansk; Bondeskolerne i en Deel af Landet ere de eneste danske; men selv disse ere udsatte for Tydskhedens Indflydelse, da der ingen dansk Dannelsesanstalt findes for Skolelærere; Landets eneste Seminarium er tydsk og anlagt i en tydskfindet By Lønder. Naar de Studerende udgaae fra de tydske lærde Skoler, ere de ifølge Forordningen af 1768 forpligtede til at opholde sig i det Mindste tvende Aar ved det tydske Universitet i Kiel. Altsaa alle de Anstalter, hvorfra høiere menneskelig Dannelse udgaaer, hvor den nationale Litteratur skulde dyrkes og Sproget pleies, ere tydske, uagtet Landet har en dansk Befolkning, der i Antal langt overveier den tydske. Først i de sidste Aar er det ved folkelige Anstrængelser lykkedes at faae oprettet en høiere Dannelsesanstalt i Rødding for Bønder, og saa Dage før Dyrøret udbrød, gav Regjeringen, efter i mange Aar at være manet og mindet baade ved Petitioner og gjennem Pressen om dog at gjøre Noget for at høre et

faa unaturligt Forhold og afhjælpe de danske Slesvigeres faa billige Klage, Befaling til at ombanne Haderslev tydske lærde Skole til en dansk. Virkningen af, at hele den offentlige Underviisning var givet Lydsken i Bولد, har viist sig i den sidste Tid under Sprogkampen, idet saa forholdsvis faa indfødte Slesvigerer, der ved deres videnskabelige Dannelse vare kaldede til at forsvare deres Modersmaal, som var stædt i Rød, have opfyldt denne Pligt, medens mange have haanet det, fornægtet det og traadt det under Fødder. Ringeagt for Modersmaalet kunde ikke andet end udvikle sig under de givne Forhold. End der end blot danske Toner ved Barnets Bugge og hørte han end under sin Dpvaert til dagligdags kun Dansk af sine Forældre, saa behøvede der dog blot at melde sig en Fremmed, der var lidt høiere paa Straa end Forældrene, saa tog man strax det tydske Søndagsprog frem og fluddrede derpaa, om det saa gik aldrig saa usfelt.¹⁾ Kom Drengen derefter i Skole, saa

¹⁾ Nogle Prøver paa slegt fornemt Hølydsk i Slesvig skulle vi anfere efter Kohl (Nationalitet und Sprache im Herz. Schl. S. 212 flg.): „D in den Hinsiehende steht der Ackerbau in Südn auf einem sehr hohen trin“. — „Ich blieb außenvor“. — „Ich möchte im Vorwege bemerken“. — „Ein Paar rasche Mädchen“. — „Das mag der Pöcker wissen“ (Pöcker). — „Das soll ich wohl thun“. — „Ich kann Sie unter Zeiten nicht verstehen“. — „Du kannst schlecht nichts machen“. — „Unsere hier seienden Mitbrüder“. — „Das soll ich noch thun“ (det skal jeg nok gjøre). — „Das ist nicht werth und fangen an“. (Som Sønderhyden siger: „De er int værd aa begynn“). — Et Par andre Prøver meddelet G. Paulsen: Ueber Volksthümlichkeit im Schl. S. 37. Note 2: „Komm ein; lauf aus; geh mit ihr durch und bring sie dann um“. — Om de fortydskede Slesvigeres Sprog siger Kohl anf. St. S. 215: Uebri gens muß ich gestehen, daß sie von allen Niederdeutschen diejenigen sind, welche das am wenigsten angenehme Deutsch reden“. — Som Prøve paa Blatlydsk kan ansæres (Jensen, Angela S. 147): „Wi hem sonst Dänst wesen, men nu sein wi Düdsk bläwen“.

fit han tydske Lærere og hørte kun Tydsk omkring sig. Han gjorde nu snart den rimelige Slutning, at Dansk maatte være et overmaade ringe og uærbidigt Sprog i Sammenligning med Tydsk, ubrugeligt undtagen i de simpleste Forhold. Hvad Skolen havde givet, befæstedes og fortsattes ved Kiøls tydske Universitet, hvilket han endelig forlod som en aldeles fortydsket Slesviger. Saaledes har den dannede Slesviger lært at ringeagte sit Modersmaal, og hvad man ikke agter, falder det tungt at elske.¹⁾

Selv længere end til Embedsstanden og den høiere Borgerstand i Kjøbstæderne strakte disse Virkninger sig; de udbredte sig ogsaa til Bondestanden. Bonden holdt vel i Almindelighed fast ved sit Modersmaal; men, naar han hørte Præsten, Skolemesteren, Dommeren, Herredsfogeden og den fornemme Kjøbstædborger tale deres Tydsk, kunde dog ikke andet end den

1) Som et Exempel fremfor Alle kan Etatsr. Falck tjene. Man skulde troe, at denne Mand, der er født i en danstalende Egn i Tønder Amt i Byen Emmerlev (Schrøder og Lübker Forf.-Lex. 1.152), hvis Kirke endog hører under Ribe Stift! baade ved sin Fødsel og Stilling vilde betragte sig som sit undertrykkede Modersmaals fødte og beskikkede Bærg og omfatte det med inderlig Kjærlighed. Men langtfra. Han kan vel som Historiker ikke undlade at bevidne Tilværelsen af uomflødelige Kjendsgjerninger; men han har ingen Godhed, intet Hjerte for det danske Sprog. Dette har han blandt andet vist ved bestemt at træde op imod dem, som meente, det var rigtigt, at tydsk Kirkes og Skolesprog afløstes af dansk i de Egne, hvor Folket taler Dansk (Kiøler Blætter II. 131—33.) For ti Aar siden yttrede han sig som ovenanført; om han nu vilde gjøre det efter den stedse mere fjendlige Stilling, han siden har indtaget, er tvivlsomt, og ikke umuligt var det, at han har stiftet Mening herom ligesom om Arvefølgen i Slesvig, hvilken han engang antog for at være den samme som i Danmark. (Senere har han vel søgt at bringe Samklang mellem sin ældre og nyere Mening, men ikke med Held. Archiv für Geschichte und Statistik IV. 204.)

Mening let befæstes hos ham, at Tydsk maatte være et fornemmere Sprog og at det var godt, om man kunde tale dette ved Siden af Dansk. Bærre virkede imidlertid i denne Kreds den Vanrøgt og fuldkomne Mangel paa Pleie i Kirke og Skole, hvori det danske Sprog befandt sig. Et Folkesprog, der saaledes er overladt til sig selv, staaer den største Fare for at forvansktes og udarte. Ligesom Bogsproget, for at bevare sin Friskhed og Naturlighed, behøver at befrugtes af Folkesprogets levende Strømme, saaledes maa dette atter holdes i Aie af Bogsprogets strengere Regel og Tugt, hvis det ikke skal nedbrydes ved Stjodsløshed, Sløvhed og Uvidenhed. Det er som ved et Vidunder, at Folkesproget i disse Gæne har holdt sig saa længe under slige Vilkaar, uden at tage større Skade end det har.

Om adskillige af disse Forhold yttrede en sledvigsk Præst sig i Slutningen af forrige Aarhundrede paa følgende Maade:

„Der kan Intet tænkes saa unaturligt og for en Dansk saa anstødeligt, som det Herredømme, det tydske Sprog har faaet i en virkelig dansk Provins, hvor hele Almuen næppe forstaaer en tydsk Periode i Sammenhæng. Ved de Domstole, hvor endnu den gode gamle Kong Waldemars tydske Lov skulde gjælde, der ageres alle Sager paa Tydsk. Min Herre forestiller sig lettelig den Urimelighed, at otte danske Bønder som Stokkemænd skal høre paa, hvad to tydske Rabulister mundhugges om paa Thinget. Hvor sørgeligt vilde det være for Dem, min Herre, eller mig, at høre vor Sag ageret og paa dømt i det russiske Sprog. Forestil Dem engang, jeg beder Dem, Nyggjærrighed og Taabelighed asmalet i mine Tilhøreres Ansigter, naar jeg fra Prædikestolen maa læse en tydsk Forordning, Plakat eller Ordre, hvis stilus curiæ i sine opskruede og lange Meninger er mig selv saa uforstaaelig, at eg i Forveien maa opsætte et kort Indhold deraf paa Dansk,

og, efterat Originalen er oplæst, sige min Menighed i vort Moderemaal, hvad det er. Her kommer aldrig den mindste Befaling fra Amtmanden, Amtsforvalteren eller Ridefogeden, uden den jo er paa Tydsk. Man maatte undre, hvor det kan være, da dog de fleste Amtmænd, som komme til det Slesvigke, ere danske, men Aarsagen er let at begribe: en dansk Hofmand, som forðum desto værre ved Hoffet hørte mere Tydsk end Dansk, kommer herud at boe altid i en Kjøbstad . . . her hører han Kjøbmændene og Rettensbetjentene alle at tale Tydsk, saadant som det er; thi elendigt er deres dagligdags Sprog; heraf slutter han, at hele Amtet er tydsk, da dog, om han talede med tusinde Bønder i hans Amt, ikke ti deraf kunde svare ham paa Tydsk. Dernæst kommer saadan en dansk Hofmand i et Embede og ind i Sager, som ere ham ubekjendte, han kan for Formalitetens Skyld ikke engang bruge sin gode danske Fornuft. Forsigtig gaaer han Fod for Fod efter gammel Stil i sine Resolutioner, en vant og øvet Fuldmægtig maa antages; denne, som forstaaer ikke at skrive en Linie Dansk, udsteder Alting efter ældgamle Formularer paa Tydsk, altid i lige Tilfælde ligelydende; derved forbliver og gaaer Alting i sin jævne tydske Tone iblandt danske Undersaatter. Men de Uklæmper, som deraf flyde, ere større end der tænkes. Heraf flyde de langvarige bekostelige i Bund og Grund udelæggende Processer; heraf den jævnlige Uleilighed imellem det danske og tydske Kancelli, med meget mere.¹⁾

En uanvngiven tydsk Rejsende, som reiste i det Slesvigke i Aaret 1800, beskriver den fornemme Tydskhed i følgende Udtryk:²⁾

1) J. A. Døsel, Præst i Nustrup, Forsøg til en indenlands Reise 1763. S. 17—19.

2) Fragmenten aus dem Tagebuch eines Fremden. - 1800. S. 241.

„Wer in den nördlichen Gegenden des Herzogthums Schleswig in der Regel nicht hölzerne Schuhe trägt; oder wer mit beschlagenen Geschirren fährt, oder ein Verdeck auf dem Wagen hat; oder auf einen englischen Sattel reitet, wer ein Geistlicher; ein ansehnlicher königlicher Beamter; oder wer moderne gekleidet ist: den kan man deutsch anreden, der versteht die deutsche Sprache. Alle Übrigen sprechen dänisch.“

Naar iøvrigt Tydskerne hente en Støtte for deres Baa-stand om Slesvigs tydske Nationalitet fra den Omstændighed, at det plattyske Sprog er trængt ind i enkelte Strøg af Landet: da har denne Baa-stand ikke nogen synderlig fast Grund at staae paa. Plattysk og Høitysk er ikke det samme, det er to forskjellige Sprog. Plattysk forholder sig ingenlunde til Høitysk som en Almuedialekt til de Dannedes Sprog og Skriftsprog. Høitysk har sine Almuedialekter, og Plattysk, der engang var et Skriftsprog, har sine forskjellige Dialekter. Plattysk afviger i Sprogbygning, Ordstilling og hele Grammatik saare betydeligt fra Høitysk; af Ordforraadet har det en langt større Masse tilfællede med Dansk, end Dansk og Høitysk indbyrdes have fællede; det nærmer sig ved sin Simpeltid og Naturlighed i Ordstilling og Sprog-tone ligesaa meget til de nordiske Sprog, som det fjerner sig fra det Høityskes kunstlede og forstruede Sætningsfølge og høitlyvende Svulst. Naar der nu til hiin oprindelige Tilnærmelse og Overensstemmelse mellem Plattysk og Dansk kommer den Omstændighed, at i de Egne, hvor det Plattyske har trængt sig ind mellem det Danske, er det i en saare betydelig Grad blevet gennemtrængt af og isprængt med Dansk, opfyldt med danske Ord, eiendommelige danske Udtryk og Bendinger: saa vil man finde det rimeligt, at dette Plattyske har en langt større Lighed med Dansk end med Høitysk, og at den Grund, som Tydskerne hente fra dette Slags Sprog, for at bevise,

at Slesvig er et tydsk Land, ikke har meget at betyde. Man forstaaer da ogsaa, at et Sprog af denne Beskaffenhed lettere har kunnet finde Indgang i de danske Grændseegne.

XI.

Men Tydskerne have ikke ladet sig nøie med at undersøyke og, saa vidt det stod til dem, at udrydde det danske Sprog i Slesvig; de have endog søgt at berøve det Navn af Dansk. „Ein Volkspatois, Rabendänisch“ ere de Hæderstitler, hvormed de betegne dette Sprog, der er dem saa forhadet, fordi det er et levende Vidnesbyrd om Slesvigs danske Nationalitet, hvilket de, hvor gjerne de end vilde, ikke paa nogen Maade kunne blive qvit. Ja, naar de skulle sige deres egenlige Mening, saa er det i Grunden et tydsk Sprog, der kun ved Hjælp af det danske Kirke- og Skolesprog har faaet et Slags Udgende af Dansk, „eine dänische Färbung“. ¹⁾ Egen-

¹⁾ Zwölf Fabeln in den nordschleswigschen Mundarten mit Uebersetzung in der Schriftsprache. Gesammelt von Dr. Gottlieb (formodentlig Pseudonym). Bevormortet von Dr. C. Heiberg. Husum 1844. Side 7 siger Dr. Heiberg: "Daß die Mundarten in dem nördlichen Schleswig einen mehr dänischen Anstrich haben, erklärt sich einfach dadurch daß die ursprüngliche Volkssprache durch die neuere dänische Schul- und Kirchensprache seit Jahrhunderten bereichert worden ist." Derved have de efterhaanden antaget "eine dänische Färbung." De tolv Fabler i nordlesvigsk Folkesprog angives paa Tittelen at være oversatte i Skriftsprogget: og det Skriftsprog, hvori de ere oversatte, er tydsk. Ogsaa Etatsraad Falck har forstaaet Dr. Heiberg, der ikke udtrykker sig med aldeles tydelige Ord, som om han meente, at det Danske i Slesvig i Grunden var tydsk. (Archiv für Geschichte und Statist. III. 657.) En værdig Forbundsælle fandt Dr. Heiberg i Subrektoren ved Haderslev tydske lærde Skole C. Michelsen, der har yttret, at Dansk er et fremmed Sprog for Nordlesvigerne. (See Berlings Tidende 10de Marts 1847, sml. Fædrelandet Nr. 88 1847).

lig kunde vi overlade disse Aaastande til sig selv, saalænge de ikke understøttes af nogen rimelige Grunde, og indskrænke os til at raade en slig tvivlende Tydsker til først at lære Dansk, saaledes at han forstaaer det tilgavns og ikke blot kan stave sig igjennem en Bog, derpaa begive sig ind i Slesvig, høre Folket tale, og saa troe sine egne Øren. Dog ville vi heller ikke undslaae os for at møde Modstanderne paa dette Punkt, skjøndt vi ere i nogen Forlegenhed, da vi søge efter deres Grunde, og ingensteds kunne finde dem. Vi komme uvilkaarligen, ved at høre disse tydske Domme om dansk Sprog i Slesvig, til at tænke paa Fortællingen om Franskmænd, der gjorde en lille Reise i Tydskland og kom tilbage og fortalte sine Landsmænd, at man i Tydskland ikke havde noget rigtigt Sprog, men talte et Slags Kragemaal, som Ingen kunde forstaae. Dog tilføiede han, vide de ret godt at gjøre sig forstaaelige for hverandre indbyrdes.

Ingensteds i Verden er Tale sproget og Skriftsproget ganske eens; søger Nogen i sin Tale strængt at holde sig til Skriftsproget, betragtes en slig Stræben allevegne som en Latterlighed. Paa de Punkter, hvor der findes en udbredt Dannelse gjennem Læsning og megen gjensidig Aavirkning af de Dannede, vil i Almindelighed ogsaa findes den største Overeensstemmelse mellem Tale- og Skriftsproget, og Tale sproget vil der hurtigere end andensteds afspeile de Forandringer, som Skriftsproget i Aarenes Løb undergaaer. Eftersom man fjærner sig fra disse Punkter bliver Afvigelsen større; paa Landet i Almindelighed større end i Kjøbstæderne. Hos Landalmuen kommer tillige Udtalens Særegenheder til, der længere bevare sig, fordi de ikke som i de større Stæder aflibes ved Samfærfel og hyppig Berørelse med fjærnere Boende, og Skriftsproget forholdsviis udøver liden Indflydelse. Heraf kommer det levende Folkesprogs store Mangfoldighed og Afverling i Landets

forskjellige Egne. Et Sted ynder man brede Vokaler, et andet korte; et Sted finde Taleredskaberne visse Bogstavovergange lettere, paa et andet Sted andre; i nogle Egne bliver det i Skriftsproget brugelige a forandret til æ (som i Sønderjylland), paa andre Steder til aa; mange Steder (f. Ex. i Nørrejylland) bliver Endevocalen bortkastet, paa andre Steder Konsonanter, som Skriftsproget bruger, bortkastede, og Konsonanter, som Skriftsproget ikke har, antagne o. s. v. Men Landalmuen er ogsaa i sit Talesprog langt mere konservativ end Kjøbstæbefolkningen og Skriftsproget. En stor Masse Ord af Sprogets gamle Malm, mange ældre Former og Bendinger, der for længe siden ere gaaede tabte i det dannede Talesprog og i Skriftsproget, have bevaret sig hos Landalmuen, hvis Sprog derfor ofte har et vist gammeldags Præg. Bonden vil derfor i Regelen tale renere og bedre end den lavere Almue i Kjøbstæderne, hvis Sprog idelig forandres ved Berørelse med den dannede Befolkning, uden i samme Grad at renses og foræbles ved Bogsproget.

Formedelt begge disse Omstændigheder, baade Udtalens Særegenheder og den større Trofasthed i at bevare det Gamle, vil Landalmuens Talesprog altid afvige betydeligt fra Skriftsproget, og det gjælder ikke mindre om Nørrejylland, Fyen og Bornholm, end om Sønderjylland. Men af disse Grunde at erklære en Provinses Sprog for udanskt: dertil hører en stor Tankeløshed og meer end almindelig sproglig Ukyndighed, eller ond Villie.

Vi ville anføre en Mands Ord, der vel kan opveie Hines Paastand. Det er en indfødt Slesviger og berømt Sprogkyndig Dutzen, som i et paa Tydsk udgivet Skrift ytrer følgende om Landalmuens danske Sprog i Sønderjylland:

„Ohne diese unsere Sprache mit irgend einer andern in Vergleichung zu stellen, ohne sie von irgend einer Seite oder

auf Kosten einer andern besonders herauszustreichen, oder sie gegen andre herabzuwürdigen, will ich blos dies Eine davon sagen: Sie ist unsre alte rechte Landessprache. Denn auf dem Lande, wo man nicht so viel Gemische von fremden Leuten und fremden Sprachen hört, wo man gemeinlich gerne beym Alten bleibt, ist die Sprache, überhaupt betrachtet, noch immer die alte, im Ganzen noch unverändert, obschon den Dialekten nach ein wenig verschieden Ich glaube, daß eine niedrigere und höhere Mundart derselben Sprache gar füglich neben einander leben und geduldet werden können. Spricht doch auch auf Seeland und Fühnen der Bauer ganz anders als der Städter oder Bürger in Kopenhagen und Odensee oder gar als ein dänisches Buch. Und ist dies wohl jemals anders bey Menschen von mehr oder weniger gebildeter Sprache gewesen? So war es in Italien, so war es in Griechenland.“¹⁾

Der er en Egenhed i Folkesproget baade i Sønderjylland og den større Deel af Nørrejylland, som med et Par Ord maa omtales. Den bestaaer deri, at Indvaanerne ikke hænge den bestemmende Artikel bagtil Ordet, som ellers brugeligt i Dansk og overhovedet i Nordisk, men isteden derfor sætte et æ foran saavel i Enkelttallet som Fleertallet, og altsaa ikke sige Manden, Huset, men æ Mand, æ Huus, ikke Mændene, Husene, men æ Mænd, æ Huus. Denne Egenhed er udbredt over hele den danske Deel af Sønderjylland og i Nørrejylland indtil Sverne omkring Skanderborg og Himmelbjerg, følger derpaa Gudenaen indtil denne byier sig mod Øst, vender sig derpaa mod Vest og gaaer østen om Viborg op imod Limfjorden, tillige indbefattende Thy. Denne Egenhed i Forbindelse med den naturlige Grændse tyder vistnok paa en ældgammel

¹⁾ Dutzon auf St. S. 122—24.

Adskillelse mellem Halvøens Folketammer — men den er ikke tilstrækkelig til at gjøre det Danske hverken i Nørrejylland eller Sønderjylland til Tydsk. Heller ikke er den nogenstunde bleven optagen i Skriftsproget: hverken i Runeindskrifterne eller i de sønderjydske Love findes Spor af den.¹⁾

Hvad der meest forvirrer vore med dansk og nordisk Tungaemaal lidet bekjendte tydske Sprogdommere, det er den Mængde Ord og Bendinger, der forekomme i det sønderjydske Folkesprog, men ere gangne af Brug i Skriftsproget, eller aldrig have havt Plads deri. En stor Mængde af disse gjenfindes i Oldnordisk eller Islandsk: Islændere, der have reist i Sønderjylland, have ikke noksom kunnet undre sig over det store Antal af islandske Ord og Talemaader, som endnu levede der i Folkesproget. De fleste af dem forekomme tillige i andre danske Lande i Almuens Tale, eller findes i det ældre danske Bogsprog; andre ere brugelige i Norge og Sverrig, deels i Skriftsproget deels i Folkesproget.

Vi skulle oplyse dette med nogle Exempler:

A a b o d, Godtgjørelse; brugeligt i det ældre Lovsprog, isl. ábót.
Aiel Wei, det er det gammel-danske Ord Aelwei, alfar Wei.

A u s s e l, Udvært; isl. æxl eller æxli.

D a v r e, Frokost; brugeligt hos Almuen i de fleste Provindser, isl. dagverdr.

F i k k e, en Lomme; ældre Dansk og endnu brugeligt i Svensk, isl. ficki.

f i g e, at stræbe, hige efter; forekommer i ældre Dansk, endnu brugeligt i Svensk, isl. at fykjast. (Smlgn. nyfgen.)

¹⁾ Pontopp. Vidss. Selsk. Skr. 1. 76. Molbeck, Nordisk Tidsskr. for Hist. III 161. C. Paulsen, Nordisk Tidsskr. for Oldkyndighed I. 264—65.

feig, dødsens, bestemt til at døe; i den Betydning endnu brugeligt i Norge, isl. feigr.

Gaard, Gærde; har samme Udtale i Svensk.

Gild, dygtig, flink; ældre Dansk, isl. gildir.

Grande, Grandestevne; Rabe, Møde af Rabeer og Bymænd, ældre Dansk og endnu brugeligt i Norge og Sverrig, isl. granni og grannastefna.

Hallen, om Træ, raadent, trøstet; ældre Dansk.

Houroe eller hugroe sig, more sig i Stillehed; smglu. i Svensk at roa sig.

Jatte, at love, sige ja; isl. jata; smglu. forjætte.

Kaad, Huus, Hytte; ældre Dansk, isl. kot. Det deraf dannede Ord Kaadner svarer til Middelalderens „Kotkarle“.

Karm, Stadsvogn; ældre Dansk.

Knøv, vittig, raft, flink; bruges i flere Provinser; isl. knæfr.

Knyste, at smaahoste; bruges ogsaa i Nørrejylland og Fyen.

Leve, et Brød; ældre Dansk, isl. leifr.

Lime, en Kost; ældre Dansk, bruges ogsaa i Nørrejylland og flere Steder i Sverrig, isl. limi.

Mool, en tyk Sky; Svensk Moln.

Mon, Giedeel; ældre Dansk, brugeligt i flere danske Provinser, ligesom i Sverrig; endnu tilbage i Ordene Jordsmon, Klædemon, Fæmon.

Mulle, en Mængde; beslægtet med mylre, isl. mugi, en Mængde.

Mude, at bestikke; endnu brugeligt i Norsk og Svensk, isl. at müta.

Rønnel, en Rende; Svensk rennil.

Skranne, at sfoggerlee; brugeligt baade i Nørre- og Sønderjylland; Svendst skratta.

Stout, stolt, storladen; ældre Danst og brugeligt baade i Nørre- og Sønderjylland.

Svime, at besvime; ældre Danst, isl. at svima.

Svarrer, en Dreier; Svendst svartvare, isl. sverfa, at afskrabe, file.

Søne, nægte, afflaae; isl. at synja.

Unne, Middagsmad; brugeligt i Nørre- og Sønderjylland og Fyen, ligesom i flere svenske Provinser.

Tvis, to Gange; i ældre Danst tvøser, isl. tysvar.

Urrel, Urveel.

Uve, at raabe; isl. at æpa.

Hertil kan endnu svies en Mængde Udtryk, som betegne ældgamle danske Laubbosforhold, som Alminding, Toste, Bang, Stubland, Særmarker, Ornum, Aftægt o. m. fl.

Slige Ord bringe vore tydske Sprogmeistere noget i Forlegenhed, men de hjælpe sig dog snart ud deraf ved at erklære saadanne Udtryk enten for tydske eller ved at regne dem til dette „Plattdänisch“ eller „Nabendänisch“, som intet Mennefte kan forstaae. Vi troe imidlertid at have anført Grunde for, at Folkesproget i Sønderjylland er godt gammel Danst. ¹⁾

Der blev for nogle Aar siden gjort et Forsøg paa at give et synligt Beviis for, at Folkesproget i Sønderjylland ikke var Danst, men, hvis det overhoved skulde kaldes et Sprog, nærmest og oprindelig var tydst, der i Tidernes Løb havde faaet et danst Anstrøg. Det var de af Overretsadvokat Heiberg udgivne

¹⁾ De valgte Ord ere tagne af Fortegnelserne hos Bontoppid. Videnst. Selsk. Skr. I 74—76. Aagaard, Lærningelehn S. 222 flg. Duns, Darstellung der Halbinsel Sundevidt 1836. S. 22 flg. (med hvem dog G. Pauffen i Neues Staatsb. Mag. II 871 flg. maa sammenholde), og Molbechs Dialektlexikon.

12 Fabler i det sønderjydske Almuesprog, med Oversættelse, som det hed, i Skriftsproget, hvilket var tydsk. Dette Forsøg endte imidlertid med en fuldstændig Prostitution. Udgiveren var saa uheldig at komme til at bevise lige det Modsatte af det, han vilde og ønskede. Han svævede imellem Bestræbelsen at bevise, at man talte Rabendänisch eller Tydsk i Sønderjysland, og kom uheldigviis til at afgive Beviis for, at Almuen der taler ligesaa godt Dansk, som i nogen anden Deel af Danmark.

Som Prøve skulle vi meddele de to første Stykker, hvor- med Bogen begynder:

Folkesprog.

Da oll e Dyr i gammel Dau kund' snak med hvoran- ner, var der en Mand, som tit ga Aut beraa, hva di soh, aa skrev et op i en gammel Bog. De er saadan Historer, som e Børn gjen la dem fortæl, aa som gammel Folk har Nytt aa Gaun a, aa derfor heller ei let glemmer. Vi har no søgt nauer Fortællinger ut a den gammel Bog, aa no kan I sjell løis dem aa see, hva Forstand der er deri.

See, soh den lille Miffel, der har e Naun taun den Post, som vi saa længe har hay Lyst te; kund vi it tei en fra ham, hvonær vi oll sammel gif løis aa ham?

Skriftsprog.

Da alle Dyrene i gamle Dage kunde snakke med hveran- dre, var der en Mand, som tit gav Agt paa, hvad de sagde, og skrev det op i en gammel Bog. Det er saadanne Histo- rier, som Børnene gjerne lade dem fortælle, og som gamle Folk har Nytt og Gavn af, og derfor heller ikke let glem- mer. Vi har nu søgt nogle Fortællinger ud af den gamle Bog, og nu kan I selv læse dem og see, hvad Forstand der er deri.

„See, sagde den lille Mif- fel, der har Rabnen taget den Ost, som vi saa længe har havt Lyst til; kunde vi ikke tage den fra ham, naar vi alle sam- men gif løis paa ham?“

„De gaaer it“, søy den gammel Mikkel, „seer do it han er allerede fløven op aa de høiest Træ.“ o. s. v.

„Det gaaer ikke an“, sagde den gamle Mikkel, „seer du ikke han er allerede fløven op paa det høieste Træ.“

Man vil finde, at dette Almuesprog endog staaer Skriftsproget ualmindeligt nær.

Til Sammenligning hensatte vi en Prøve af Folkesproget i Nørrejylland i den vesterjydske Dialekt:

„Han waa næsten hvær Dav en lelle Laab vmm i e Præstgor, o om e Sommer, nær han ftu' dryw' ad e Hie mæ e Foer, saa kam lelle Kaarl — de waar e Præstes Søn — ud te ham o e Hie om e Attermæjje, nær han waa farre mæ hans Løsning; saa waa Præst han er en grumme lær Mand; han læst sjæl mæ hans Søn, o lær ham te o bshw' Præst.“¹⁾

Han var næsten hver Dag et lille Løb omme i Præstegaarden, og om Sommeren, naar han skulde drive ud paa Heden med Faarene, saa kom lille Karl — det var Præstens Søn — ud til ham paa Heden om Estermiddagen, naar han var færdig med hans Læsning; thi vor Præst han er en grumme lær Mand; han læste selv med hans Søn, og lærte ham at blive Præst.

Man vil neppe finde, at dette staaer Skriftsproget nærmere end hiint; men begge ere lige danske.

Til Prøve paa Angelbansf anføres Følgende:

Nu fa' do gaa op aa ring.
Nu kommer æ Frou fra Tolgaard.
Nu kommer hun,
nu kommer Ann' Post

Nu kan du gaae op og ringe
Nu kommer Fruen fra Tolgaard.
Nu kommer hun,
nu kommer Ane Post

¹⁾ Nogle grammatikalste Bemærkninger om den vesterjydske Dialekt, af en jydsk Philolog. Udgivne af Victor Bloch. Horsens 1837. S. 59—60.

fra Tolgaard over Tingbai
med fir hvid' Dg,
med Knopper Hør
o Stykker Smør
o stor Mau-Lef.¹⁾

fra Tolgaard over Tingbei
med fire hvide Dg,
med Knipper Hør
og Stykker Smør
og store Rugbrød.
(Leve er som bekendt et gammel
dansk Ord for Brød.)

Af Fortællingen om den forlorne Søn meddeles paa Au-
gelbansk Følgende:²⁾

En Mand hoi to Sønner, o
den yngste a dem soi te æ Far:
Far gi mæ den Diel a æ Goss,
der hør mæ (te). O han diels
æ Goss imell'm dem. O int
laant deretter, saa saankedt den
yngste Søn olt sammel o drauw
ur a æ Land laant væk o for-
komm der sit Goss mæ kirrele
Lævnd. Glauv han no hoi for-
tært olt sit, saa bløw der en
stor dyr Ti i hiel Land o han
begyndt' aa vant. O han gif
hen o holdt sæ te jin a æ Folk
der i æ Land; den skikted ham
te Marks o barr aa æ Sviin.
O han var tefræes aa fyll' sin
Mau mæ Mast te æ Sviin aad
o Inne ga ham naur."

En Mand havde to Sønner,
og den yngste af dem sagde til
Faderen: Fader gib mig den
Deel af Godset, der hører mig
til. Og han deelte Godset
imellem dem. Og ikke længe
derefter saa sankede den yngste
Søn alt sammen og drog ud
af Landet langt væk og forkom
der sit Gods med liberligt Lev-
net. Da han nu havde for-
tæret alt sit, saa blev der en
stor dyr Tid i hele Landet og
han begyndte at mangle. Og
han gif hen og holdt sig til
en af Folket der i Landet; denne
skiktede ham til Marks at tage
vare paa Svinene. Og han
var tilfreds at fylde sin Mave
med Mast som Svinene aad og
Ingen gav ham noget.

1) Jensen, Beschr. v. Angeln. S. 125.

2) Jensen, sammesteds S. 56. Han betegner det bløde danske n ved nj og
det bløde d ved dj, v ved w og y ved ü; men dette, som overflødig,
er her forandret.

Dette er reen stæer Danst; intet Tydsk findes deri. Ordet „elauv“, da, (formodentlig det samme som „i Lav“ eller „ved Lav“, der i Nørrejylland bruges for at angive omtrentlig Tid) forekommer ogsaa ellers i Sønderjylland; Ordet „vante“, mangler, bruges ikke blot i Sønderjylland, men ogsaa i Nørrejylland saavel paa Ost- som Vestkanten og er et gammelt nordisk Ord, der forekommer hos ældre danske og norske Forfattere (isrl. at vanta).¹⁾

Til Sammenligning med Ungeldansken henses følgende Stykke af det vesterjydske Folkesprog:²⁾

„No blev a ledt alvorle, o
saa saae a te ham: „bild' du
da heller stilles fræ di Muer o
di Faer? Hvem stu' saa hjælp
mæ o brhwiw e Goer, nær a
blywver gammel o swaggele?
hwem skuld' arre 'en atter mæ?
Nær a bræfled naat op aa e
Hie o wor Haer lod delle Kuen
groe daer, hu der saer støj Lyng
te e Knær, saa waa de alstet
mi støst Glee o tænkk te a ar-
beded saa døj.“

Nu blev jeg lidt alvorlig,
og saa sagde jeg til ham: „vilde
du da heller stilles fra din Mo-
der og din Faer? Hvem skulde
saa hjælpe mig at drive Gaar-
den, naar jeg bliver gammel
og svagelig? Hvem skulde ar-
bejde efter mig? Naar jeg bræk-
kede noget op af Heden og vor
Herre lod deilig Korn groe der,
hvor der før stod Lyng til
Knærne, saa var det altid min
største Glæde at tænke, at jeg
arbejdede for dig.“

Hiint ovenomtalte Forsøg var saa plumpt, at en af Partiets egne Ordførere, Statsraad Falck, fandt sig foranlediget til at tage til Gjenmæle derimod og udtale sin Misbilligelse baade af Form og Indhold i Dr. Heibergs Smædeskrift, og derved gjorde han sit eget Parti, der var blevet altfor meget protistueret, en god Tjeneste.³⁾

1) Molbechs Dialektlexikon.

2) B. Bloch anf. St. S. 62.

3) Archiv für Geschichte und Statistik des Herz. III. 657. „Daß die Sprache, welche im nördlichen Theile des Herzogthums Schleswig ge-

XII.

Formaae saaledes de tydske Sprogdommere ikke at gjøre Folkesproget i Slesvig til andet end det er, nemlig dansk: saa er der et andet Punkt, hvori det kunde synes, at deres Bestræbelser kunde krones med et bedre Held. Om de end maae indrømme, at Almiens Sprog er dansk, paastaae de, at Intelligensten udelukkende er tydsk, at hele det høiere aandelige Liv rører og bevæger sig paa tydsk Grund. Vi have i det Foregaaende omtalt, hvorledes den danske Slesviger, saafremt han ikke vil give sit Modersmaal og sin Nationalitet til Priis, er udelukket fra alle de Underviisningsanstalter, gennem hvilke Staten ellers overalt forskaffer sine tilkommende Videnskabsmænd, Digtere, nationale Forfattere og Embedsmænd den høiere Dannelse, som er Betingelsen for deres fremtidige Virksomhed, idet alle lærde Skoler, Realskoler, tilligemed Skolelærerseminariet ere tydske, og det fremmede Universitet, hvor de Studerende ere forpligtede til at opholde sig i det Mindste

sprochen wird dem dänischen Sprachstamme angehören: darüber kann kein sprachkundiger und unparteiischer Mann einen Augenblick ungewiß sein. Der Herr Vorredner (Dr. Heiberg) scheint freilich daran zu zweifeln, ob die Mundarten in dem nördlichen Schleswig der dänischen Sprache angehören oder nicht. Verstehen wir ihn recht, so hält er die nordschleswigschen Mundarten für Deutsch. Theils bezeichnet er sie nicht als dänisch, theils behauptet er gerade zu, daß diese Mundarten durch die neuere Schul- und Kirchensprache einen mehr dänischen Anstrich erhalten hätten; im Grunde müssen sie also wohl deutsch sein. Dieselbe Ansicht ist in dem Titel des Buches ausgesprochen. Wie eine solche Auffassung der Sache hat stattfinden können, ist mir vollkommen unbegreiflich. Es kann schon an und für sich vernünftiger Weise kein Zweifel obwalten. Vollends muß jeder mögliche Zweifel verschwinden, wenn man die nordschleswigsche Mundart mit den dänischen Volksdialekten in den verschiedenen Theilen des Königreichs vergleichen will."

tvende Aar, ligeledes er tydsk. Om det derfor forholdt sig ganstke saaledes, som vore Modstandere paastaae, vilde Ingen finde det underligt eller uventet, men kun beklage det som en Følge af den store Uret, der tilføies de danske Slesvigere. Skulde det derimod vise sig, at der baade i Slesvig findes et betydeligt Element af dansk Dannelse og Intelligens, og at den danske Litteratur fra Mænd, der ere fødte i dansktaalende Egne af Slesvig, har modtaget betydelige Brydelser og Berigelseser, endog i et større Forhold end den tydske Litteratur fra de samme Egne: saa er det klart, at hiin Paastand maa forstaaes med betydelig Indskrænkning, og at den danske Aare i Slesvig (hvad ogsaa de mange andre Kiendsgjerninger, vi have anført, tyde hen paa) maa besidde en ualmindelig Kraft, siden Danskheden saaledes formaaer at bryde sin Vej gjennem alle Bomme, man slaacr for den, og alle de Hindringer, hvorved man søger at kue og dæmpe den.¹⁾

Der findes i Slesvig 117 Sogne, i hvilke udelukkende dansk Kirke- og Skolesprog hersker; disse Sognes Præster og Skolelærere vil man ligesaa lidet kunne udelukke fra de Danne- des Tal, som man kan antage, at de skulde være fremmede for dansk Litteratur og dansk videnskabelig Dannelse. Dette kan navnlig ikke gjælde om den Halvdeel af dem, som faaar sin Udnævnelse gjennem danske Kancelli, og i Almindelighed heller ikke om den anden Halvdeel, som udnævnes igjennem tydske Kancelli. Thi om der end blandt disse findes Nogle, som holde sig til det Tydske og i flere Henseender vandrøgte deres Kald som danske Sjælesørgere, saa ville dog de Fleste ved selve deres Embedsstilling og af Hensyn til den danske Menighed, hvis aandelige Vel er dem betroet, og for hvis Udvikling

¹⁾ I Udviklingen af dette Punkt er fulgt Etatsr. Schouws Artikkel i Dansk Ugeskrift 2den Række Nr. 82.

og Dannelse de skulle sørge, af sig selv ledes hen til System med dansk Litteratur og Videnskabelighed. — Ogsaa i Landmandens Stand og blandt Kjøbstædborgerne findes der mange dansttalende Slesvigere, som kunne gjøre Forbring paa at regnes blandt de Dannede.

Som Repræsentanter for dansk-slesvigsk Dannelse maa fremdeles regnes de Videnskabsmænd og de mange civile og militære Embedsmænd, som fødte i danske Egne af Slesvig, senere faa Ansættelse i Kongeriget; de Malere, Billedhuggere, Musikere, som drages fra deres Fødeegn til Hovedstaden, der aabner dem en videre Mark for Virksomhed og tilbyder dem Midler til Uddannelse, som de savnede i deres Hjem. De leve her som Danske, tale og skrive Dansk, og Ingen mærker nogen Forskiel paa dem og Danske fra Landets andre Egne. Dette tør man ikke betragte som noget Tilfældigt, eller ville forklare som en Følge af Paavirkning af den danske Kreds, hvori de leve. Thi der leve ogsaa mange Holstenere i Kjøbenhavn, men disse ere og blive tyske, skøndt Omgivelserne ogsaa maatte virke paa dem, hvis der ikke hos dem selv var Noget, som hindrede det, og det er deres fremmede Nationalitet. Men den danske Slesviger føler og teer sig som Dansk mellem Danske, fordi Nationaliteten er den samme. Denne er netop Foreningsbaandet.

Andre Slesvigere have gennemgaaet den tyske Skoles og det tyske Universitets Ildprøve for Modersmaal og Nationalitet, uden at miste Kjærligheden til dem, og ere i deres Hjem optraadte som deres Forsvarere med saa megen større Iver og Barme, som de af egen lang Erfaring kjendte, i hvilken Nedværdigelse Modersmaalet holdtes. Som saadanne kunne vi nævne Forkjæmperne i den slesvigiske Sprog- og Nationalitets-Kamp C. Wimpfen og C. Paulsen; ligesaa Nissen, der har gennemgaaet Haderslev tyske lærde Skole

og siden har viist sig som en dygtig Arbejder i den danske Sag.

Mærkværdigt er det Forhold, som viser sig, naar man betragter de danske Slesvigeres Forhold til Litteraturen. Efter Tydskernes Paaastand paa Enebestidelse af Intelligens og Dannelse over det hele Hertugdømme, skulde man vente, at alle eller dog de fleste Slesvigere havde nedlagt Frugterne af deres litterære Virksomhed i den tydske, ingen eller faa i den danske Litteratur. Men Forholdet er ganske anderledes. Gjennemgaaer man Lübkers og Schröders Forfatterlexikon og betragter de Forfattere, som virkede i Tidsrummet 1796—1828 og vare fødte i den Deel af Slesvig, hvor Dansk udelukkende eller fortrinsviis tales: da vil man finde, at et betydeligt Antal Slesvigere, have været virksomme Medarbejdere i den danske Litteratur. De ere, med Forbigaaelse af saadanne, der blot have skrevet et eller andet ubetydeligt Skrift, følgende:

A. Baggesen, Major (Als). En dansk Statistisk og flere militære Skrifter. — H. Ch. Th. Barsoed, Præst (Haderslev A.) Nogle Digte. — H. D. Bjørn, Rektor (Tørningehavn). Mathematisk Forfatter. — C. F. Brorson, Prof. Præst. (Døstrup). En Historie af Krigskunsten. — P. D. Bølsen, (Emmerløv ved Lynder). Biskop i Lolland. Skrifter angaaende Religion og Skolevæsen.

H. G. Clausen, Stiftsprovst. (Karlum i Lynder A.) Homiletisk Forfatter og geistlig Taler. — C. A. Fabricius, Statsraad, Kommitteret i Kommercekollegiet (Mabenraa). Skrifter meest af økonomisk Indhold. — L. N. Fallesen, Præst i Kjøbenhavn. (Haderslev A.) Theologisk Forfatter. — F. C. Gutfeldt, Provst. (Haderslev A.) Skrifter af homiletisk og æsthetisk Indhold. Geistlig Taler. — C. J. E. Heilmann (Haderslev). Afskillige originale dramatiske Arbejder samt en Deel Oversættelser fra Tydsk.

J. D. Herholdt, Professor. (Aabenraa). Berømt Forfatter, især i Physiologien. — J. W. Hornemann, Professor (Årø). Berømt Botaniker. — G. N. Nissen, Statsraad (Haderslev). Adskillige æsthetiske Arbejder i danske periodiske Skrifter, dog ogsaa tydske. — P. D. C. Paulsen. Professor i Kiel (Flensborg). Skrifter paa Dansk og Tydsk, meest af juridisk og politisk Indhold. — C. F. Schmidt, Have=Inspektør (Als). Skrifter om Skov= og Havevæsenet. — J. Thomsen, Statsraad, Bankdirektør (Als). Skrifter meest af kameralistisk Indhold. — N. Tüchsen, Apotheker i Kjøbenhavn (Lønder). Chemiske og pharmaceutiske Skrifter.

C. Viborg, Professor, Forstander for Veterinærskolen (Aabenraa A.) Berømt Forfatter i Botanik og Veterinærvidenskaben. — N. Ch. Viborg, Direktør af det kongl. Dugmanufaktur paa Blaagaard (Aabenraa A.) Techniske Skrifter og æsthetiske Arbejder. — C. W. A. v. Wimpfen, Herredsfoged (Glücksburg). Skrifter af historisk, politisk og juridisk Indhold. — A. Wøldike, Præst (Haderslev). Skrifter om Religion og Skolevæsen. — G. Zoega (Dahler). Berømt Oldgrandsker.¹⁾

¹⁾ Af ældre Forfattere fra dansk Slesvig kunne blandt andre nævnes: B. Møllmann, Professor (Flensborg). Forfatter til en Verdenshistorie og flere Afhandlinger i Nordens Historie. — N. Wøldike, theologisk Forfatter og Professor (Haderslev A.) — J. Zoega, Statsraad (Lønder A.) Statsøkonomiske og botaniske Skrifter. — Blandt dem, der ere senere end Lübkers og Schrøbers Lexikon, kunne erindres, foruden den før nævnte Nis Hansen (Lønder A.), With, Lektor ved Veterinærskolen (Aabenraa A.) Forfatter til flere Skrifter i Veterinærvidenskaben. Ogsaa fra Egne,

Det fortjener at udhæves, at flere af de anførte Forfattere indtage en betyvende Plads i den danske Litteratur og høre blandt dens bedste Brydelser. Herholdt, Hornemann, E. Viborg, G. Zoega ere berømte Navne, kjendte langt udenfor Danmarks Grændser. Heller ikke maa det lades ubemærket, at der blandt de nævnte danske Slesvigere forekomme tvende anseete Talere, H. G. Clausen og F. C. Gutfeldt; thi Beltaalenhed er af en national Natur og sjælden eller aldrig hænder det, at Nogen opnaaer Navn for Beltaalenhed i et fremmed Tungemaal.

Gjennemgaaer man Rækken af de Forfattere fra de samme Egne af Slesvig, som have holdt sig til den tydske Litteratur, og iagttager ved deres Sammenstilling de samme Regler, som i det Foregaaende, da blive de følgende:

J. Booyesen (Sylt). Beskrivelse over Sylt. (Han er snarere en Friser). — G. C. Burchar di (Als). Juridisk Professor i Kiel. Juridiske Skrifter. — G. C. Clausen, Statsraad, Rektor i Altona (Karlum i Lønder A.) Oversættelser af fremmede (ogsaa danske) Digte, samt egne digteriske Arbejder. — C. F. Ecklon, Apotheker i Kapstaden

der ligge sybligere end den her antagne Grændselinie, findes der ikke saa danske Forfattere; s. Ex. Abrahamson, Kaptein (Slesvig). En anseet dansk Digter og fortrinlig populær Forfatter, der udviklede stor Virksomhed ved Skrifter over nordisk Litteratur og Oldsager og i flere Retninger. — C. F. Primon, Translatør (Slesvig). Forfatter til en Mængde Skrifter af blandet Indhold, ogsaa danske Digte. — D. Dibrichsen, Sekretær i Landhuusholdningselskabet (Angel). Skrifter af almeennyttigt Indhold. — Manicus (Angel). Forfatter til Skrifter vedkommende mediciniske, historiske og antiquariske Emner.

(Nabenraa). Botaniske Arbejder, meest paa Latin. — J. G. Fabricius, Prof. i Kiel (Tønder). Berømt Entomolog. Hans fleste Skrifter ere paa Latin.

N. N. Falk, Etatsraad, Prof. i Kiel (Emmerlev, Tønder A.) Bekjendt ved mange juridiske og statsretlige Arbejder. — B. G. Franzen, (Tønder). Flere digteriske Arbejder. — G. Fries, Kaptein (Tønder A.) Oversættelser fra Dansk og grammatikalske Arbejder. — H. W. v. Gerstenberg (Tønder). Poetiske Arbejder. — A. G. Gudme, Landinspektør (Grø). En Mængde statistiske Skrifter. — M. Jessen, (Nabenraa A.) Et Priis-skrift om Opdragelsesvæsenet. — G. Kufs (Sønderborg). Forskjellige historiske Skrifter m. m. — A. G. Lindenhayn (Haderslev). Adskillige Digte. — A. L. J. Michelsen, Prof. i Kiel, nu i Jena (Sundevid). Bekjendt ved historiske og juridiske Skrifter. — J. Nissen (Haderslev A.). Adskillige Digte. — L. Paulsen (Tønder). Forskjellige æsthetiske Arbejder. — D. Petersen (Sundevid). Især homiletiske Skrifter og digteriske Arbejder. — J. M. Schulz (Haderslev A.) Philologiske Arbejder.

Sammenligner man denne Liste med den foregaaende, da maa det siges, at, ligesom den i Antal er ringere end hiin, saaledes kunne de Bidrag, disse tydskskrivende Slesvigere have givet til den tydske Litteratur, i Værdi ikke maale sig med dem, som den danske Litteratur skylder de danskskrivende Slesvigere. Man kan i det Høieste finde to til tre Navne af nogen større Betydning, og den vigtigste af disse, Entomologen Fabricius, skrev meest paa Latin. I den meest folkelige og nationale af alle Litteraturens Retninger, Digtekunsten, findes der hverken i dette Tidsrum eller i noget andet, noget betydende Navn blandt Slesvigs tydskskrivende Forfattere, medens der blandt

de danske baade findes Talere og en folkelig Digter som Abrahamson *).

Uf alt det Foregaaende turde det ansees for afgjort, at Tydskernes Vaastrand paa Gnebestdelse af Dannelselse og Intelligens i Slesvig, maa taale en betydelig Indskrænkning, og at dansk Sprog og Nationalitet, skjøndt man har gjort Alt for at holde dem nede, dog skyde frodige Stub, ligesom visse Planter, der trives og blomstre, uagtet man træder dem under Fødder.

XIII.

Det Tungemaal, som et Folk bruger, er ikke blot levende paa Folkets Læber eller bevaret i dets Skrifter, det gjentager sig ogsaa i Personnavne og Navne paa Stæder, Landsbyer, Gaarde, Floder og Bække o. s. v. Den sidste Klasse er næsten uden Undtagelse dannet af Ord, der finde deres Forklaring i Landets Sprog. Om Personnavne gjælder dette ogsaa for en stor Deel; dog findes der ogsaa en Deel, som ere laante andensteds fra, navnlig fra Bibelen; men selv i disse følger Nationaliteten sig ikke, idet Folket viser Forkjærlighed for visse Grupper af Navne, og forkaster andre. Var nu Slesvig et tydsk Land, saaledes som vore Modstandere paaستاac: da maatte vi finde tydske Ord i By- og Stednavne, og Personnavnene maatte ligeledes stemme med de almindelige tydske Navne. Men det forholder sig ganske anderledes. Den langt overveiende Masse af de Personnavne, som ere brugelige i Slesvig, ere danske og nordiske; en langt mindre Deel hidrører fra tydske Familier, der ere indvandrede og have fæstet

*) Enhver mindes hans Digt over Slaget den 2den April, foruden mange andre over de meest folkelige og nationale Gmner.

Bo i Landet, deriblandt en Mængde holsteenske Adelslægter, der deels endnu bestaae som adelige Navne, deels ere blevne optagne af Adelsens Undergivne og Tjenere. Alle ældre Navne paa Landsbyer, Gaarde og Stæder ere danske, og kun en Deel nyere af indvandrede holsteenske Familier kjøbte eller byggede Gaarde, have faaet tydske Navne. Dette skulle vi nærmere oplyse.

Det er en Egenhed ved danske og overhoved nordiske (ligesom ogsaa engelske) Familienavne, at de hyppigen dannes ved Tillægget *søn* eller *sen*, fviøet til det egentlige Personnavn. Denne Maade at danne Navne paa, som er fremmed for Tydskland, gjenkommer overordenlig hyppig i slesvigiske Navne. Som Exempler anføre vi iflæng følgende, der ere tagne af Skrifter handlende om Slesvig eller af offentlige Aftstykker med Underskrifter af Slesvigere eller af Fortegnelser paa Medlemmer af selskabelige Foreninger sammesteds: *Kassen, Knudsen, Nielsen, Henrikken, Kalleesen, Jespen, Johansen, Bondesen, Brorsen, Klausen, Feddersen, Nansen, Jensen, Hansen, Petersen, Henningsen, Jessen, Ebsen, Nielsen, Christensen, Baulsen, Olsen, Mikfelsen, Fallesen, Jespersen, Andersen, Sørensen, Jørgensen.*

Fremdeles: *Griffen, Magnúsen, Johnsen, Thygesen, Vil-ladsen, Thøstesen, Aderssen, Lauesen, Jversen, Ketilsen, Thor-sen, Rigelsen, Gunnesen, Truelsen.*

Man lægge Mærke til, hvor almindelige gjængse og ud-bredte over hele Danmark de første af de anførte Navne ere, og hvilket Præg af ældgammel dansk og nordisk Oprindelse de sidste have; flere af dem forekomme i vore Oldskrifter og maae forklares af det nordiske Oldsprog.

Andre forekommende Navne ere disse: *Bruun, Juel, Ul-dal, Birkedal, Mørk, Skou, Storm, Lund, Krogh, Hjort, Ravn, Bjørn, Barfod, Balsløv.* Ogsaa disse Navne ere vel-

bekjendte for danske Dren, og deres blotte Ordbetydning viser dem som Danske.

Foruden de mange blandt Danske gjængse Fornavne, som Knud, Peder, Niels, Hans, Ole, Christen, Jens, Jeppe og de mindre hyppige, men ældgamle, som Thyge, Thøste, Laue, Adser, Ketil, Gunner, Truels, Iver, Erik, Magnus, hvilke allerede ligge i de anførte Familienavne paa sen, skulle vi endnu tilføie Arent, Boe, Broder, Bonde, Enevold, Frelle, (Fridleif?) Gyde, Hagen, Ingvar, Mogens, Ove, Thorsten, Tjelle eller Tjelluf; og Fruentimmernavne som Bodil, Thyre, Gunder, Gye, Boldborg.

I disse Navne skal man have ondt ved at finde noget Tydsk: Alt er dansk og nordisk.

Det samme gjentager sig, naar man betragter de flesdigste Stednavne. Vi skulle gjennemgaae en Deel af dem efter deres Endelser.¹⁾

A a, Lindaa, Bondeaa.

A g e r, Broager.

B æ k, Eggebæk, Holbæk, Bøbbæk, Torbæk, Keerbæk, Øbbæk.

B r o, Stoffebro.

B y, Borreby, Gunnelsby, Kjærby, Ketelsby, Svensby, Drengesby, Gammelby, Brodersby, Viby, Adelby, Truelsby, o. s. v.

1) De fleste af disse Endelser ere selvforstaaelige; kun om et Par tilføies en Oplysning: Endelsen i b antages at betyde Høi, og er af nordisk Oprindelse, u m eller om er den gamle Dativ i Fleert., der brugtes for at betegne et Sted; r u p, d r u p, t r u p kommer af Ordet Torp, og betegner en By, der er uddygget og anlagt fra Hovebøden, Adelbøden; r y, r y d e, r ø d angiver, at Stedet er anlagt ved Rydning af Skov; den hyppige Endelse l e v eller l ø v kommer af iel. leifð Efterladenskab eller af Fleert. leifar Levninger, og betyder da Fordeiendom. Endelsen v i d eller v e d betyder Skov. (See N. M. Petersen om danske og norske Stednavnes Oprindelse i Nord. Tidsskr. for Oldk. II. 35 fig.)

Bol, bølge, balle, Thorsballe, Storballe, Orballe,
Nyballe, Adferballe, Thorsballe, Langballe.

Borg, Svenborg.

Drup, trup, rup, Sverdrup, Estrup, Hastrup, Ho-
strup, Lovstrup, Bilstrup, Satrup, Kolstrup, Fjeldstrup,
Ulstrup, Lofstrup, Kollerup, Frørup.

gaard, Braagaard, Heegaard, Havggaard, Dgaard, Lunds-
gaard, Drengesgaard.

Have, Kallehave.

Hoved, Graahoved, Egchoved.

Hvi, Snoghvi, Storhvi.

Holm, Nyholm, Hestholm, Bipholm, Brunsholm.

Ild, Arrild, Abbild, Bonsild.

Kjær, Eskjær, Ellekjær, Holmkjær, Koldkjær.

Kilde, Thorskilde, Hvidkilde.

Løv eller løv, Bolderslev, Thinglev, Frølev, Seierslev,
Loveslev, Harrislev.

Lund, Ellund, Joldelund, Fruerlund, Gammellund, Bøge-
lund, Joverslund, Skadelund, Gyldenlund.

Løkke, Emmerløkke, Hesteløkke, Faareløkke, Gammelløkke.

Mark, Eskilsmark.

Nakke, Birkenakke.

Næs, Grimsnæs, Bøgenæs, Egenæs, Espenæs, Ulpenæs.

Ris, Eskris.

Ry, ryde, rød, Bregury, Binnery, Guderød, Bøgerød.

Skov, Thingsskov, Juulskov, Bøgeskov, Aastov.

Sted, Rungsted, Sigersted, Thorsted, Drengsted.

Sø, Oversø, Træsø.

Thing, Gelthing.

Tost, Havetost, Gjentost, Tertilstost, Birrestost, Faare-
tost, Hestetost, Koltost, Baldemarstost, Lyngtost, Rune-
tost.

B a d , Bredvad, Bøgvad, Dnyvad.

B a n g , Gaardvang, Svvang.

B i d eller ved, Handevad, Sundevid, Lindevid.

B r a a , Søllingvraa, Føldevraa, Aabenraa.

B m eller om, Stubbum, Lygum, Børlum, Karlum, Klin-
tum.

B , Bæversø.

Disse Navne lyde fortrolige og hjemlige for enhver Dansk; de gjenkomme i alle Egne af Danmark, flere af dem tillige i Norge og Sverrig. En stor Deel ere tillige blevne vidtudebrede Familienavne. De ere tagne fra forskjellige Egne af Slesvig, men fornemmelig fra den sydlige Deel, hvor Tydsken, meer eller mindre har trængt ind. Mange forekomme imidlertid to eller flere Gange, baade i Syd=Angel og Svansø og tillige i de nordligste Egne af Hertugdømmet.

I Husum Amt og de sydlige Egne af Flensborg og Gottorp Amt findes blandt flere følgende: Joldelund, Skorbølle, Vandrup, Tornskov, Sigersted, Stendrup, Gammellund, Søllerup, Hunnsby, Bregner, Hunding, Esberstoft, Kraglund, Thorsbæk, o. s. v.

I Angel forekomme blandt andre følgende: Døbæk, Thorbæk, Thorsted, Thorsballe, Thorskilde, Svensby, Gunnelsby, Ketilsby, Borrebj, Brodersby, Truelsby, Bondeaa, Kollerup, Sattrup, Ulstrup, Tostrup, Arrild, Eskjær, Ellekjær, Egehoved, Storhøi, Iverslund, Bøgelund, Kyholm, Hestholm, Gaareløffe, Gammelløffe, Grimsnæs, Eskriis, Birkenakke, Binnersy, Bøgerød, Gjentofte, Runetofte, Terkilstofte, Hestetofte, Thingskov, Gaardvang, Lindevid, Bæversø, o. m. fl.

Hvilken Masse af danske Navne, der forekomme i Svansø, er ovenfor anført (S. 71).

Rigtignok ere en Deel af disse Navne blevne ilde forbreiede og forvanskede af tydske Skrivere, Fogeder og Herre=

mænd. Saaledes er Snoghøi gjort til Schnaghøi, Ektriss til Esgrus, Koldfjær til Kaltentkirchen, Kirkeby til Karby, Eskilsmark til Eschelsmark, Urmark til Ohrfeld, Rønhave til Rønshof, Bregning til Brebling, Ryekloster til Ruhelkloster, Ulvekrat til Ulegraf, Risvraa til Riesgrau, Smaabøl til Schmøl, Thorskilde til Tordschel, Skovlund til Schaaflund, Lyngsted til Løvenstedt, Tolveslev til Tollschlag, Runetost til Rundhof, Grumtost til Grundhof eller Grünhof.

Herved maa imidlertid gjøres den ikke uvæsentlige Bemærkning, at disse Fordreielser ere forbeholdte tydske Skrivere og Embedsmænd; Menigmand udtaler, selv i de sydlige Egne, i Almindelighed Navnene rigtigen. Den menige Mand siger Harsløv, og ikke Hadersleben; Dovenraa, og ikke Apenraee; Lyksborg, og ikke Glücksburg; Graasteen og ikke Gravensteen¹⁾; Runtout (Runtoft i Sydangel), og ikke Rundhof; Grumtout, (Grumtost i Nordangel), og ikke Grundhof eller Grünhof.²⁾

At tydske Skrivere saaledes have kunnet forqvæle danske Navne, kan man isvrigt ikke saa meget undre over, naar man i tydske Skrifter læser saadanne lærde Forklaringer paa danske Ord, der forekomme i det slesvigiske Landbovæsen, som disse: Bonde bør udledes af „einem gebundenen Manne“; Landgilde af „einem ländlichen Feste“, Ornum (et gammelt dansk Ord, der betyder Jord udtaget fra Jordsælledskabet til Enkeltmands Gie) at forklare af „heiligen Hainen von Ornumsbäumen anpflanzt!“³⁾ De fare imidlertid ikke meget

1) Dgfaa Danckwerth anf. St. S. 102 skriver paa Tydsk Grauenstein og Glücksbürg.

2) Om Almuens Udtale af de to sidst anførte Navne see Jensen Kirchl. Statistik S. 978, og Besch. von Angeln S. 237.

3) Stederne, hvor disse Forklaringer findes, angives af C. Paulsen i N. Staatsb. Mag. II. 871 Noten (Etwas über die dänische Sprache in Sundewith).

bedre med deres eget Sprog, som de fylde med en Mængde danske Udtryk, laante især af Rets- og Landvæsen sproget, der tage sig høist besynderlig ud i Lydsken.¹⁾

XIV.

Danmark er rigt paa gamle Sagn, der gaae saa langt, som det danske Tungemaal lyder. Sagnet er ligesom et nyt Sprog, gennem hvilket Folkets Aand aabenbarer sig for os. Naar vi sige, at et Folks aandelige Eiendommelighed lægger sig for Dagen i dets Historie, Love, Sæder og Indretninger: da er dette tilvoksne sandt; men det gjælder da af disse Elementer at udfille det Tilfældige og Fremmede, for at komme til Anskuelse af, hvad der er det Almindelige og det som egentligen udtrykker det folkelig Eiendommelige. I Folkesagnene har Folket selv allerede gjort dette Arbejde for os. Folkets aandelige Skikkelse og Charakter træder os her af sig selv imøde, og vi synes ligesom at kunne gribe den, da den overalt skiner igjennem, næppe tilhyllet af Ordnes Dække. Sagnet omfatter Alt, hvad der sætter et Folks Tanke, Følelse og Indbildningskraft i Bevægelse; Historiens Minder og Fremtidens Haab, Sjælens Lidenskaber og Menneskenes mangfoldige Kæm-

¹⁾ Saadanne ere f. Ex. Løge (Løgd), Schifferlag (Skipperlaug), Abnahme (Aftøgt), Abfall (Aftalb), Dingswinde (Tingsvidue), Schoßmal (Skudsmaal), Mageschiftung (Mageskifte), Iagbieten (Løbhyde), Erdgut (Jordegods), Echtebrief (Egtebrev), Uebertriften (Overdrev), Stevenbrief (Stævnebrev), Ausflüthter (Udflytter), Bauhabe (Bøhave), Eraben (enErave Korn), Krubschüße (Krybskytte) Festegüter (Fæstegods), o. s. v. (Wimpfen, anf. St. S. 247). — Man begriber, at en Mængde sige Ord anvendte i det slesvigske Høithyd, hvorpaa vi ovenfor (S. 96) have givet Exempler, maa frembringe et ganske eget Sprog, og at Køls Dom om slesvigske Lydsk ikke er aldeles uden Grund.

pen og Stræben, Naturen saaledes som den viser sig for Diet, og dens hemmelige Virken i Jordens Indre, Livet, som rører sig i Havets skjulte Dyb og Skovenes Dunkelhed: Alt bliver Gjenstand for denne Folkedigtning, der skyder frem ligesaa uvilkaarligt af Folkets Indre, som Blomsterne af Jordens Skjød. Fortidens Helte og de suundne Dages Bedrifter drager Sagnet indensfor sin Kreds, og ubefymret om Historiens Ord omdanner Folket dem efter sit Billede, skaber dem saaledes, som de maatte være, for at Folket skal erkjende dem for sine. Havet og Jorden og Luften fylder det med sine Skabninger. Dersom da Slesvig virkelig er et dansk Land og dets danstalende Beboere af dansk Rod og Stamme ligesaa godt som Nørrejyder og Fynboer: saa vil dette heller ikke fornægte sig paa Sagnets Omraade; fælleds Folkeand giver fælleds Sagnverden. Skjøndt Stedet her ikke tillader en udsørlig Behandling af dette rige Gemme, saa skulle vi dog anføre saa meget, at det maa blive klart, at det er en dansk Grund, vi træde paa, naar vi bevæge os i Sagn, der leve i Minde og Tale hos den danske Befolkning i Slesvig, at det er danske Oldtidserrindringer, danske Følelser, Forestillinger og Tankebilleder, der her træde os imøde.

Om de Forandringer, som den jydsk Halvø i siærne Tider har lidt ved Havets Indbrud, findes et gammelt Sagn, der lever baade i Nørre- og Sønderjylland. Der fortælles nemlig paa Den Sylt og i Eggen omkring Rissumfjord i Nørrejylland og i det Indre af Sønderjylland f. Ex. i Agerstov Sogn, at en Dronning af England af Hævnjærrighed har foraarsaget denne Skade. Hun var nemlig forlovet med en Konge af Danmark, men denne vilde ikke holde det Ægtefælskabsløfte, han havde givet hende. For at hævne sig lod hun ved et slykaarigt Arbejde den Landtunge gjennemskjære, som forbandt England og Frankrig, hvorefter Havet voldsomt brød

ind og bortskyllede en stor Deel af den jydsk Halvø. Naturkyndige finde det ved en Undersøgelse af Naturforholdene bekræftet, at en af de ældste store Oversvømmelser, der har ødelagt Jylland, er forarsaget ved et Gjennembrud af Havet, hvorved Kanalen mellem England og Frankrig dannedes ¹⁾.

Sagnene om de gamle Guder ere nær ved at udslukkes i Nordens Lande; kun hist og her i enlige og affides Egne lyder endnu en enkelt Tone op fra den fjærneste Oldtid. Værigt ere de Minder, som knytte sig til Stednavne, idet de vidne om, at Guden her har været dyrket, eller at Begivenheder ere forefaldne, som Folket har sat i Forbindelse med Gudernes Historie. Af slige Navne findes ikke faa i Sønderjylland. I Sognet Bjert i Tyrstrup Herred findes ved Landsbyen Binderup en stor Blads, 240 Fod i Omkreds, omgiven med mægtige Kampesteene; Bønderne vise Stedet og falde det endnu Thors Have (isl. hof, Gudehuus) ²⁾. I det sydlige Slesvig er denne Guds Navn ligeledes meget hyppigt; saaledes findes i Angel Thorsbæk, Thorskilde, Thorsted o. fl., ligesom Navnene Thor og Thorsen oftere forekomme hos Personer. — Odins Navn ligger i Bonsild, d. e. Odinsild eller Odinshøi (Tyrstrup Herred), i Bonsbæk, d. e. Odins Bæk (Haderslev Herred). Freis Navn gjenfindes i Frøslev (Vies Herred), Frørup (baade i Angel og Tyrstrup Herred). Tyrstrup (i Herredet af samme Navn) og Tiuslund eller Tirslund (i Nørre Rangstrup Herred) vidne om Guden Tyr. Balders Navn forekommer ikke blot i Bollerslev og Biolderup (Haderslev Amt), men Sagnet lever

¹⁾ G. Forchhammer i Dansk Folketale for 1844, S. 84 fig. Ifølge mundlig Beretning lever Sagnet ogsaa i Aggerskov Sogn.

²⁾ G. Paulsen, Bemerkungen auf einer Reise im Nordl. Schl. N. Staatsb. Mag. II. 870.

endnu om hans Drab ved Høder eller Haber, hvis Navn gjenfindes i det nærliggende Haberslev¹⁾. Legen Valder Rune, der ogsaa minder om denne Gud, voves endnu af Børn paa flere Steder i Sønderjylland, navnlig i Egnen af Flensborg og i Haberslev Amt²⁾. Dette turde være tilstrækkeligt til at vise, at ogsaa Slesvig har havt Lod og Deel i Nordens gamle Gudelære.

Nordens Sagnhelt Stærkodd er ikke glemt i Slesvig, hvor man paaviser de Steder, hvor han færdedes³⁾, og endnu mindre er det Tilfældet med Holger Danske. Da for nogle Aar siden en Slesvigholstener i Stænderforsamlingen manede Keiser Frederik Rødfægs Skygge frem af Graven til Rædsel for alle Danske, var en slesvigsk Bonde, Nis Lorenzen fra Likholt, ikke seent med at stille ham Holger Danske til Møde. Holger Danske er den af Fortidens Helte, ved hvem den danske Almue helst dvæler. Han sidder i sit Gravkammer beredt til at træde frem som Danmarks Frelser i Nordens Time. Nørrejyderne fortælle, at Tyrken — med dette Navn betegner man den farlige Fjende — skal engang komme saavidt, at han kan vande sine Heste i Viborg Sø; men da fremstaaer Holger Danske og jager ham paa Flugten. Men Sønderjyderne lade Tyrken ikke komme længere end til Kongeaalen. Naar han har naaet den, træder Holger Danske frem af sit Gravkammer i Høien ved Møgeltonder og frelser Danmark, idet han fordriver Fjenden med en Hær af tolv Aars gamle

1) Rhode Saml. til Haberslev Amt S. 477. Man paaviser ogsaa der Valdershøi.

2) Raff, Morffabslæsning, 1839. S. 506. Müllenhoff Sagen, Märchen und Lieder aus Schl., Holst. und Lauenborg. Kiel 1845 S. 606.

3) Rhode, Saml. til Habersl. A. Bskr. S. 353.

Drenge; thi andre ere ikke bleve tilovers efter den foregaaende blodige Kamp¹⁾).

Til de mange Gravhøie, som findes rundt omkring i Slesvig, knytte sig Sagn af aldeles samme Præg som overalt i Danmark. Som oftest veed Almuen tillige at angive Navnene paa de begravne Helte, og disse ere da de samme, som have vundet Navnfundighed i Danmarks Oldsagn. Paa Marsterne ved Landsbyerne Havetoft, Loit og Thorsballe i Angel findes en Mængde Gravhøie. Her skal nemlig i gamle Dage være holdt et stort Slag. I den største af disse Høie fortælle Egnens Beboere, at Kong Frode hviler, og bestyrke deres Udsagn ved at anføre et Niim, som er gjængs der paa Stedet.²⁾ I en Høi ved Kirkeby (Haderslev Amt) ligge efter Sagnet tvende Helte begravne, der hedde Grim og Bogu. Om Kong Dan beretter det slesvigiske Sagn, at han havde sit Sæde i Byen Slesvig og lod sig begrave i en med Kampstene omgiven Høi ved Kurborg. Kong Hiarnes Høi viser man ved Klipleb (Lønder Amt); Andre paaftaae, at det rette Sted er Hiarneby ved Flensborg. I det angelske Sogn Dværn fortæller man, at en Helt ligger begravet i Ravnhøi med sin Hest og Rustning og et kostbart Sværd³⁾. I Landsbyen Selt ved Slien skal en gammel Konge Sigurd Falle ligge begravet i en Kjempehøi, som angives at hedde Kongsie-Høi⁴⁾.

Det skønne Sagn om Hagbart og Signe lever endnu paa Als, om det end efter en i Folkesagnet vanlig Om-

1) Dannevirke 1843 Nr. 48. Smlgn. Thiele, Danmarks Folkesagn I. 18 fig.

2) Müllenhoff, Sagen und Märchen aus Schlesw. Holst. S. 584.

3) Thiele, anf. St. 1. 14. Müllenhoff, anf. St. S. 374—75, 584.

4) N. Staatsb. Mag. II. 629.

flytten af Tiberne, er henført til Riddertiden. ¹⁾ I Sundevid veed man at berette, at der engang boede en from Ridder i Broager, som havde gjort det Løfte at drage som Pilegrim til den hellige Grav. Ved sin Afreise bad han sin Hustru, som var frugtsommelig, at, hvis hun fødte en Søn, hun da vilde lade sætte et Taarn paa Kirken i Broager; men fødte hun en Datter, skulde hun lade Kirken kullet, som den var. Da han efter fuldendt Pilegrimsfærd kom tilbage og nærmede sig sit Hjem, saae han tvende Taarne hæve sig over Broager Kirke: hans Hustru havde født ham tvende Sønner. Dette er Sagnet om Absler Ryg til Fjennesløvlille og hans tvende Sønner, Absalon og Esbern Snare, hvilket fra Sjælland er vandret over til Sundevid ²⁾.

Om den blodige Kamp i Tiislunde Kirke, hvor Tule Bognsen dræbte Svend Graa, der havde forhaanet hans Moder, melder ikke blot den gamle Folkevise, der begynder med de Ord: „i Lunde Kirke hyppes en Stevne“, men Sagnet lever paa Stedet. ³⁾ Skuepladsen for Bisen om Hr. Tønne eller Runernes Magt er Den Als. ⁴⁾

Dronning Margrete, som Almuen for hendes mørke Ansigtssfarve kaldte Sorte Grete, eller Sprænghest, fordi hun red saa stærkt, er bekendt i Historien som en mandig og villiefrastig Kvinde, der i vanskelige Tider styrede Riget med Kløgskab. I det øvrige Danmark veed Sagnet dog ikke at fortælle Meget om hende, men desto mere i Slesvig, der var den vigtigste Skueplads for hendes Virksomhed. Her drog hun selv

¹⁾ Dannevirke 1843, Nr. 48. Müllenhoff, anf. St. S. 49.

²⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 542. Smlgn. Thiele, anf. St. I. 30.

³⁾ Thiele, anf. St. I. 248. Udvalgte danske Viser fra Middelalderen, II. 208. Smlgn. Rhode, Saml. til Haderslev N. Bestr. 476.

⁴⁾ Udv. danske Viser I. 281.

i Felten for at hævde sin 12aarige Søn Erik Glippings Ret mod de holsteenſke Grever, her gjorde hun ſig navnkundig ved paany at befæſte det forfaldne Dannevirke, ſom Almuen der i Egnen endnu hyppig efter hende kalder Margretevold. Egeſaalidet ſom Kong Baldemar Atterdag, ihvor ſtore end hans Fortjenefter vare, blev hun dog nogenſinde Folkets Yndling. Hendes mørke alvorlige Udſeende, der forøgedes ved den ſorte Dragt, hun bar ſom Enke, den Strængthed hun viſte, de beſværlige Arbejder, hun paalagde, og hendes, ſom man ſyntes, uqvindelige Væſen, behagede ikke Almuen. Den beſtylber hende for, at hun til Fuldførelſen af Dannevirkes Befæſtning har havt Viſtand af onde Mander; man ſeer hende derfor ofte om Natten fare urolig hen over Dannevirke mellem Hebeby og Hollingſted i ſin ſorte Dragt ſiddende paa en sneehvid Ganger. Har Noget anlagt Plantninger eller Bygninger paa Volden, da ødelægger hun det; thi hun kan ikke lide, at man bygger eller graver i den Vold, hun har anlagt til Rigets Forſvar. Paa Kropheden mellem Dannevirke og Eider viſer man en Hvi, ſom hedder Dronningehøien, hvori en fjendlig Fyrſte, ſom hun fældede i Lyekamp, ſkal ligge begravet. Selv nede i Holſteen og Nordthyrſkland viſer man Befæſtninger, ſom hun ſkal have anlagt, naar hun beleirede fjendlige Byer. Hun viſer ſig ofte om Natten for Fiſterne ved Elien, og ſtaffer dem en god Fangſt, naar de lyde hendes Bud, men overtræde de dem, da bliver det deres Undergang. Sine Fjender overvandt hun ligesaameget ved Liſt ſom ved Tapperhed; naar hun red omkring i Landet, lod hun ofte Heſteſtoene ſætte omvendt under Heſtenes Hove, ſaa at Ingen vidſte, hvor hun var. Hun beſad ogsaa Spaadoms-gave, og har efterladt mange Spaadomme om Danmarks Fremtid. ¹⁾

¹⁾ Wiernazki, Volksbuch für Schl. Holst. u. Lauenb. 1844. S. 87. Müllenhoff, anf. St. S. 18. 275. 342. 585—86.

Det var ikke blot Gurre, Kong Valdemar Atterdag elskede saa høit, at han gjerne vilde undvære Himmeriges Glæde, naar han blot maatte jage i Skovene deromkring. Det slesvigiske Sagn tillægger ham den samme Kjærlighed til Eggen omkring Bau ved Flensborg. Her lod han en Dag i sin Jagtglæde de samme formastelige Ord falde; men til Straf maa han nu jage der til Dommedag. Selv ned til Stadsgraven ved Flensborg trænger om Natten Larmen af hans vilde Jagttummel, naar han med sit Følge af Hunde og Jægere farer gjennem Luften. Dette kalder Almuen „Kong Volmers Jagt“. ¹⁾

Heller ikke om de danske Kongers Kamp med de senere Hertuger af Slesvig tier Sagnet ganske. Det berettes, at en dansk Konge, hvis Navn ikke angives, blev overrumplet i det førnævnte Bolleråslev af de hertugelige Folk og var nærved at tages til Fange. Men en tro Slesviger reddede Kongen ved List af den overhængende Fare og fik til Belønning Stattefrihed for den Gaard, han eiede i Bolleråslev. Gaarden hedder Friplov og bevarer endnu sin gamle Stattefrihed. ²⁾

Hele den Verden af overnaturlige Væsen, hvormed den danske Almues Indbildningskraft saa gjerne sysselsætter sig, har hjemme ligesaavel i Slesvig som andensteds i Danmark. Ellegigerne opføre deres lette Dands paa Engene eller de aabne Pladser i Skovene om Aftenen i Maanestien; Havfruerne løfte deres skjønne Krop over Havsladen og søge ved lokkende Sange at drage de Uforsigtige, som betroe sig til dem, ned i Dybet; Dværgfolket eller de Underjordiske færdes under Jorden og holde der deres Gilder, Barsler og Bryllupper ligesom Menneskene over Jorden; Nissen springer omkring med sin lille

¹⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 361.

²⁾ Raft Nordfabelsæning 1839 S. 505.

røde Hue i Stald og Kjøkken og Kjælber, og øver allehaande Smaaondfkab. I alt dette er der ingen Forskjel, enten man er Vesten eller Østen for lille Belt, Sønden eller Norden for Kongeaaen.

Ved Landsbyen Haverslund ikke langt fra Aabenraa findes en Høi, hvor Ellepiger ofte pleie at færdes. En Karl havde lagt sig til at sove der, men vaagnede midt om Natten ved en yndig Musik, der løb for hans Øren. Han saae nu tydelig tvende Piger, der dansede let hen for ham og gjorde ham mange Spørgsmaal. Men han forblev taus, thi han vidste det var farligt, at indlade sig i Samtale med slige Væsenener. Da hørte han dem synge:

„Na hør, do Ungersven! aa vil do int'
 Mæ os i Auten tael',
 Saa skal inden Rok gael' di' solslavn Kniv
 Ret lig dint Hiaert' i Dvael'.“

Da han hørte dette, blev han forfærdet og vilde just til at tale, men i det samme galede Hanen, og Ellepigerne forsvandt. ¹⁾

Ogsaa i Angel og flere Steder hører man ofte slig deilig Musik tone op fra Høiene. ²⁾

Troen paa Bjergfolk, Underjordiske, Høifolk eller Dværge er udbredt over hele Slesvig. Den findes ikke mindre i Angel og Sundevig end i Nord- og Vestflesvig, og hvad der er mærkeligt, man har bevaret det gamle Navn Finn, hvormed

¹⁾ Thiele II. 214. Müllenhoff, anf. St. S. VI. betragter Forekomsten af dette og lignende Sagn som et Vidne om Slesvigs danske Nationalitet, da de egentlige Sagn om Ellepiger ere fremmede for Lybfland.

²⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 604.

sligt Troldsfolk betegnedes i Nordens Oldtid. ¹⁾ De ere endnu fløgtige Smede ligesom i Oldtiden, og den Forbigaaende kan ofte høre dem arbejde med Hammer og Fjil inde i Høien. Undertiden hæver Høien sig og staaer paa gloende Piller, saa at man ret kan see, hvorledes de færdes derinde. Med Menneskene have de meget Samqvem, laane Redskaber og Bohave af dem, som de bringe ordentlig tilbage, naar de have brugt dem, ere ofte selvbudne Gjæster ved Gilder og Bryllupper, og tage hemmelig Deel i Maaltidet. ²⁾ Nu stcer dette dog ikke saa hyppigt som før, da Kongen af Danmark skal have ladet deres Udgange tillukke og stille Vagt for dem, saa at de vanskeligen kunne slippe ud ³⁾.

Nisfer kalder man i Slesvig ogsaa Boge eller Nissepoge, fordi de see ud som Smaadrenge. Forresten fortæller man her om dem det Samme som overalt i Danmark. De ere hurtige Væsener, som færdes baade Dag og Nat; naar man behandler dem godt og giver dem deres Ret Grød i rette Tid, ere de meget nyttige, hjælpe Lyendet med allehaande Huusgjerning og bringe Lykke til det Huus, de opholde sig i; men gjør man dem Fortræd, da undlade de ikke at hævne sig eftertryffeligt. ⁴⁾

Troen paa Barulve har ogsaa hjemme i Slesvig ⁵⁾, og om den uhyggelige Helhest, der er saa frygtet af den danske

¹⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 292. 300.

²⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 279—80. 296—97. 283—84. Aldeles de samme Træk forekomme hos Thiele om andre Egne i Danmark.

³⁾ Volksbuch für Schlesw. Holst. 1844. S. 81.

⁴⁾ Dannevirke 1840 Nr. 18. 1843. Nr. 53. Müllenhoff, anf. St. S. 325—27. 337.

⁵⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 231. 233—34. Emlgn. Thiele II. 279 flg.

Ulmue, har man mange Fortællinger. Ogsaa ordsproglige Talemaader knytte sig til denne Tro. Saaledes siger man om En, der er sluppen fra en farlig Sygdom: „Han har givet Døden en Skjæppe Havre“ eller „han har affjøbt sig med Hel“, (han har kjøbt sig af med æ Hel.) Til En, der besørger et Grinde langsomt, siger man: „Du er god at stifte efter æ Hel.“¹⁾ Ordet er som bekjendt oldnordisk.

At de Underjordiske kunne forbytte christne Folks Børn, og lægge en Skifting isteden, hører ligeledes til den glængse Folketro i Slesvig, og man anvender samme Forsigtighedsmidler imod Forbytelsen som andensteds i Danmark.²⁾ Om skjulte Skatte og Drager og Lindorme, der ruge over dem, sarnes heller ikke Fortællinger. Blandt andet skal en stor Skat være begravet i Ruinerne af det gamle Duborg ved Flensborg, hvor der ogsaa findes en Slange med en Krone paa Hovedet.³⁾

Jætter har der forðum været i Landet ligesaavel som Dværge. Et Beviis derfor ere de umaadelig store Stene, som man ofte finder ikke langt fra Kirker. Disse have de hedenske Jætter villet slænge mod Kirkerne, men de have taget feil af Maalet, saaledes at Stenene ere nedfaldne i nogen Afstand. Saadanne Stene seer man f. Ex. ved Arrild, Spandet og Middelby Kirker. En Jætte vilde engang kaste en saadan Steen fra Sundevid over Flensborgfjord og langt ind i Angel mod Kirken i Dværn, men den kom ikke længer end til Hatlund, hvor den endnu ligger. Ved Dollerup i Angel ligger en stor Steen, som en Jætte har kastet over fra Fyen;

1) Müllenhoff, anf. St. S. 245. Smlgn. Thiele II 293.

2) Müllenhoff, anf. St. S. 313—14. Smlgn. Thiele II 276 flg.

3) Müllenhoff, anf. St. S. 238, 347, 355.

den kaldes endnu Fyenstenen. ¹⁾ Ved Dyppelbjerg i Sundevid findes en Steen, som, uagtet man har sprængt meget bort af den, endnu er 45 Alen i Omkreds. Den laae før paa Als; men en Jættinde slængte den over Alsfund efter en Jætte, som havde fornærmet hende ²⁾.

Til Kirkebygninger, Taarne, Klokker, Døbefonder og andre hellige Gjenstande knytte sig en Mængde Sagn, som forklare Anledningen til Kirkens Bygning, Aarsagen, hvorfor den ligger paa dette Sted, og ikke paa et andet, som synes langt beqvemmere, ³⁾ eller berette om den Straf, der har rammet dem, der forsyndede sig mod det Hellige. De gjentage sig med næsten stereotypisk Uforandrethed overalt i Danmark. Det meest fremstikkende Træk i disse Sagn er den særegne Fornuelse, som Folketroen har fundet i at lade det Hellige fuldbringes netop ved vanhellige Kræfter, som have laant deres Hjælp i Haab om at fordærve christne Sjæle, men stufede i deres onde Beregning, have maattet arbejde uden Løn. Saaledes fortælles, for at anføre et Exempel, om Egvads Kirke, at Bygmesteren havde paataget sig at gjøre den færdig til en vis Tid, men ikke saae sig istand til at holde sit Ord. Mismodig herover gif han omkring og pønsede paa, hvad han skulde gjøre. Da kom der et lille Væsen, en Dværg, hen til ham og tilbød at ville fuldføre Kirken inden frøie Tid; men da skulde Bygmesteren udfinde, hvad han hed, eller ogsaa tilhøre ham med Liv og Sjæl. Bygmesteren loe ad den Lille, som han ikke troede kunde udføre de store Ting, han lovede, og uden at tænke videre over det, gif han ind paa Forslaget.

¹⁾ Jensen, Beschreib. von Angeln S. 156. Dannevirke 1844 Nr. 57. Müllenhoff, anf. St. S. 271.

²⁾ Raaf Morkstabelæsning 1839 S. 447.

³⁾ Jensen, Besch. von Angeln S. 126—27.

Han meente i alt Fald nok at kunne faae hans Navn at vide af hans Medhjælpere. Men den Lille brugte ingen Hjælpere, og det gif saa hurtigt for ham, at Kirken var nærved at være færdig. Nu blev Bygmesteren fortvivlet og gif i sin Angst ud paa Marken; som han gif omkring her, hørte han pludselig en syngende Røst, som lød inde fra en Hvi:

„Byt! vær still' Baen mint,
Maaen kommer Faer Zi
Mæ christen Bloi te dø“.

Nu var Bygmesteren frelst og blev glad. Næste Morgen, just da Trolden var ifærd med at sætte den sidste Steen ind, gif han hen til ham og sagde:

„Go Maaen Zi! Go Maaen Zi!
Sætter do no den fiste Steen i!“

Ved at høre sig nævne ved Navn blev Trolden som rasende, slængte Stenen langt bort og foer sin Wei. Det har siden aldrig villet lykkes at tilmure det lille Hul, som blev tilbage, i hvor ofte man har forsøgt derpaa; Stenen falder bestandig ud ¹⁾.

Paa lignende Maade er Munkebrarup Kirke i Angel bygget. Her hed Trolden Sipp ²⁾.

Endnu kan nævnes Troen paa Cyprianus's berømte Bøger og de saakaldte forte Kunster, geistlige Mænds Gyne til at hæve Trolddom, vise igjen, mane Djævelen og onde Aander, som er saa udbredt og rodfæstet hos den danske Almue (og overhoved i Norden), -medens den er fremmed for Lydskland. ³⁾

¹⁾ Dannevirke 1840 Nr. 18. Müllenhoff S. 299.

²⁾ Müllenhoff, anf. St. S. 602.

³⁾ Müllenhoff, anf. St. S. VI. 147. 149. 192-95. 197-99. 554-56. Jensen, Beschreib. von Angeln 158.

Vi have antydet en Deel af de mere fremtrædende Træk i den slesvigiske Folketro og fundet, at Sagnene baade i Indhold og Form aldeles stemme med dem, der leve hos den øvrige danske Almue. Dette Sagnfælledskab er ikke mindre beviseende for Befolkningens Nationalitet end Sprogfælledskabet: thi begge ere umiddelbare Udtryk af Folkeaanden. ¹⁾

XV.

Ordsprog, Mundheld og billedlige Talemaader ere af ikke ringe Betydning som Udtryk af et Folks Eiendommelighed. De ere engang blevne udtalte, have fundet Gjenklang og af sig selv udbredt sig blandt det hele Folk. De gaae som Domme mellem Mand og Mand, der kort og fyndigt begrunde en Mening, udtale en Anskuelse over Livets Forhold eller en Jagtagelse over Menneskets Natur, og det falder Ingen ind at bestride deres Gyldighed. Men en saadan Hævd faae de kun, fordi de ere et Udtryk af Folkets Anskuelser, Meninger og Overbeviisninger; og ligesom deres Indhold udtrykke FolkeEiendommeligheden, saaledes er ogsaa deres Form bestemt ved samme. Vi skulle, for ogsaa fra denne Side at belyse Slesvigs Nationalitet, anføre nogle Ordsprog og Mundheld, der ere gjængse hos den slesvigiske Almue. De fleste forekomme overalt i Danmark, og de enkelte, som ere egne for Slesvig, vil enhver Dansk strax erkjende som danske i Aand og Form.

¹⁾ Til Overflødighed skulle vi ogsaa her anføre et tydsk Vidnesbyrd. Den oftere anførte Müllenhoff, hvem Ingen vil strakende Rgt til at dømmе, siger, efter at have omtalt adskillige eiendommelig danske Sagn, at disse og meget andet: „beweisen eben so entschieden wie die Sprache, daß die deutsche Nationalität hier ihre Grenze gefunden hat (anf. St. S. VI.)

En Løfse kan spørge mere end ti Bise kan besvare¹⁾.

Som man raaber i Skoven, faaer man Svar²⁾.

Det er for sildig at spare, naar man er kommen til Bunden³⁾.

Rigmands Datter og Fattigmands Stud bltve ikke gammel i Gaard⁴⁾.

Naar man slaaer iblandt en Flok Hunde, da piber den, man rammer⁵⁾.

Det gaaer lystigt, sagde Tordenskjold, da Kuglerne pøb ham om Dreene⁶⁾.

Som man reder, saa ligger man⁷⁾.

Den der giver, til han tigger, skal slaaes til han ligger⁸⁾.

Rom er ikke bygget paa een Dag.⁹⁾

Nye Koste feie bedst.¹⁰⁾

En Svale gjør ingen Sommer.¹¹⁾

Det er kun en Dvergang, sagde Ræven, da man traf Bælgen af ham.¹²⁾

1) Jenn Tunte kan spør' meer ind ti Viis kan svaer'.

2) Lisom En øver i æ Skou, saa fær En Svar te. („øve" er det islandste æpa.)

3) De er for sild' aa spar' aa æ Bond.

4) Rigmands Datterer aa Fattemands Stud, di vær int gammel i Gaa'rd.

5) Venn En slæer æblant en Flok Sunnd', dend En rammer, dend piver.

6) De gør lyste, soi Tordenskjold, da peev æ Kuller ham om æ Ører.

7) Lisom En reer, saaren liger En.

8) Dend der lovver te han tiger, skal slaaes te han liger.

9) Rom er int bygd aa jenn Dau.

10) Di ny Limer feier best.

11) Jenn Svael' gør inne Sommer.

12) De er kun en Øvvertog, soi æ Rævv, di traat o Bælle a ham.

De ere sure, sagde Ræven, da han ikke kunde naae Kønnebærrene.¹³⁾

Samme Betydning har det følgende Ordsprog, som bruges i Angel:

Jeg har ingen Tid, sagde Trosden, jeg skal til Bakkerballe.¹⁴⁾

Det er ikke godt at gabe imod Dønens Mund.¹⁵⁾

Den Fugl, der synger for tidlig om Morgenen, tager Høgen inden Aften.¹⁶⁾

Det er ikke Alt Guld, der glimrer.¹⁷⁾

Hvad kommer det Svinet ved, hvad Flæstet koster.¹⁸⁾

Hvo der ikke roser sine Varer, sælger ikke dyrt.¹⁹⁾

¹³⁾ Di er sur, soi æ Rævv om æ Kønnebær, da kund' han int naa 'em.

¹⁴⁾ E vild' nok hjælp døe nier a di helle Ting, soi æ Trolde, men æ hær inne Ti, æ Skal a Bakkerballe. Ordsprogets Oprindelse skal være, at En, for at trodse Djævelen, steg op i Kirkeetaarnet og holdt sig fast ved Kloffen, og opfordrede nu Djævelen til at komme og tage sig. Men denne, som ikke turde røre ham, saalænge han holdt sig ved Kloffen, der var indviet og hellig (di helle Ting), svarede ligesom Ræven, der fandt Kønnebærrene sure, fordi han ikke kunde naae dem, at han ingen Tid havde, da han havde Forretninger i Bakkerballe. Dette Sted var nemlig berøgtet for Slagemaal og Ugudelighed, som fandt Sted ved Gilderne. (Jensen, Beschr. von Angeln S. 157.)

¹⁵⁾ De er int got aa gaf æmod Dønensmund. Meningen er, det er ikke godt at trættes med de Mægtige.

¹⁶⁾ De Souel, der synger for stille om Maanner, teier æ Høg indin Aften.

¹⁷⁾ De er int ole Guld der glimrer.

¹⁸⁾ Da kommer de æ Sviin ve, va æ Flæst koster.

¹⁹⁾ Hvem der int louer høt, sæll' int dyrt.

Han fører ud, men gaaer hjem, ligesom Svinene.²⁰⁾
 Hvo Intet vover, han Intet vinder.²¹⁾
 Det er en daarlig Kone, der laster sin egen Kaal.²²⁾
 Naar Krybben er tom, slaas Hestene.²³⁾
 Naar Mussen er mæt, er Melet beest.²⁴⁾
 Næste Aar kommer atter en Juleaften.²⁵⁾
 Tyv troer hver Mand stjæler.²⁶⁾
 Den kommer tidsnok, som bliver hængt ved Lys.²⁷⁾
 Dagen er en Herre til at sje Pølse ved.²⁸⁾
 Jeg tvivlede nok, sagde Peer Tækker, da han fik Nei i
 Helvede.²⁹⁾
 I Mjøl, der spiser man Brød til Pøls.³⁰⁾

²⁰⁾ San før' hen, men gæer hjem lifom æ Sviin. (Ordsproget kommer deraf, at man førte Svinene som smaa Grise til Skovs for at fede med Olden, og drev dem hjem, efter at de vare vel mædte.)

²¹⁾ Hvem der int vover, han int vinner.

²²⁾ De er en lit' Kuen, der laster sin eien Kaal.

²³⁾ Venn æ Krøv er taam, saa slaas æ Hæst.

²⁴⁾ Venn æ Muus er sat, er æ Mjøl bjeest.

²⁵⁾ Et ant Aar kommer der en ann' Julauden.

²⁶⁾ Tyvv troer ander stæll'.

²⁷⁾ Di kommer tille nok, der vær hænd ve Lys.

²⁸⁾ Æ Dan er en Herr' aa sje Pøls' ve.

²⁹⁾ Æ tvi, soi Pær Tækker, da fæet han Nei i Hellet. (Helvede, en Kro, hvor han friede til Pigen og fik Nei.)

³⁰⁾ I Mjøl, der ædder di Brød til Pøls'. (Man hnder ellers fede Retter i Slesvig, med Mjøl ligger i en mager Egn, hvor man maa leve tarveligt, hvilket udtrykkes paa denne Maade.) Et andet lokalt slesvigsk Ordsprog er følgende: Venn Nøbbel er hoerløs aa Aasle er foerløs, aa Kasse er tadderløs, aa Jordkjær er sladderløs, saa Skal æ Verden forgaa. (Foerløs, d. e. uden Faar; tadderløs d. e. uden Boghvede.)

Ordsprogene ere Forfatteren meddeelte af en indfødt Slesviger og kunne tillige tjene som Prøve paa Folkesproget.

XVI.

Den trofaste Bedhængen ved det Gamle, som, uagtet de mange Forandringer, der ere indtraadte, saa umiskjendeligen lægger sig for Dagen hos Slesvigeren, røber sig ogsaa i Bedligholdelsen af adskillige gammel-danske Indretninger, som have bevaret sig her, i det Mindste af Ravn, medens de ere forsvundne i det øvrige Danmark, eller kun forekomme ganske undtagelsesviis. I Slesvig har man endnu Sandemænd og Sandemændstog, Ransnævninger, Allemandsthing.¹⁾ I Nord-Engel paa det forrige Ryeklosters Grund holdtes endnu 1725 Thing under aaben Himmel.²⁾ Selv den gamle danske Jordberegning efter Mark Guld og Mark Sølv har endnu holdt sig i visse Egne af Slesvig, om end Ravnene nu naturligviis ikke angive samme Værdi som i den ældre Tid.³⁾ I det Hele staae disse Ting mere som Skygger og Minder fra Fortiden, end de have Betydning i Nutidens Liv. Da Rettergangen blev tydst, maatte de danske Nævninger og Sandemænd blive en lidet betydende Form.⁴⁾

Men der gives andre Sider af Liv og Leveskik i Slesvig, hvor det Gamle har holdt sig i Kraft lige til vore Dage, ligesom det ogsaa stemmer med hvad det er Skik og Brug overalt i Danmark. Hertil regne vi først Bygningsmaaden. Den er over hele det danske Slesvig i sin Charakter grunddansk, og væsentlig forskjellig fra den tydske eller saksiske Bygningsmaade, som begynder Sonden for Ellen og Dannevirke.

1) Danske Atlas VII. 12. Hagaard, anf. St. S. 74—75. 77. Rhode, Saml. t. S. N. Bestr. S. 6.

2) Jensen, Besch. von Angeln S. 82.

3) Danske Atlas VII. 115.

4) C. Paulsen, Ueber Volksthümlichkeit im Herz. Schl. S. 29.

Det Egne ved den danske Bygningsmaade bestaaer, som bekendt, deri at Gaardbygningen dannes af fire Længer, som ere sammenbyggede i en Firkant og indesluttede Gaardsrummet; at Baaningshuset strængt er adskilt fra de andre Dele af Bygningen, der bruges til Stald, Lo, Lade o. s. v.; og at det har Skorfteen, og hele dets Længde danner Forsiden eller Facaden. Baaningshuset strækker sig i Retning fra Ost til Vest, og har Haven bag ved sig. Op til Enderne af Baaningshuset slutte sig de to Længer, der udgjøre Stald og Lade, og lige over for det er den fjerde Længe, indrettet til forskjelligt Brug, Bognstuur o. s. v. og i den findes tillige Indkjørselen. Ofte findes der to Indkjørseler, en ved Enden af Laden, en anden ved Enden af Stalden. Sjældnere gaaer Indkjørselen tvært igjennem en af Sidelængerne. Midt i Gaardsrummet er Møddingen, som i Slesvig holdes meget net, saa at man kan bruge Overfladen til at blege Garn paa.¹⁾ Enkelte Afsigelser kunne forekomme, saasom at de fire Længer for Ildsfares Skyld ikke ere byggede umiddelbart sammen, men danne dog en Firkant. Dvæget og Hestene staae i Stalden i Paase og vende Hovederne mod Udvæggene.

Indgangen til Baaningshuset er gjennem Forstuen ind i Kjøkkenet, fra hvilket en Dør gaaer til Dagligstuen, der sædvanligen er mod Sunden; ved Siden af denne er Storstuen, og bagved denne nogle mindre Kamre, som et Gæstekammer og undertiden Brudekammeret med Brudesengen. Ved Siden af Kjøkkenet er Bryggerstet, hvor Bagerovnen er og hertil støder Lørvelade. Dog har man ogsaa ofte et eget Udhuus til Bryggerstet og Bagerovn. Bærelserne have deres egne sønder-

¹⁾ Georg Hansen, Statistische Forschungen über das Herz. Schf. Hel-
delberg 1832 2 Heft. S. 37. Nagaard, anf. St. S. 147.

tydske Navne. Dagligstuen hedder *Dørns*, Storstuen *Besel* og det ene Kammer, der bruges til Gæstefammer eller som et Urydstkammer, kaldes *Kløve* (isl. *klesi*).¹⁾

Grundforskjellig fra den danske er den tydske eller saxiske Bygningsmaade, der bruges mod Nord indtil *Slien*, *Dannevirke* og *Husum*. Det Eiendommelige ved denne bestaaer deri, at den ikke danner nogen Firkant, men een lang Bygning, der indeslutter saavel *Meenester* som *Dvæget*; den vender ikke Længdesiden, men *Gavlenden* som *Facade* ud mod *Veien* eller *Gaden*; i *Gavlenden* er ogsaa en *Indfjorsel* (men ingen *Gjennemfjorsel*) anbragt; der findes ingen *Storsteen*, men kun en *Arne*, fra hvilken *Røgen* trækker langs med *Loftet* og ud igjennem *Portaabningen*. Naar man træder ind gjennem denne, seer man til begge *Sider Dvæget* og *Hestene* staae i *Staldrummet*, med *Hovederne* vendte udad mod den *Indtrædende*, *Gulvet* mellem *Dvæg* og *Hestestalden* tjener tillige til *Lo*, hvor man tærsker *Kornet*; længere frem har man til hver sin *Side* mindre *Afdelinger*, som *Mælkekammer*, *Spisefammer*, *Pigekammer* o. s. v. og foran sig *Arnen*. Bagved denne og lige imod *Indfjorselen* seer man *Indgangen* til *Baaningsrummene*, *Stue* og *Sovekamre*.²⁾ Begge disse forskjellige Bygningsmaader staae i nøie *Forbindelse* med *Beboernes* forskjellige *Levemaade*. For den danske *Befolkning* er *Agerdyrking* *Hovedsag* og *Dvægarv* *Bisag*; for den tydske *Befolkning* er derimod *Dvægarven* *Hovednæringskil-*

1) *Lütgens Charakteristik der Bauernwirtschaften in den Herz. Schl. und Holst. Hamburg 1847. Folio. S. 6.* med tilhørende *Afbildninger*. *Reventlow = Farwe und Warnstedt, Beiträge zur land- und forstwirthschaftlichen Statistik der Herz. Schl. und Holst. (Festgabe). Altona 1847. S. 32.* *Nagaard, anf. St. S. 147.* *Duus, Darstellung der Halbinsel Sundewitt S. 28.*

2) *Lütgens, anf. St. S. 5* med tilhørende *Afbildn.* *Reventlow = Farve S. 32—33* og *Afbildn.*

den tilligemed Tilberedning af Ost og Smør, røget Kjøb o. s. v. Man vil have bemærket, at den tydske Befolkning har en mørkere Ansigtssfarve end den danske, og forklarer det af den bestandige Røg, hvori de leve; thi naar Veiret ikke er stille, fyldes hele Huusrummet med en Røg, der er utaalelig for den, der ikke er vant dertil. Ellers trækker den sig hen med Loftet, røgende den Mængde af Bølser, Stinker, og Drekjøb, som her er ophængt. Gjennem Sprækker og Abninger i Loftet trænger Røgen ind i Foderet og Kornet, som gæmmes ovenpaa, og gennemrøger det. Men Dvæget vænner sig saaledes til dette gennemrøgede Foder, at det, naar det kommer til danske Egne, i Begyndelsen ikke vil æde det Foder, som er urøget. ¹⁾)

Bygningsmaaden i Angel afviger fra den almindelige danske deri, at den ikke har Fiirkantformen; men ellers har den alt andet tilfældes med den. Den har Skorsteen og ikke den karakteristiske farske Arne, Vaaningsrummene ere adskilte fra Stald og Lade; Sidelængden og ikke Gavlenden danner Façaden mod Veien. En Gjennemkjørsel gaaer tvært igjennem Bygningen og deler den efter Bredden i to Hovedafdelinger; til den ene Side har man Beboelsesleilighederne og hvad dertil hører, til den anden Side Stald og Lade. Fra Gjennemkjørselen fører en Indgang til Kjøkkenet, der ved en Dør staaer i Forbindelse med Dagligstuen, som ligger mod Syd; bagved denne er Storstuen, og ved Siden Gæstes og Brudekammer. Ligesom Bærelsernes Anordning, saaledes er ogsaa deres Navne de samme, som ellers bruges i Sønderjylland, nemlig Dørns, Besel og Kløve. Paa den anden Side af Gjennemkjørselen er til hver Side Staldrum for Heste og Dvæg, og Gulvet i Midten bruges som Lo. ¹⁾)

¹⁾) Schl. Holsteinische Blätter für Polizei und Kultur. Jahrgang 1799. Aftes Stück. S. 189—91. Kohl, Reisen in Dänemark und den Herz. Schl. und Holst. 1 B. S. 59 fig. S. 77.

I det fortydsfede Svandø har derimod den danske Bygningssmaade for en stor Deel veget for den sarsiffe.

Det forstaaer sig af sig selv, at Afvigelser fra det her Fremstillede kunne forekomme paa forskjellige Steder i Enkelt- hederne; Velstand og Fattigdom, Lune og Tilfælde kunne gjøre Noget. Men den angivne Grundtypus kommer allevegne igjen.

Ogsaa i mange andre Træk af Levemaaden fornægter sig ikke Broderligheden mellem Sønder- og Nørrejyden og over- hoved hele den danske Almue. Til Bryllupsgilder (ligesom ogsaa ved Begravelser) indbyde de mere Velhavende et over- maade stort Antal Gæster, indtil flere hundrede. Festsitghe- derne vare tre Dage; men den tredie Dag blive kun de nær- meste Slægtninge tilbage. Hver Bogu med nye Gæster bliver modtagen med Tromme og Trompeter, eller Fløite og Violin. Toget til Kirken aabnes af et Antal Ryttere, undertiden med Musik foran sig. Efter Hjemkomsten fra Kirken begynder Mid- dagsmaaltidet, der varer flere Timer, og hvori Risengrøden aldrig feiler som en Hovedret. De store Udgifter, som Gildet forarsager, erstattes for en Deel ved Gæsternes Brudgaver, der bestaae i Sølvsti, Bohave, Levnetsmidler o. s. v.¹⁾ Enhver, der har været tilstæde ved et Bondebryllup i Nørre- jylland eller Sjælland, gjenkjenner disse Træk. Den strænge Rangforordning mellem Gaardmænd og Huusmænd, som er saa indgroet hos den danske Bondealmue, og som ytrer sig saavel i andre Forhold, som deri at Gaardmanden yderst vanskeligt

1) Staatsb. Mag. III. 28—29. Reventlow-Farve, anf. St. Tab. XXII. Lütgens anf. St. S. 6. 14. Kohl, Reisen in Dänemark 1 B. S. 120.

2) G. Hansen, Statist. Forschungen. 2 H. S. 36. 67. Skildringen gjælder nærmest det nordøstlige Slesvig, men taaler med enkelte Forandringer en videre Udstrækning.

giver sin Datter til Ægte til en Huusmands Søn, gjenfindes ogsaa i Slesvig. ¹⁾

Endogsaa i Spiser og Retter kan man iagttage en mærkelig Forskjel mellem den danske og tydske Befolkning. Paa den danske Slesvigers Bord kommer der, naar han holder Gilde, som første Ret tykkogte gule Ærter med en Klump Smør midt i Fadet; den anden Ret udgjør Drex eller Hønseskjødssuppe med Kjødet i Suppen, hvortil sædvanlig gives kogte Blommer; tredje Ret er den yndede Risengrød kogt i Mælk med Smør til. Sjældnere kommer istedenfor Suppen Hvidkaal og endnu sjældnere Stofskiff.

Den tydske Befolkning har andre Retter; men de ere ikke saa bestemte som hos den danske, og heller ikke eens i alle Egne. Sædvanlig gives der fire Retter, blandt hvilke i Regelen Kjødsuppe og tyk Riis ikke savnes. De to andre ere Kjødretter, men forskjellige i de forskjellige Egne. Paa somme Steder, en stegt Gaas fyldt med Æbler og Blommer, paa andre Steder Meelklumper med Flesk og fed Sauce til (tydske Klumper). ²⁾

Angelboernes Hverdagspise om Morgen og Aften er Hvælling eller Grød kogt i Mælk og dertil Smørrebrød; og ligesaadan er Nordflesvigernes. Mjød er en yndet Drik i det Mindste i Nordflesvig. ³⁾

De nationale Dragter vige i vore Dage alt mere og mere for Kulturens altudjævnende Indflydelse, især i et Land med en temmelig tæt Befolkning, mange Kjøbstæder og en livlig Samsærfel. Kjøbstæddragterne, der atter verle efter Moden, udbrede sig stedse mere paa Landet. Herfra lader sig altsaa ikke noget slutte. Dog minde de glimrende Farver, hvirvlet og

¹⁾ G. Hanffen, anf. St. 2 S. 64.

²⁾ Schl. Volkst. Blätter für Polizei und Kultur anf. St. S. 192—93.

³⁾ Staatsb. Mag. III. 431. G. Hanffen, anf. St. 2 S. S. 36. 67.

lysegrønt, som de angelske Qvinder for ikke længe siden brugte i deres Klæder, de med Guld besatte Huer, Hovedklædet med de fine Kniplinger og de mangedobbeltlagte Silke Halstørklæder, stærkt om den danske Almues Forkjærlighed for brogede Farver og en rig Hovedpynt, der endnu har holdt sig i flere Egne. ¹⁾ Een Deel af Befolkningen er der imidlertid, som har modstaaet Modens Indflydelse, og som tillige karakteristisk stiller den danske Befolkning fra den tydske. Det er Fodbefolkningen. Hos den tydske Befolkning bruges udelukkende Fodtøi af Læder, Støvler og Sko. Men saasnart man kommer over Dannevirke og Slien, er Træsko en det sædvanlige Fodtøi. Baade Karle og Piger i Angel gaar med Træsko, og saaledes videre nordpaa. Qvindernes Træsko adskille sig fra Karlenes derved, at de ere nettere gjorte og smukt prydede med et Messingbaand. Denne Fodbedækning, der holder Fødderne varme og tørre, har modstaaet Modens Berling ved sin Hensigtsmæssighed i et fugtigt Klima med en leret Jordbund. ²⁾

Ogsaa i Maaden, hvorpaa de landlige Arbejder udføres, er der Forskiel mellem den danske og tydske Befolkning. Man behøver blot at gaar ind i en Lo og see Arbejderne tærste, for strax at opdage, hvem der er Dansk og hvem Tydsk. Den danske Karl svinger nemlig Pleilen til høire Side, den tydske derimod til venstre. ³⁾

XVII.

Vi have gennemgaaet de vigtigste Puncter af Slesvigs Historie, saavidt de vedkomme Nationaliteten. I Meget har det

¹⁾ Jensen, Besch. von Angeln S. 307.

²⁾ Schl. Holst. Blätter für Polizei und Kultur 1799. S. 192. Staats. Mag. III. 431. Smlgn. G. Hansen, anf. St. 2. S. S. 36. 66.

³⁾ Schl. Holst. Blätter anf. St. S. 193.

været en sørgelig Historie. I gamle Dage, i Oldtiden og en stor Deel af Middelalderen, var der ingen Forskiel mellem Jyder Sønden og Norden for Kongeaalen, mellem Danske Østen og Vesten for lille Belt. Dansk løb reent og ublandet fra Elven til Skaggen; ligesom Tungemaalene vare ogsaa Sæder, Love og Indretninger danske, een Følelse for det fælleds Fædreland omfattede Alle. Ingen længtes den Gang efter Tydsk, men mødte med Sværd og Glavind paa Dannevirke eller Margretevold til mandigt Modværge mod Sydens fjendtske Stamme.

Men det blev anderledes. Holsteenske Grever bleve Herre i Sønderjylland, og holsteenske Adelsmænd fandt det godt at boe ved Egernfjord og Elve; de gjorde danske Mænd og Qvinder til deres livegne Trælle, og berøvede dem tilsidst deres Mordersmaal, som de havde berøvet dem Eiendom og Frihed. Tydske Hanseskjebmænd satte sig ned i Stæderne og tilegnede sig Rikderne til Landets Velstand og Rigdom. Nu begyndte tydske Love og plattysk Sprog at regjere. Reformationen kom, som ellers overalt i Verden medførte Frigjørelse for Aandens Trældom og Barbariets Misbrug; Sandheden, forkyndt i Modersmaalets Ord i Kirke og Skole, bragte Fordomme og Bidsfarelser til at vige. Saaledes var det andre Steder, men ikke saaledes i Sønderjylland. Munkelatinen fordreves fra Kirken, men Plattysken indtog dens Sæde, og Folket vandt Intet; det skulde nu som før søge sin aandelige Opbyggelse i et Sprog, det ikke forstod. Dette Middelalderens Barbari er endnu i vore Dage for en stor Deel ikke forsvundet.

Menighedens Lærere og Ungdommens Veiledere, hvis Pligt det var fremfor alle Andre at værne og frede om de Spirer, Naturen havde nedlagt hos Folket, og ved deres Udvikling føre det frem til den Dannelse, det efter sin Eiendommelighed kunde opnaae, forsyndede sig allerstærkest imod Folkens Naturen. De vare de virksomste Arbeidere i Sprogødelæggelsesværket, og deres Bær-

steder vare Kirken og Skolen. Mod de Unge anvendtes i Sko-
Skolen legemlig Tugtelse, naar de talte det Sprog, de havde bragt
med sig fra deres Forældres Hjem, og fra Præstens Læber lode
stundum Eder og Forbandelser i Guds Huus til de Borne, som
ikke vilde glemme deres Modersmaal. Med Geistlighedens Be-
stræbelser gif den offentlige Magt Haand i Haand.

Saaledes gif det i mange Aarhundreder, og Ingen troede,
det kunde komme videre. Men det gif videre. Der var forbe-
holdt det danske Folk en Ydmygelse, som Ingen var forberedt
paa. I det Land, hvor det danske Tungemaal havde lydt ene-
neraadende fra Ellen til Kongeaen, og klinget sammen med
Brødrenes Norden for Kongeaen; hvor det havde været ene-
herkende i det offentlige og daglige Liv, under Mændenes al-
vorlige Raadslagninger paa Thinge, under Rettens Pleie paa
Dommerfædet, ligesom i den huuslige Kredses fortrolige Tale: i
det Land turde det nu ikke længer lyde ved Siden af Tydsk
i den Sal, hvor Landets vigtigste Anliggender skulde drøstes.
Dansk Tale skulde aldeles forstumme efter tydske Herrers Billie.
Dermed fyldtes Bitterhedens Bæger til Randen, dette var Top-
maalet af Uretfærdigheden. Men nu saae ogsaa alle danske
Mænd, hvad det gjaldt om, og havde Modstanden før ikke været
alvorlig og kraftig, saa blev den det nu.

Saadant er det sørgelige Billede, som Fortiden viser os.
Men vi Danske behøve ikke at mistroste os, og Slesvigeren ikke
at blues; han har hæderligen forsvaret sit Modersmaal. Det
tydske Folk, hvis Hærskarer nyligen, med meensvorne Oprørere
til Baabensfæller, have overskredet Dannevirke, har forgrebet sig
paa mange og talrige Stammers Modersmaal; paa mange
Steder er Undertrykkelsen lykkets, paa nogle Steder har den fundet
Modstand. Men ingensteds var Modstanden saa udhol-
deude, ingensteds Kjærligheden til Modersmaalet saa rodfæstet
og uroffelig, ingensteds viste dettes altid unge og friske Liv en
saa udtømmelig Modstandskraft, og ingensteds vare Grobrins

gerne faa ringe i Forhold til Anstrængelserne og Tidrummets Langvarighed — Tydskerne tilstaae det selv med Forundring — som der, hvor Dansk og Tydsk prøvede Styrke med hinanden Norden for Dannevirke og Elfen.

Hvad have Tydskerne vundet ved alle deres Anstrængelser og alle deres Uretfærdigheder? Amtmænd og Fogeder have regjeret paa Tydsk, Advokater procederet og Dommere dømt paa Tydsk, Præster prædiket og lært paa Tydsk, Skolemestere indprentet danske Piger og Drengene Tydsk med Stof og Færle. Saaledes er det gaaet Dag ud og Dag ind, Aar ud og Aar ind, og Aarene bleve tilfaldt til mange Aarhundreder. Og dog er den hele Binding ikke bleven større for Tydskerne, end at Bonden maa sige: „Jeg er rigtignok tydsk lært, men jeg taler Dansk.“ Men disse Ord indeholde en Verden af Forurettelse.¹⁾ Vende vi os lidt længere mod Syd, til Grændseegnene, hvor der til alle de øvrige fjendtlige Indflydelser kom den Magt, som ligger i Naboskabet af Tydsk og den daglige Samfærdsel med Tydskere, og hvor Kampen har gaaet for sig ikke i Aarhundreder, men i et Aartusinde: hvor ringe er da ikke ogsaa her Tydsklands Binding. Svansøes Beboere og et ringe Tal af Angelboerne have, takket være den holsteenske Adel, som her opflog sit Sæde, maattet lade sig fravriste deres Modersmaal, efterat hine havde forsvaret det i mange Aarhundreder, og disse i et Aartusinde eller lige til dette Aarhundredes Begyndelse.

Endnu taler over Halvdelen af Slesvigs Befolkning dansk, og den er ikke blot dansk af Tale, men ogsaa af Sind og Sæder og Tænkemaade; den har Oldtidsrerindringer, Livsanskuelse, Meninger og Overbevisninger fælleds med hele den danske Almue.

¹⁾ „Jeg taler Dansk, men æ er tydsk lært“, er det sædvanlige Svar, man faaer af Bonden, naar man htrer sin Forundring over at see tydske Skolebøger og Psalmebøger i hans Hus, skjøndt han er dansk-talende. (See Forfatt. Bemærk. paa en Reise i det Slesvigke. Dst. Folkeblad 1843. Nr. 28.)

Kun noget over en Trediedeel taler Tydsk; og denne Trediedeel udgjøres for den allerførste Deel af den oprindelig tydske Befolkning mellem Eiderog Elven, samt af Friserne; kun et forholdsvis ringe Antal skildes Grobringen.

Har end det Tydske i nogle Egne fra Grændsen trængt sig ind i Landet og blandet sig med det Danske: da maae vi ikke glemme, at det sidder løs paa Overfladen. Det er kun som en skimlet Hinde, der udbortes har overtruffet Danskheden i disse Egne, der i lang Tid have været fjærnede fra Paavirkningen af den fælleds Nationalitet. • Indtræde atter naturlige Forhold og faaer Fælledsnationalitetens friske Luftstrømme Lov til at virke her, da vil Skimlen forsvinde, der kun trives i en ureen og blandet Luft.

Den tydske Nationalitet, der vilde gjælde for at være det hele Lands, har i det sidste Oprør afgivet et Vidnesbyrd om sig selv. Naar i vore Dage en virkelig Nationalitet reiser sig for at befrie sig fra Undertrykkelsen, har den en umaadelig Kraft, som vanskeligen Noget formaaer at modstaae. Hver Mand griber til Væрге, intet Offer synes, de ædleste Kræfter hengive sig villigt for at tilkjæmpe Folket en hellig Ret. Dette Skuespil have vore Dage viist Europa paa flere Steder. Men ikke saaledes Slesvigholstenerne. Skjøndt de ikke forsmaaede at betjene sig af Forræderiets laveste Vaaben, skjøndt Oprøret kom uventet og overrumplende, faldt det dog sammen efter tre Dages Felttog; ingen Begeistring, ingen Opoffrelse i det Store, ingen virksom Deeltagelse fra Folkets Side, viste at det var en national Sag. Fremmede Bajonetter bleve Oprørernes Tilflugt og Støtte. Deres egen Færd har viist Verden, hvad den skal dømme om dem og deres Paastande.

Fredigt og standhaftigt vil derfor det danske Folk see Fremtiden imøde. Hvad Ret er, skal vel gaae frem, om end igjennem Trængsler.

